

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI**

DEMOKRATİKLEŞ(TİR)ME SÜRECİNDE SURİYE

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Şebnem Gülfidan

Ozan Nejat Aslan

İstanbul–2006

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere Soğuk Savaş döneminden sonra dünyada küresel boyutta yeni gelişmeler meydana gelmiştir. Bu yeni süreçte demokrasi ve demokratikleşme konuları sık sık gündeme gelmektedir. Hiç kuşkusuz demokrasi meselesi, Ortadoğu'da otoriter rejimler ile yönetilen birçok ülke açısından farklı bir anlam ifade etmektedir. Yaşanan bu yeni süreçte, demokrasi, bölge ülkeleri üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Bu genel tespitler ışığında beni bu çalışmayı yapmaya sevk eden başlıca neden, kimi Batılı ülkeler tarafından siyasi ve hatta askeri amaçlar için kullanılmaya başlanan demokrasi kavramının ve demokratikleşme olgusunun Suriye üzerindeki etkileridir.

Yüksek lisans tez konusunun belirlenmesinde, tezin yazımında ve sonuçlandırılmasında sürekli yardım ve desteğini yanımda gördüğüm değerli hocam Yrd.Doç.Dr.Şebnem Gülfidan'a sonsuz şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

İstanbul, 2006

ÖZET

Günümüzde Ortadoğu'da ileri boyutta bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bir taraftan küresel çapta cereyan eden demokratikleşme süreci bölge ülkelerini baskı altında tutarken, diğer taraftan ABD hükümeti demokrasi kavramını bölgede kendi çıkarları bağlamında kullanmaktadır. Üstelik ABD, Suriye'yi kitle imha silahlarına sahip olmakla, uluslararası teröre destek vermekle ve demokratik bir yönetime sahip olmamakla suçlamaktadır. Suriye'ye yönelik siyasi ve ekonomik yöndeki dış baskılar ülkenin varlığını tehdit etmektedir.

Suriye'de şu ana kadar siyasi ve iktisadi alanda gerçekleştirilen reformlar rejimin otoriter yapısını önemli ölçüde değiştirmemiştir. Bununla beraber son zamanlarda artan baskı ve tehditler ülkede daha yoğun bir reform sürecine yol açmıştır. Bu durum, Suriye'deki rejimin geleceğini tehdit etmektedir.

Bu çalışmada iki temel nokta üzerinde odaklanmıştır. Birincisi, Suriye'deki demokratikleşme süreci neden iç dinamikler vasıtasıyla gerçekleştirilememektedir? İkincisi, siyasi ve hatta askeri yöndeki dış baskılar Suriye'de gerçek bir demokrasiye yol açabilir mi? Bu sorulara uygun yanıtlar verebilmek için ülkedeki siyasi aktörlerin ve siyasi sistemin durumunu ve ABD'nin bölge üzerindeki siyasi ve ekonomik amaçları incelendi.

ABSTRACT

The whole Middle East Region has currently been undergone to a drastic process of transformation. On one hand, the countries of the region are under the constant influence of the democratisation process worldwide. On the other hand, The United States Government is using the concept of democracy in the context of its own interests. Furthermore, United States is accusing Syria possessing weapons of mass destruction, sponsoring international terrorism and lacking of a democratic government within the country. The external pressures forcing the Syrian State to carry out social and political reforms threaten its existence.

Until now the reforms initiated in the political and the economical fields did not result in a significant change in the autocratic structure of the regime. However, recently growing pressures and threats have lead to a more extensiv reform procedure. This situation is threatening the future of the current regime.

Within the context of our project, we are focusing on two questions. First, why Syria's democratisation process cannot be achieved through internal dynamics? Secondly, might the external political and military pressures lead to a real democracy in Syria? We have examined the role of the internal political actors and the current political system as well as the political and the economical aims of the United States on the region to give adequat responses to these questions.

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEI	American Enterprise Institute
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.s.	adı geçen internet sitesi
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
CIA	Central Intelligence Agency
IMF	uluslararası Para Fonu
PNAC	Project for the New American Century
s.	sayfa
UİC	Ulusal İlerici Cephe

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	2
1.DEMOKRASİ VE DEMOKRATİKLEŞME KAVRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	5
2.ABD’NİN YENİ DÜNYA DÜZENİ PROJESİ VE ORTADOĞU.....	13
2.1.Tarihsel Olarak ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelişi.....	13
2.2.Demokratikleştirmenin Arka Planı.....	16
2.3.ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelik Projesi ve Demokrasi Anlayışı.....	20
3.SURİYE’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	24
3.1.Osmanlı Egemenliği.....	24
3.2.Fransız Egemenliği.....	29
3.3.Askerî Darbeler Dönemi.....	35
3.4.Genel Olarak Hafız Esad Dönemi.....	46
4.SURİYE’DE SİYASİ YAPILAR.....	50
4.1.Siyasi Yapının Otoriter Niteliği.....	50
4.1.1.Kişisel Egemenlik.....	51
4.1.1.1.Kişisel Egemenliği Destekleyen Unsurlar.....	54
a.Anayasa.....	54
b.Parlamento ve Partiler.....	55
c.Baas Partisi.....	58
d.Ordu.....	64
5.REFORMLARIN DEMOKRATİKLEŞMEDEKİ ROLÜ.....	68
5.1.Hafız Esad’ın Reform Uygulamaları.....	68
5.2.Beşar Esad’ın Reform Uygulamaları.....	72
6.DEMOKRATİKLEŞMEYE ENGEL GÜNCEL FAKTÖRLER.....	82
6.1.Ekonomik Faktör.....	82
6.2.Dış Faktör.....	88
SONUÇ.....	97
KAYNAKLAR.....	102

GİRİŞ

Yıllardır siyasal ve toplumsal karmaşaların hâkim olduğu Ortadoğu coğrafyasında çoğu ülkelerin henüz demokratik bir siyasi yapıya sahip oldukları söylenemez. Bölge ülkelerinin büyük bir kısmı monarşiler ya da tek partili otoriter-totaliter rejimlerin idaresi altındadır. Siyasal katılımın önündeki engellerin varlığı söz konusu rejimlerin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu rejimler, değişen dünya koşulları ölçüsünde dış güçlerle ilişkiler kurarken, kimi zamanlar da aynı dış güçlerin müdahalelerine maruz kalmaktadır.

Bu genel tespitler ışığında bölgenin kilit ülkelerinden Suriye'yi ayrı düşünmek olanaksızdır. Temel siyasal ve toplumsal hakların hemen hemen hiç bulunmadığı ve sivil toplumun zayıf olduğu bu ülkede demokratik bir gelenek mevcut değildir.

Fransızlardan 1946 yılında bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra art arda gelen askeri darbeler sonucunda diktatörlüklerle yönetilen Suriye, günümüzde gücünü esas olarak ordu ve Baas Partisi'nden alan ve içerisinde tek bir mezhep azınlığının hâkim olduğu kişisel bir egemenlik anlayışına dayalı otoriter bir rejimle idare edilmektedir. Başka bir deyişle, Suriye devleti kuruluşundan bu yana sürekli otoriter iktidarlar tarafından yönetilmiştir. Bu iktidarlar bir taraftan güçlerini sağlamlaştırma çabaları içerisinde girerken, diğer taraftan siyasi ve ekonomik alanlarda demokratikleşme ve liberalleşmenin bazı unsurlarını barındıran reformlar gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber, son zamanlarda ABD'nin bölge ve Suriye üzerindeki "demokratikleşme" yönündeki baskısı, rejimi zor duruma sokmuş ve "dışarıdan demokratikleştirme" konusunu gündeme getirmiştir.

Bu noktada, bu çalışmanın temel amacı bir Ortadoğu ülkesi olan Suriye'de demokrasinin önündeki engelleri ortaya koymak ve mevcut otoriter devlet yapısı içerisinde olası bir demokratikleşmenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini tespit etmektir. Bu bağlamda, ülkede demokratikleşme ve liberalleşmeye yol açabilecek reformların ve bu yönde dışarıdan gelen demokratikleştirme baskılarının rejim içerisindeki anlamı ve işlevi sorgulanacaktır.

Buna ilaveten "dışarıdan demokratikleştirme" modelinin ya da projesinin gerçekten bir ülkeyi demokratik bir yönetim yapısına kavuşturma amacını taşıyıp taşımadığı konusu üzerinde

durulacaktır. Zira, son zamanlarda ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki siyasi ve askeri faaliyetlerindeki artış açıkça ortadadır. ABD'nin bölgedeki faaliyetleri ya da müdahaleleri günümüzde yine ABD tarafından ortaya atılan “Yeni Dünya Düzeni” ve “Büyük Ortadoğu Projesi” bağlamında gerçekleşmektedir. Bölge üzerindeki Amerikan müdahalelerinin temel gerekçeleri dünya barışı, terörle savaş ve otoriter-totaliter yapıdaki ülkelerin demokratikleşmesi yönündeki ifadelerle dayanmaktadır. Ancak, söz konusu müdahalelerin bölge ülkelerinde ve Suriye'deki otoriter rejimleri demokratik rejimlere doğru dönüştürme hedefi, başta bölgede yaşayan halklar ve Ortadoğu üzerinde araştırmalar yapan birçok kişi tarafından kuşku ile karşılanmaktadır.

Özetle, söz konusu soruların yanıtlarını bulabilmek amacıyla, bir yandan Suriye'deki siyasi sistemin yapısını ve bu sistem içerisinde yer alan önemli aktörlerin sistem içerisindeki işlevlerini analiz etmeye çalışırken, diğer yandan, dışardan gelen demokrasi yönündeki baskıların demokratikleşmeye olan katkısı sorgulanacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde günümüzde “demokrasi” kavramının içeriği incelenecektir. İkinci bölümde, Amerika'nın Ortadoğu üzerindeki müdahalelerinin dayanağı olan “Yeni Dünya Düzeni”nin bir ayağı olan Ortadoğu'ya yönelik BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) olarak adlandırılan projesi üzerinde durulacaktır. ABD'nin Ortadoğu bölgesi üzerindeki “yeniden yapılandırma” hareketi bağlamında nasıl bir demokrasiden yana olduğu tespit edilmeye ve demokratikleştirme olgusunun arkasında yatan nedenler araştırılmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde, ülkedeki demokrasi geleneğinin varlığına ışık tutması açısından Suriye'nin tarihsel gelişimine yer verilecektir. Zira, ülkede demokratikleşmeyi olanaksız kılan unsurlar tarihsel süreçler içerisinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçler Osmanlı döneminden başlamak üzere sırsıyla, Fransız idaresi, askeri darbeler ve Hafız Esad dönemleri alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

Temel olarak siyasi yapı üzerinde durulacağı dördüncü bölümde, ülkedeki kişisel egemenlik yapısı ve o yapıyı destekleyen unsurlar incelenecektir.

Beşinci bölümde, Suriye'de son dönemlerde gerçekleştirilen reformların hangi amaçlar çerçevesinde gerçekleştirildiği ve demokratikleşmeye yol açabilecek nitelikte olup olmadığı sorusuna yanıt aranacaktır.

Son bölümde ise, Suriye’de demokratikleşmenin önündeki engellerin nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede, bürokrasinin ve ekonomik yapının sınırlayıcı etkilerinden söz edilecektir. Dış faktörler bağlamında ise, ABD’nin dışarıdan müdahale yoluyla bölgeyi ve Suriye’yi demokratikleştirmenin gerçekte hangi çıkarlara hizmet ettiği, hangi çelişkileri barındırdığı ve bölgenin ve Suriye’nin geleceğini hangi yönde etkileyeceği sorularına yanıtı veren bir değerlendirme yapılacaktır.

1. DEMOKRASİ ve DEMOKRATİKLEŞME KAVRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Demokrasi, özünde iktidarın halkçı kökenli olduğunu savunan ve iktidarı halk otoritesine dayandıran teoridir. Bununla beraber, çok farklı demokrasi anlayışları ve çok farklı tanımlar nedeniyle demokrasinin tam bir tanımını yapmak olanaklı görünmemektedir¹. Bunun bir nedeni modern siyasette tek bir demokrasi anlayışı üzerinde uzlaşmanın olmamasıdır. Zira, her toplum kendi tarihsel ve toplumsal koşullarına bağlı olarak kendine ait bir demokrasi anlayışı geliştirmiştir². Günümüzde aşırı sağ ve sol partilerin özgürlükçü ve çoğulcu içerikten yoksun demokrasi anlayışı ile liberal güdümlü (sol, merkez, sağ) partilerin çoğulcu, özgürlükçü ve insan haklarına saygılı demokrasi anlayışı birbirinden oldukça farklıdır³. Her siyasi rejimin söz konusu kavramları kendi menfaatleri yönünde bir araç olarak kullanmıştır. Avrupa ve Kuzey Amerika'daki çoğulcu liberal, Sovyetler Birliği'ndeki halk demokrasisi ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki otoriter ve totaliter rejimlerin hemen hepsi, gerçek demokrasiye kendilerinin sahip olduklarını iddia etmişlerdir⁴. Özetle, farklı demokrasi modelleri içerisinde yer alan "liberal demokrasi", "halk demokrasisi" ve "üçüncü dünya demokrasileri" gibi farklı demokrasi anlayışları ve modelleri⁵ az önce belirtildiği üzere kendi tarihsel koşullarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Bunlardan halk demokrasisi ya da Marksist demokrasi anlayışı demokrasiyi eşitlik yönünden ele almakta ve gerçek demokrasinin eşitliği sağlayan demokrasi olduğunu ileri sürmektedir⁶. Bu yaklaşım, liberal ya da çoğulcu demokrasideki siyasal özgürlüğün, burjuva sınıfının ekonomik hâkimiyetini gözetmek suretiyle onun söz konusu hâkimiyetine zarar gelmeyecek kadar bir esnekliğe sahip olduğunu iddia etmektedir⁷. Bu bakımdan Marksist anlayışa göre bir kapitalist demokrasi modeli olan liberal demokrasi, sınıf baskısı gerçeğini gizleyen yapmacık bir rejimdir. Çünkü ekonomik güç belli bir azınlığın elinde bulunmakta ve devlet söz konusu

¹ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 1995), s.387.

² Andrew Heywood, "Demokrasi", Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s.77.

³ Çam, a.g.e., s.387.

⁴ Jochen Hippler, "Die Demokratisierung der Dritten Welt nach dem Ende des Kalten Krieges", http://www.jochenhippler.de/Aufsätze/Demokratisierung_Dritte_Welt/demokratisierung_dritte_welt.html.

⁵ Demokrasi modelleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Heywood, a.g.e., ss.77-84.

⁶ Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993), s.186.

⁷ Çam, a.g.e., s.409.

azınlığın, yani burjuva sınıfının, ilişkilerini düzenleyen bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla, liberal demokraside öne çıkarılan düzenli ve yarışmacı seçimler, mevcut yapı içerisinde bir anlam ifade etmemektedir. Bu nedenden ötürü gerçek demokrasi, ancak sınıf sisteminin yıkılmasından sonra kurulacak sınıfsız sosyalist bir düzenle mümkün olacaktır. Tek parti egemenliğinin söz konusu olduğu bu siyasal sistemde, “demokratik merkezîyetçilik” ilkesi gereği, parti üyeleri bütün konular üzerinde özgürce tartışabilmekte, fakat son aşamada alınan kararlar idari mekanizmadaki bütün organları bağlamaktadır⁸.

Üçüncü dünya ülkelerindeki demokrasi anlayışı ise daha farklı bir ortamda gelişmiştir. Çoğu uzun yıllar boyunca Batılı ülkelerin sömürgesi altında yaşamış bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra milli birlik ve dayanışma duygusu içerisinde uluslaşma sürecine girmişlerdir. Bu süreçte en başta kabile, etnik ve dini ayrılıklar gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu yüzden bu ülkeler, modernleşme ve ekonomik gelişme karşısındaki engelleri ancak tek bir egemen parti iktidarı ile aşabileceklerini düşünmüşlerdir. Çünkü kabile, etnik ve dini farklılıkların varlığı, siyasal çoğulculuğun uygulanmasına elverişli bir ortam sunmamaktadır. Bu koşullarda siyasal çoğulculuğun uygulanması birçok üçüncü dünya ülkelerinin, parçalanmalarına neden olabilirdi. Dolayısıyla, aralarında Suriye'nin de bulunduğu birçok üçüncü dünya ülkelerinde bu sorunsal karizmatik bir lider önderliğinde tek parti güdümündeki bir siyasal yapıyla aşılmaya çalışılmıştır. Ancak, mevcut yapı içerisinde liderin ve partinin yozlaşma tehlikesi her zaman ihtimal dahilinde olmuştur. Bunun bir nedeni demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan yarışmacı seçimlerin birçok üçüncü dünya ülkelerinde var olmayışdır. Yozlaşmayla beraber, artık parti ve lider genel olarak toplumun çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarına göre hareket etmektedirler⁹.

Öte yandan, liberalizmin bir parçası olan liberal demokrasi anlayışı, Avrupa'nın tarihsel koşullarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, liberalizm, burjuva sınıfının sorunlarına çözüm arayan bir ideolojik gelişmeyi simgelemektedir. Bu bağlamda, temel ilkeleri “eşitlik” ve “özgürlük” olan liberalizmin bu ilkeleri, burjuva sınıfının aristokrat sınıfı karşısındaki siyasi çıkarlarına katkı sağlamıştır. Eşitlik ilkesi, hukuksal anlamda bir eşitliği belirtirken, herkesin eşit oy hakkına sahip olduğu seçimlerle yönetimi belirlemesi kast

⁸ Heywood, a.g.e., ss.80-81.

⁹ Ibid, ss.82-83.

edilmektedir. Özgürlük ilkesi ise, burjuvaların kendi düşüncelerini yayabilmeleri ve nasıl bir düzen kuracaklarını anlatabilmeleri için gerekli imkânları vermektedir¹⁰.

Genel olarak liberalizm, “siyasal liberalizm” ve “ekonomik liberalizm” olarak ikiye ayrılarak değerlendirilmektedir. Siyasal liberalizm bir anlamda liberal demokrasinin temel felsefesini oluştururken, ekonomik liberalizm, kapitalizmin ideolojisi sayılmaktadır. Siyasal liberalizmin bugün de geçerliliğini koruyan ilkelerinin düşünsel temelleri, önceki yüzyıllarda yaşamış olan önemli düşünce adamları tarafından dile getirilen fikirlere dayanmaktadır. Bunlardan, John Locke, toplumu yöneten iktidarların mutlak ve sınırsız olmaması gerekliliğinden söz ederken, “iktidarın sınırlandırılması”, Montesquieu, özgürlüklerin ancak birbirlerini dengeleyen güçlerin varlığı durumunda yaşayabileceğini belirtirken, “güçler ayrımı” ve Alexis de Tocqueville, yerinden yönetim, kitle örgütleri ve demokratik kültürden bahsederken, “katılımcı demokrasi” ilkelerine vurgu yapmışlardır. Yine devamında, Benjamin Constant çoğunluk yönetiminin her zaman demokratik ve özgürlükçü olmayabileceğini gösterirken, J.Stuart Mill, devletin çoğunluğun azınlıkta olanları ezmesine engel olmak gibi bir görevinin var olması gerektiğinden söz etmiştir. Ekonomik liberalizm ise, bireyin mülkiyet hakkı korunmak şartıyla tarihsel süreçte farklı anlayışlar içerisinde ifade edilmiştir. Kapitalizmin hızla geliştiği bir dönemde Adam Smith tarafından temsil edilen anlayışta, ekonomik anlamda bireyin çıkarları her türlü ilerlemenin ön koşulu olarak görülüyordu. Toplumsal adaletle çelişmesine rağmen, insanlar kendi çıkarlarına göre hareket etmeliydi. Smith’e göre, ekonomik özgürlüklerin yarattığı eşitsizlikler sanıldığı kadar önemli değildi. Ancak, 1929’da kapitalist ekonomiler büyük bir bunalım yaşayınca, Smith’in anlayışı güncelliğini kaybetmiş ve Keynes’in ekonomi modeli ortaya çıkmıştır. Bu model temelde özel girişime dayalı ekonomik sistemi kurtarmak için, devletin ekonomi alanında müdahaleciliğini savunmuştur. 1970’lerin sonlarında ise, bu sefer devletin ekonomiye her türlü müdahalesine karşı çıkan yeni bir liberal akım güç kazanmıştır. Friedman’ın temsil ettiği “Chicago Okulu”, kamu işletmelerinin özelleştirilmesini ve toplumsal adaleti sağlamak amacıyla kurulan sosyal sigortalardan vazgeçilmesini savunmuştur. Bu görüş ekonomik liberalizmin çıkış noktasına yeniden dönüş gibi de yorumlanmıştır¹¹.

¹⁰ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2003), s.85.

¹¹ Ibid, ss.86-93.

Özetle, liberalizm, siyasal olarak anayasal yönetim, hukukun hâkimiyeti, bağımsız ve adil yargı, sınırlı ve sorumlu siyasi yönetim, güçler ayrılığı¹², genel oy hakkı, bireysel hak ve özgürlükler ve siyasal çoğulculuk ilkelerine sahipken, ekonomik alanda kişisel girişime dayanan kapitalist pazar ekonomisini geçerli kılacak sosyal ve siyasal kurumlaşmayı öngörmektedir¹³.

Özellikle de liberal ideolojinin siyasi boyutunu ifade eden liberal demokrasinin yukarıda belirtilen söz konusu ilkeleri bugünkü Batı demokrasilerinin oluşumunda büyük bir katkı sağlamıştır. Zakaria'nın belirttiği gibi, Batı'da yaklaşık bir asırdır demokrasi, liberal demokrasi anlayışının sahip olduğu ilkeleri benimsemiş ve bu suretle tanımlanan bir siyasi sistem haline gelmiştir. Bunun bir nedeni liberal değerlerin Batının tarihsel gelişimi içerisinde Batı'da demokratik rejimlerin kurulmasından önce kök saldığıdır. Bu çerçevede örneğin, çoğu Batı ülkeleri demokratik sistemin önemli unsurlarından biri olan genel oy verme hakkını 1940'larda tanıırken, liberalizmin temel ilkeleri bir yüzyıl önce yani, 1840'larda kabul edilmişti. 1945'ten beri ise, Batılı hükümetlerin çoğu hem demokrasiye hem de anayasal liberalizme birlikte sahip olmuştur¹⁴.

Dolayısıyla, günümüzde demokrasi adıyla anılan siyasi yönetim biçiminin adının en azından Batı'da, liberal demokrasi olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu, aynı zamanda demokrasinin liberal ilkelere yoksun olamayacağı, liberal ilkelere sahip olamayan demokrasilerin gerçek anlamda demokrasi olmadığı anlamına da gelmektedir¹⁵. Nitekim, liberal değerler içermeyen demokrasi tanımlamalarına bakıldığında durum daha netleşecektir.

Buna göre, en baştan beri halkın yönetimi anlamına gelen demokrasi, Alexis de Tocqueville'den Joseph Schumpeter'e, ondan da Robert Dahl'a kadar birçok yazar tarafından ifade edildiği üzere, hükümetleri seçme süreci olarak görülmüş ve açık, hür ve adil seçimlerin demokrasinin özü olduğu kabul edilmiştir¹⁶. Karl ve Schmitter'in de belirttiği gibi, demokrasinin en popüler tanımı, onu, tarafsız bir şekilde idare edilen ve oyların dürüstçe

¹² Atilla Yayla, "Liberalizm ve Demokrasi: Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık", Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s.61.

¹³ Çam, a.g.e, s.390.

¹⁴ Fareed Zakaria, "İlliberal Demokrasinin Yükselişi", Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), ss.41,44.

¹⁵ Atilla Yayla, "Liberalizm ve Demokrasi: Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık", Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s.60.

¹⁶ Zakaria, a.g.m., s.43.

sayıldığı düzenli seçimlerle eş tutmaktadır. Salt seçim olgusu demokrasinin varlığı için yeterli görülebilmektedir¹⁷.

Benzer noktadan hareket eden Atilla Yayla, demokrasinin çıplak olarak ele alındığında, daha çok yönetim olayıyla ilgili bir teknik olduğunu belirtmektedir. Bu teknik esas olarak siyasetin konusu olan kolektif kararların alınmasına katılımın hem niteliği ve genişliği, hem de bu kararların alınması sürecinde izlenecek kurallar yani, “çoğunluğun dediğinin olması” ile ilgilidir. Başka bir deyişle, demokrasi egemenlik konusunda, egemenliğin niteliği ve kullanım biçiminden çok, onun bir bütün olarak kime ait olduğu hususunu öne çıkarmaktadır. Bu biçimiyle, demokrasi, egemenliğin halka ait olmasını ve çoğunluğun dediğinin olmasına önem verirken, egemenliğin hukuksal çerçevede sınırlandırılması gerektiği prensibini daha az öne çıkarmaktadır¹⁸.

Kısacası, demokrasi, liberal değerlerden yoksun, sırf düzenli seçimler ve çoğunluğun hakim olduğu bir yönetim biçimi olarak ele alınan tanımları artık günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir. Kemal Abu Jaber, genel oy hakkı ve serbest seçimlerin demokrasinin vazgeçilmez unsurları olduğunu belirtirken, bunların, hükümet üzerindeki anayasal sınırlandırmalarla, hukuk devletliliği ve insan hakları gibi liberal değerlerce güçlendirilmesi gereğinden söz etmektedir. Amin Saikal ise, temelde ulusal temsili sağlayan seçim unsurunun demokratik olmayan rejimler tarafından otoriter niteliklerini gizlemek için kullanabildiklerine dikkat çekmektedir¹⁹.

Dolayısıyla, bir ülkede gerçek anlamda bir demokratik sistemin var olması, sadece seçimlerle ve o seçimlerin sonuç olarak çoğunluğu iktidara taşınması prensibi ile bağdaşmamaktadır. Günümüzde birçok ülke bunun somut örneklerini vermektedir. Buna göre, İran’da seçimlerin özgür bir ortamda cereyan etmesine rağmen, bugün İran’ın demokratik bir ülke olduğunu iddia etmek zordur. Çünkü İran anayasası liberal demokrasinin temel ilkelerinden ifade ve örgütlenme özgürlükleri konusunda sınırlayıcı hükümler içermektedir. Aynı şekilde, Kırgızistan ve Kazakistan’da olduğu gibi Orta Asya ülkelerinde makul derecedeki serbest seçimlere rağmen, güçlü yürütme organları, zayıf yasama organları ve yargı sistemleri

¹⁷ Philippe C. Schmitter ve Terry Lyn Karl, “Demokrasi Nedir, Ne Değildir”, Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s.5.

¹⁸ Yayla, a.g.m., ss.60-63.

¹⁹ Amin Saikal ve Albrecht Schnabel, *Democratization in the Middle East, Experiences, Struggles, Challenges*, (Tokyo: The United Nations University, 2003), s.6.

ürettiler. Yine son olarak, Etopya'nın seçimle gelmiş hükümeti güvenlik kuvvetlerini ülkedeki basına ve siyasi muhaliflere karşı kullanmakta ve insan haklarına zarar vermektedir²⁰.

Bütün bu ifadelerin ışığında denebilir ki, günümüzde liberal demokrasi anlayışından yoksun bir demokrasinin gerçek anlamda bir demokrasi olmadığı fikri daha fazla geçerlik kazanmaktadır. Bu durum, artık demokrasi kavramına ilişkin tanımlamaların daha da netleşmesini sağlamıştır. Özellikle, 1974 Portekiz “Karanfiller Devrimi” ile başlayan ve 1989’da Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çökmesiyle beraber otokratik yönetimlerden uzaklaşma sürecinden sonra demokraside ortak bir tanımlamaya doğru bir yönelme olmuştur. Artık hükümetlerin “demokratik” ünvanı hak etmek için kabullenmek zorunda oldukları asgari şartlar üzerinde belli bir konsensüs ortaya çıkmıştır²¹. Söz konusu ortak tanımlamada liberal demokrasinin temel ilkeleri önemli bir rol oynamaktadır.

Liberal değerler hiç kuşkusuz birçok ülkeye demokratik bir sistemle bütünleştirecek ilkeleri sunmaktadır. Ancak, demokrasinin istikrarlı bir şekilde var olabilmesinde bazı koşulların da bir araya gelmesi gerekmektedir. Kışlalı, bu noktada ekonomik ve toplumsal koşulları işaret etmiştir. Ekonomik koşullar, bireylerin temel yaşamsal ihtiyaçlarının (yeme, barınma gibi) karşılanabileceği bir üretim düzeyinin ve belirli bir sermaye-emek dengesinin var olması ile toplumsal sınıflar arasında çok büyük gelir farkının bulunmamasıdır. Toplumsal koşullar ise, başta ulusal bütünlüğün sağlanmış olması, ulusal kültürün hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı değerlere sahip olması, hiçbir toplumsal sınıfın diğerleri üzerinde kesin bir üstünlüğünün bulunmaması, toplumsal sınıflar arasındaki geçiş akışkanlığının yüksek olması ve toplumda çoğunluğun kitle iletişim araçlarını izleyebilecek bir eğitim düzeyinde bulunması ile izah edilmektedir²².

Buraya kadar demokrasinin son zamanlarda üzerinde uzlaşıldığı temel nitelikleri belirtmeye çalışılmıştır. Buradan “demokratikleşme” kavramına geçilecek olursa, demokratikleşme esas olarak yukarıda belirtilen liberal demokrasi tanımında yer alan temel kriterlerin uygulama sürecini ifade etmektedir. Nitekim, Najem’in tanımında demokratikleşme bir süreç olarak ele alınmaktadır. Najem’e göre, demokratikleşmede, eskisine nazaran daha çok hesap veren bir

²⁰ Zakaria, a.g.m., ss.42,45.

²¹ Philippe C. Schmitter ve Terry Lyn Karl, “Demokrasi Nedir, Ne Değildir”, Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s.3.

²² Kışlalı, a.g.e., ss.249-250.

hükümete, daha serbest ve adil yarışmacı seçimlere, daha geniş siyasi haklara ve son olarak daha güçlü ve özgür sivil topluma doğru bir gidişat söz konusudur²³.

Majid Tehranian ise, demokratikleşmeyi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları bağlamında bir bütün olarak ele almaktadır. Siyasi olarak halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, dönemsel seçimler, azınlık haklarının korunması; ekonomik olarak özel mülkiyetin tanınması, serbest pazarın benimsenmesi, tekellerin ortaya çıkmaması için ticaret ve yatırımların hükümet tarafından denetlenmesi, ticarete rekabet, sağlık ve çevrede belli standartların sağlanması; sosyal olarak işsizler ve emekliler için sosyal güvenliğin sağlanması ile kamu sağlığının ve eğitimin yaygınlaştırılması; kültürel olarak bireyin kendi kimliğini ifade özgürlüğü ve haberleşme araçlarına ulaşmada sınırlandırmaların olmamasıdır²⁴.

Demokrasi ve demokratikleşme açısından yukarıda belirtilen söz konusu unsurlar hiç kuşkusuz Ortadoğu gibi demokratik yönetim anlayışının pek geçerli olmadığı bir bölgede de önem arz etmektedir. Bunların, bölge ülkelerinde toplum ve devlet katında zayıf kalması, bölgenin demokratik yapıdan uzakta olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla, bu çalışmada Ortadoğu ve Suriye için demokrasiden bahsedilirken ve demokrasinin buralarda etkin olmadığı söylenirken, söz konusu unsurlar yani, bugün geçerli olan demokratik değerler dikkate alınmıştır. Bu çerçevede bölge ülkelerinin demokratikleşmesinin önündeki engeller demokratik değerlerin bir türlü yaşama geçirilmemesiyle ilgilidir. Bunun nedeninin bir bölümünü bölgenin kendi koşullarında aramak gerekir.

Bu noktada, Albrecht Schnabel'in tespitleri önemlidir. Ortadoğu'da demokratikleşme hareketlerinin yukarıdan veya aşağıdan gelebilme ihtimali üzerinde duran Schnabel, bölgede başarılı bir demokratikleşme sürecinin işlemesi için hareketin, hem liderlikten (yukarıdan) hem de toplumdan (aşağıdan) aynı süreç içerisinde kaynaklanması gerektiğinden söz etmektedir. Demokratikleşme yönünde sadece aşağıdan gelen baskı karşısında politik liderliğin siyasi süreci açmaya yanaşmama ihtimalinin varlığı, hareketin başarısını sekteye uğratacaktır. Aynı şekilde, yukarıdan elitler tarafından sürdürülen demokratikleşme hareketi karşısında toplumun siyasi ve demokratik kültüre karşı yabancı olması ve siyasi katılıma eşlik eden özgürlükler ve sorumlulukları taşıyamayacaksa, hareket yine başarısızlığa uğrayacaktır. Bunların yanı sıra bölgede siyasi yaşamda önemli bir etken olan dini ve etnik azınlık

²³ Saikal ve Schnabel, a.g.e., ss.5-6.

²⁴ Ibid, ss.6-7.

grupların dışlanması durumunda, bunların radikal akımlara yönelmeleri olasılığı sonuç olarak demokratikleşmeye zarar verecektir. Schnabel, son olarak Ortadoğu'da sağlıklı bir demokratikleşmenin siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda liberalleşmeden geçtiğine inanmaktadır²⁵. Tüm şartlar elverişli olsa dahi bölgenin kendi koşulları göz önüne alındığında demokratikleşmenin bölge ülkelerinde bazı olumsuz sonuçlar doğurması ihtimali bulunmaktadır. Zira, Ortadoğu'da birçok ülkede olası sorunsuz bir demokratikleşme sürecinde dinci ve milliyetçi fanatiklerin iktidara gelmeleri ihtimal dahilindedir. Yine, dürüst olmayan demokratikleşme çabaları, örtülü bir otoriter yapı için perde vazifesi görebilir. Bütün bu olumsuz sonuçlar bölgede gerçek anlamda bir demokrasinin ortaya çıkmasını güçleştiren faktörlerin bir kısmını oluşturmaktadır²⁶.

Öte yandan, bölge ülkelerinin demokratikleşmeleri üzerinde olumlu ya da olumsuz olarak dış faktörlerin de önemli roller oynadığı açıktır. Hiç kuşkusuz bölge dışından kaynaklanan dış faktörlerin demokratikleşme konusundaki etkileri bölgenin kendi iç faktörleri kadar önemlidir. Zira, bugün Ortadoğu'da yaşanan güncel olaylar bunu açıkça ortaya koymaktadır.

²⁵ Ibid, ss.34-35.

²⁶ Ibid, ss.36-37.

2. ABD’NİN YENİ DÜNYA DÜZENİ

2.1. Tarihsel Olarak ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelişi

Amerika’nın Ortadoğu’ya yönelişi II. Dünya Savaşı sonrası döneme denk düşmektedir. Savaş sonrasında, ABD ve SSCB’nin süper güç olarak ortaya çıkmaları bölgede siyasi olarak önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Söz konusu gelişimler daha sonraki yıllarda, bir zamanlar bölgede sömürgecilik faaliyetleri içinde olan Fransa ve İngiltere’nin bölge üzerindeki hâkimiyetini sona erdirmiştir. Özellikle, II.Dünya Savaşı’ndan sonra “Soğuk Savaş”ın başlaması Amerika’nın bölgeye daha fazla karışmasına yol açmıştır²⁷. Zira, iki süper güç dünyada birçok bölgede olduğu gibi Ortadoğu’da da ideolojik, askeri ve ekonomik olarak güç savaşına ve yeni müttefik arayışına girmişlerdir. Bu karşılıklı rekabet ortamında, ilk olarak 1947 yılında “Truman Doktrini” ile ABD, Sovyetler Birliği’ni güneyden çevrelemek ve onun Ortadoğu’da güçlenmesini önlemek amacıyla Türkiye ve Yunanistan’a askeri malzemeler sağlamış ve onları askeri olarak Sovyetlere karşı örgütlemiştir²⁸. Ancak, Suriye, Mısır ve Irak’taki milliyetçi hükümetleri tedirgin eden bu plan, söz konusu ülkelerin Sovyetler Birliği’ne yakınlaşmasına neden olmuştur²⁹. Bölge, soğuk savaşla birlikte iki karşıt kampa bölünmeye başlamıştı.

Bu arada bölgedeki dengeleri altüst eden önemli olay 1948’de İsrail devletinin kuruluşu ile yaşanmıştır. Bundan sonra bölgede gelişen olaylar İsrail eksenli olmuştur³⁰. Nitekim, 1956 yılında patlak veren Süveyş krizinde İsrail, İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket ederek, Mısır’a saldırmıştır. Bu üç devletin Süveyş gibi stratejik bir notayı hedef alarak, askeri bir harekâta girişmeleri, SSCB ve ABD’nin bölge üzerindeki çıkarlarını tehdit etmiştir. Çok geçmeden iki süper güç İngiltere ve Fransa’ya savaşı sona erdirmeleri ve Süveyş’ten geri çekilmeleri konusunda baskıda bulunarak bu ülkelerin geri çekilmelerini sağlamışlardır. Bu olay aynı zamanda dünyadaki güç dengesinin artık SSCB ve ABD lehine geliştiğinin somut bir kanıtı olmuştur³¹.

²⁷ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003), ss.409,415.

²⁸ Güner Özcan, “Doksanlı Yıllar Boyunca Ortadoğu’da ABD’nin Değişen Konumu”, Der: Fulya Atacan, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, Nisan 2004), s.351.

²⁹ Ibid, s.352.

³⁰ Davut Dursun, *Ortadoğu Neresi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), s.31.

³¹ Hourani, a.g.e., s.427.

Süveyş Savaşı sonrasında ABD'nin bölgede artan etkinliği ve diğer taraftan Mısır ve Suriye gibi devletlerin SSCB ile yakınlaşması, Eisenhower Doktrini'ni gündeme getirmiştir. Söz konusu doktrinle temelde bölgeyi Komünizm tehlikesinden korumak amacıyla harekete geçen ABD, öncelikle Doğu Akdeniz'e 6. Filoyu göndermiş ve Lübnan'a askeri müdahalede bulunmuştur³². Daha sonraları ise, Suriye gibi SSCB'yle yakın ilişkiler kuran bölge ülkelerini Sovyetlerin uydusu olmakla suçlamış ve bu ülkeleri kendi tarafına çekmek için Eisenhower Doktrinini kabul etmeye zorlamıştır. Bütün bu gelişmeler bölgedeki Arap ülkelerini ABD'nin ekonomik ve siyasi yaşamın bütün alanlarında artan gücü ve nüfuzuyla karşı karşıya bırakmıştır. Söz konusu tehlike, Suriye ile Mısır'ı tek bir Arap Cumhuriyeti çatısı altında birleşmesinde etkili olurken, Irak'ta, askeri bir darbe sonucu Cumhuriyetin ilan edilmesine neden olmuştur³³.

1967'de patlak veren Arap-İsrail savaşından sonra ABD bir yandan İsrail'e askeri malzeme yardımıyla bulunmak suretiyle İsrail ile ilişkilerini geliştirirken, diğer yandan aynı dönemde İngiltere'nin Körfez bölgesinden çekilmesiyle burada aktif olmaya başlamıştır³⁴. 1973 yılında ise, Suriye ve Mısır'ın ani saldırısı sonucunda zor durumda kalan İsrail, ABD'nin desteği ile yenilmekten kurtulmuştur. Bu olay sonrasında, petrol üreten Arap ülkeleri ellerindeki en güçlü koz olan petrol silahını kullanmışlar ve İsrail'in Arap topraklarını işgal ettiği sürece petrol üretimini kısıacaklarını ilan etmişlerdir. Bu tutum, Ortadoğu'nun büyük güçler karşısında ekonomik ve siyasal bağımsızlık bildirgesi olarak da kabul edilmiştir. Ancak, bu süreçte Ortadoğu ülkeleri, başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelere olan bağımlılıklarını arttırmışlardır. Bunun nedeni, petrol sahibi ülkelerin, petrol fiyatlarının aşırı bir şekilde artmasıyla önemli bir gelire kavuşmalarına rağmen, petrolden elde edilen bu gelirleri silah ve sanayi ara malları alımında kullanmalarındadır. Bu paralar doğal olarak tekrardan petrolü satın alan sanayi ülkelerine aktarılmasına neden olmuştur. Böylece, Ortadoğu ülkeleri en başta ekonomik olarak Batıya bağımlı bir duruma gelmiştir. ABD'nin ve diğer sanayileşmiş Batılı ülkelerin gücü karşısında kaynaklarını genişletmek zorunda kalan birçok Ortadoğu ülkesi, yeni dış borç ve yatırımlara ihtiyaç duymuştur. Aralarında Suriye'nin de bulunduğu bu ülkeler

³² Özcan, a.g.e., 352.

³³ Hourani, a.g.e., ss.425,428.

³⁴ Özkan,a.g.e., s.353.

ekonomide sınırlı liberalleşme programlarıyla kamu sektörünün yanında özel sektöre de sınırlı olarak yer açmak durumunda kalmışlardır³⁵.

Gerek ekonomik gerekse askeri olarak bölgedeki etkinliğini geliştirmeyi sürdüren ABD, 1978 yılında bu kez “Carter Doktrini”ni dünyaya açıklamıştır. Buna göre, Amerikan hükümeti Körfez bölgesindeki çıkarlarının kendisi için yaşamsal olduğunu ilan ederek, kendisine Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Batı Asya’yı kapsayan geniş bir coğrafyada askeri bir görev alanı belirlemiştir³⁶.

Öte yandan 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet yanlısı hükümetleri birer birer iktidardan uzaklaştırılmıştır. 1991’de ise, Sovyetler Birliği’nin dağılmaya başlamasıyla birlikte Soğuk Savaş sona ermiştir. Sovyetlerin sahneden çekilmesi ABD’nin tek güç olarak serbest hareket etmesini sağlamıştır³⁷. Bundan sonrası için bölgede tek süper güç artık ABD’dir. Nitekim, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonraki yeni dönemde Kuveyt’i 1991 yılında işgal eden Irak’a müttefikleriyle birlikte kolayca müdahalede bulunan ABD, Irak’ı yenilgiye uğratarak, Körfez ülkelerini ve bölgeyi doğrudan yönlendirebilecek güce sahip olmuştur³⁸.

Körfez Savaşı, Amerika’ya bölgede yeni bir düzen kurulması için çok önemli bir fırsat vermiştir³⁹. Amerika’nın dünyanın geneli üzerinde ön gördüğü “Yeni Dünya Düzeni” söyleminin bir parçası olarak da görülen Ortadoğu’yu kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırma projesi, aslında ABD’nin bölgede ve hatta dünyada daha etkin politikalar sürdürmesini ve gücünü arttırmasını hedeflemektedir. Zira, birazdan üzerinde durulacağı gibi tek başına süper güç olarak kalan ABD, gücünü devam ettirmek ve dünya ve Ortadoğu’da daha etkin politikalar sürdürebilmek için kendi çıkarları doğrultusunda yeni yapılanmalar oluşturmak istemiştir. Bunun fikirsel altyapısı ise, Amerika’daki “Yeni Muhafazakârlar” tarafından hazırlanmıştır.

³⁵ Hourani, a.g.e., ss.482-486.

³⁶ Özkan, a.g.e., s.354.

³⁷ Dursun, a.g.e., s.32.

³⁸ Özkan, a.g.e., s.356.

³⁹ Dursun, a.g.e., s.33.

2.2. Demokratikleştirmenin Arka Planı

SSCB'den kaynaklanan ideolojik, politik ve askeri tehditlerin ortadan kalkmasından sonra⁴⁰, Batılı ülkeler bu sefer de dünyada kendi kültürlerine yönelik yeni tehditleri dile getirmeye başlamıştır. Başka bir deyişle, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle Batı ve onun güçlü temsilcisi ABD, kendi dışındaki dünyada mevcut olmadığına inandıkları özgürlük, eşitlik, hukuk devleti, insan hakları, demokrasi, serbest piyasa, bireycilik ve sekülerizm gibi liberal demokratik değerleri öne çıkarmışlardır. Söz konusu değerleri kendi kültürlerinin bir parçası olarak gören Batılı ülkeler, kendi dışındaki dünyadan bu değerlere yönelik ciddi tehditlerin oluştuğuna inanmıştır. Bu nedenden ötürü Batı'da, Batılı değerleri özümsememiş ya da o değerlere sahip olmayan ülkelere kaynaklanan tehditlerin yok edilmesi gerektiği sıkça dile getirilmiştir. Hippler'in de belirttiği gibi, Batı dünyası, genelde kendi değerlerini tehdit eden ve yeni düşman ülkelerinin oluşturduğu küresel terör, radikal dinci ve milliyetçi akımlar gibi tehditlerin ortadan kaldırılmasının ancak buralara demokrasinin ihraç edilmesiyle mümkün olacağına inanmaktadır⁴¹.

Demokrasinin Batı dışındaki ülkelere ihraç edilmesi konusu aslında yeni bir olgu değildir. Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde dünyanın Ortadoğu gibi stratejik önemdeki bölgelerinde meydana gelen olaylar sonrasında sıkça gündeme gelmektedir. "Demokrasi" ve "demokratikleşme" söylemleri bu dönemlerde yeni üretilen kavramlar, stratejiler ve projeler içerisinde yer alırken, daha çok Batı'nın ve Amerika'nın ulusal güvenlik ve dünya genelindeki siyasi ve ekonomik çıkarları bağlamında dile getirildiği iddia edilebilir.

Nitekim, öncelikli olarak George Bush (Baba Bush) döneminde, Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında "Yeni Dünya Düzeni" kavramıyla karşı karşıya gelinmiştir. Amerikan merkezli bakış açılarını ifade eden kavramda, temelde sorunların barışçıl yollardan çözümü, yayılmacılığın durdurulması, askeri harcamaların kontrol altına alınması ve tüm ülkelerin insan haklarına saygı göstermesi ilkelerinin geçerliliğinden söz edilmiştir. Amerikan bakış açısına göre, yeni dünya düzeni kavramı çerçevesinde belirtilen ilkelerin hayata geçirilmesi ve dünyanın gerekli yerlerinde uygulanması için askeri bir müdahaleye gerek duyulabilir. Bu

⁴⁰ Erol Bilbilik, *Amerikan Kuşatması* (İstanbul: Otopsi Yayınları, 2003), s.129.

⁴¹ Hippler, "Die Demokratisierung der Dritten Welt nach dem Ende des Kalten Krieges".

görüŖ, siyasi otorite olarak dünyada tek süper güc Amerika'nın öne çıktığını kanıtlamaktadır⁴².

George Walter Bush'un (oğul Bush) iktidar döneminde yönetimde etkin olan "yeni muhafazakâr" akımın temsilcileri tarafından ortaya konan kimi projelerde (Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi ve Büyük Ortadoğu Projesi) sunulan görüşler az sonra görüleceği üzere, açıkça demokrasiyi ABD'nin çıkarları ve güvenliği bağlamında ele almakta ve bu çerçevede demokrasinin dışarıdan askeri müdahale yoluyla bile ihraç edilebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, Ortadoğu'da demokrasi ve demokratikleşme kavramlarının, bölgede yaşanan gelişmeler de dikkate alındığında bölgeye demokrasiyi getireceklerini belirten dış güçlerin söylemleri içerisinde ne anlam ifade ettiği, Amerika'da güç kazanan yeni muhafazakârların görüşlerinin incelenmesi sırasında anlaşılacaktır. Zira, az önce de belirtildiği gibi demokrasi, yeni muhafazakârlar tarafından dünyayı ve bölgeyi yeniden yapılandırmak adına hazırlanan projelerde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan yeni muhafazakâr fikirlerin üzerinde durulması faydalı olacaktır.

Buna göre, öncelikle yeni muhafazakâr akımın temsilcilerinin George W.Bush'un ABD başkanı seçilmesiyle önemli ölçüde güçlendiğinin belirtilmesi gerekir. Bugün Bush yönetiminde yeni muhafazakâr düşüncenin yanında Hıristiyan kökten dinciliğin ve liberalizmin de yer aldığı siyasi bir ittifak mevcuttur⁴³.

Amerika'daki yeni muhafazakâr akımın temsilcileri ülkedeki birçok vakıf, girişim, medya, üniversite, araştırma merkezi ve think thank denen düşünce kuruluşları üzerinde etkin bir güce sahiptir. Bu kuruluşlar, yeni muhafazakârlara aynı zamanda kurumsal altyapı sağlamaktadır. Özellikle, 70'li ve 80'li yıllarda muhafazakâr yapıdaki multi dolar milyonerlerinden ekonomik bir elit sınıfının ortaya çıkması, muhafazakâr thin thank kuruluşlarını Amerika'da yaygınlaştırmıştır. Bugün, söz konusu think thank kuruluşlarında 2000 kişinin faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir. Bunların önde gelenleri, güçlü şahsi ilişkiler, parasal ve ideolojik bağlantılar yoluyla vakıflarda, derneklerde, düşünce

⁴² Mehmet Akif Okur, "Küresel Siyaset", *Der: Mümtaz'er Türköne, Siyaset* (Ankara: Lotus Yayınevi, 2003), s.675.

⁴³ Ahmet İnel, "Amerika'da Yeni Muhafazakarlık", *Birikim Dergisi* (İstanbul: Birikim Yayınları, Mayıs 2003), sayı:169, s.10.

kuruluşlarında ve medyada güçlü ağlar oluşturarak⁴⁴, bakanları, federal yöneticileri ve parlamenterleri yoğun bir şekilde etki altına almaktadır⁴⁵.

Yeni muhafazakârların ve onların think tank kuruluşlarının ideolojileri siyaset felsefecisi Leo Strauss'a dayanmaktadır. Leo Strauss'un öğretilerinde öne çıkan temel unsur siyasal rejimlerin insanları daima biçimlendirdiğidir. Strauss, "Mutlak İyi"nin her zaman var olduğunu buna bağlı olarak da dünyada iyi ve kötü rejimlerin varlığına dair kesin kategorik ayrımın mümkün olduğunu belirtmiştir⁴⁶. Strauss'a göre insanlar arasında doğal bir hiyerarşi vardır. Halka tek başına güvenmek doğru olmaz. Her zaman yeterli bilgi ve beceriye sahip olamayan halka geniş yetkiler vermek sonuç olarak elitlerin erdemlerini yok edecektir⁴⁷. Strauss'un bu görüşleri yeni muhafazakârlar tarafından ileride "Şer Güçler" olarak tanımlayacakları rejimlere karşı, mutlak iyiyi temsil eden Amerikan rejiminin kendi güvenliğini ve dünya barışını korumak için müdahale hakkının olduğu şeklinde bir yorumda bulunmalarına katkı sağlamıştır⁴⁸. Kötülüğü temsil eden ve bu yüzden müdahale edilmesi gereken rejimlerden ise, demokratik yönetimden ve anlayıştan yoksun ülkeler kast edilmektedir. Yeni muhafazakârlara göre ABD bu rejimlere karşı etkin bir şekilde mücadele etmelidir⁴⁹.

Yukarıda genel olarak değinilen ve yeni muhafazakârlar tarafından benimsenen Strauss'un görüşleri günün koşullarına göre daha kapsamlı hale getirilerek, muhafazakâr görüşteki think tank kuruluşlarında ifadesini bulmuştur. Bu bağlamda, bugün orduyla, ulusal güvenlik birimiyle, basın silah ve petrol sanayisi çevreleriyle yakın ilişkiler içerisinde bulunan Amerika'daki, American Enterprise Institute (AEI), Heritage Foundation ve Project for the New American Century (PNAC) gibi muhafazakâr think tank kuruluşlarında şu görüşler ileri sürülmektedir; Amerika'nın üstün güç olarak varlığını devam ettirmesi ve bu çerçevede Amerikan prensip ve değerlerinin dünyada geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerektiği, sosyal devlet anlayışının tamamen terk edilerek, toplumsal faaliyetleri sınırlandırmak, sendikalarla ve Komünizmle mücadele etmek ve küresel terörü yok etmek. Daha da ötesi,

⁴⁴ Tobias Bader, "Neokonservatismus, Think Tanks und New Imperialism", <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/regionen/USA/neocons.html>.

⁴⁵ Insel, a.g.m., s.14.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Eva Kreisky, "Forschungspraktikum: Alte oder Neue Kriege? Der Irakkrieg", http://evakreisky.at/2004-2005/fop0405/FoP_WS045_Gruppe7.pdf.

⁴⁸ Insel, a.g.m., s.14-15.

⁴⁹ Kreisky, a.g.m.

yeni muhafazakâr think tankler özelleştirmeden, liberalleşme ve serbest ticaretten, Amerikalı girişimciler için yeni piyasaların açılması gerekliliğinden söz etmekte⁵⁰.

Dış ve güvenlik politikalarında ise, Amerikan çıkarları doğrultusunda hareket edilmesi ve bu çıkarların en iyi şekilde dünyada politik ve ekonomik özgürlüklerin yayılmasıyla gerçekleşeceği belirtilmektedir. Bu çerçevede, demokrasiyi ve serbest piyasayı dünyada yaygınlaştırmak gerektiği üzerinde durmaktalar. Kendi ifadeleriyle, demokratik kapitalizme doğru bir dönüşüme (transition to democratic capitalism) ihtiyaç vardır. Ancak, bu amaçların gerçekleştirilmesi yine bu kesimin sözcülerine göre, savunma politikalarında özgürlüklerin askeri olarak teröre karşı savaş vererek savunulmasına yönelik önlemlerin alınmasıyla mümkün olacaktır. Bu noktada öne çıkan “Bush Doktrini” ise, demokrasi ve özgürlük ideallerinin global yapılandırılmasından ve dünya barışı gibi kavramlardan söz etmektedir⁵¹.

Bush Doktrini temelde, yeni muhafazakâr eğilimli politikacılar tarafından oluşturulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” ne dayanmaktadır⁵². Amerika’nın askeri, endüstriyel, teknolojik ve ekonomik olarak mevcut statüsünün sürdürülmesi için küresel egemenlik tezinin işlendiği projede, Amerika’nın daha aktif bir dış politika izlemesi ve savunma anlayışının yeniden düzenlenmesi hedeflenmektedir. Bu anlayış, Wolfowitz ve Cheney gibi yönetimdeki muhafazakârların dile getirdikleri, ABD’nin dünyanın Batı değerlerinden yoksun öteki kısmını aktif bir şekilde düzenlemek hakkına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Hiç kuşkusuz Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi’nde dile getirilen yeni düzenleme, zengin enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu bölgesini de hedef almıştır⁵³. Bush doktrininde, başta Ortadoğu ve bütün dünya için bahsedilen demokrasi ve özgürlükler, bir bakıma Amerika’nın küresel egemenlik ve çıkar arayışları ile aynı bağlam içerisinde ifade edilmektedir. Bu durum sonuç olarak Amerika’nın bölgedeki ülkeler için gerçek anlamda demokratik bir yönetim şekli arzu ettiği konusunda bazı kuşkuların oluşmasına neden olmuştur.

⁵⁰ Bader, a.g.m.

⁵¹ Ibid.

⁵² Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2005), s.108.

⁵³ Kreisky, a.g.m.

2.3. ABD'nin Ortadoğu'ya Yönelik Projesi ve Demokrasi Anlayışı

Dünya genelinde yeni bir yapılanmayı öngören “yeni dünya düzeni”nin Ortadoğu'ya yönelik bölümünün harekete geçirilmesi Amerika'daki Bush yönetimi ve o yönetimde etkin olan muhafazakâr çevre tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Bu bakımdan “Yeni Dünya Düzeni”nin Ortadoğu ayağı olarak “Büyük Ortadoğu Projesi” (BOP) gündeme getirilmiştir. Proje, bugün Rumsfeld ve Wolfowitz gibi yeni muhafazakârlar tarafından hazırlanan “Yeni bir Amerikan Yüzyılı”adlı projede dile getirilmiştir⁵⁴. Atilla Akar'a göre, esas olarak Sovyet sisteminin 1991'de yıkılışına kadar geriye götürülebilen BOP, ABD'nin, Sovyetlerin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra ortaya çıkan dengeler ya da dengesizlikleri yeniden tanımlama ve bir strateji geliştirme ihtiyacının bir ürünüydü. Amerika'nın bu süreçte tek büyük güç olarak sahneye çıkması, geleceği kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmek istemesine neden olmuştur. İşte bu noktada “Greater Middle East” yani “Genişleyen Ortadoğu” kavramı yavaş yavaş doğmuştur. Bu kavram ilk başlarda ABD'nin radikal İslam'ın gücünü kırmak ve bölgedeki enerji ve petrol kaynaklarını kontrol ve güvence altına almak bağlamındaki tehdit algılamalarına endeksli bir şekilde tanımlanmıştır⁵⁵.

11 Eylül olayları ise, söz konusu tehdit algılamalarını en üst düzeye çıkarmıştır⁵⁶. Bilindiği üzere Amerikan yönetimi 11 Eylül saldırılarından sonra Irak Savaşı'yla Ortadoğu'ya müdahale kararı alırken, başta Irak olmak üzere bölgede demokratik olmayan birçok rejimin küresel terörü desteklediğini, kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve dünya barışını tehdit ettiğini ileri sürmüştür⁵⁷. Aralarında İran, Suriye, Kuzey Kore gibi ülkelerin de bulunduğu ABD'nin haydut devletler listesindeki ülkeler, Amerikan yönetimince hedef olarak seçilmiştir⁵⁸. Bu süreçte BOP'ta, ABD'nin bölgede askeri-savaşçı yöntemleri benimsemesi gerektiği gündeme getirilmiştir. Nitekim, Irak'ın işgali, söz konusu yöntemin uygulanmakta

⁵⁴ Volkan Yaraşır, *İmparatorluğun Yeni Av Sahaları* (İstanbul: Mephisto Basım Yayın, Ocak 2005), s.195

⁵⁵ Atilla Akar, *Büyük Ortadoğu Kuşatması, Yeni Dünya Düzeninin Ortadoğu Ayağı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2005), ss.19-20.

⁵⁶ Ibid, s.20.

⁵⁷ Kreisky, a.g.m.

⁵⁸ Bilbilik, a.g.e., s.129.

olduğunun kanıtlamıştır. Ancak, yöntemin giderek tıkanmaya başlaması üzerine, Ortadoğu'ya yönelik projede daha barışçıl ve demokratik bir anlayış ortaya çıkmıştır⁵⁹.

Artık, petrol kaynaklarının denetlenmesi, başka bir alternatif hegemon devletin ortaya çıkmasının engellenmesi, kitle imha silahlarının ve terörizmin yok edilmesi, İsrail'in güvenliğinin sağlanması gibi hedeflerin yanı sıra projede, demokrasi konusu öne çıkmaya başlamıştır⁶⁰. Dolayısıyla, hedef olarak belirlenen ülkelerle küresel bazda mücadele edeceğini ilan eden Amerikan yönetimi, söz konusu mücadelede temel gerekçe olarak insan hakları, çok kimliklilik, çoğulculuk ve katılımcılığa dayalı evrensel bir demokrasi anlayışını bölgede yaygınlaştıracığını belirtmiştir⁶¹.

Nitekim, Colin Powel, Heritage Foundation'da yaptığı konuşmada, Arap dünyasındaki demokrasi yokluğunu sivil toplumun gelişmemiş olmasına ve kadınların baskı altında tutulmasına bağlamıştır. Buradan yola çıkan Powel, Arap ülkelerinde serbest piyasanın gelişmesini sağlamak ve sivil toplumu güçlendirmek suretiyle demokratikleştirme harekâtının başlatılması gerektiğinden söz etmiştir⁶².

Bu bağlamda, ABD, Ortadoğu'yu ülkedeki yeni muhafazakârların savunduğu biçimiyle siyasi ve ekonomik olarak "liberal bir demokrasi modeli" ile dönüştürmeyi hedeflemektedir. Amerika'nın bu liberal demokrasi modeli ilk aşamada özgür seçimler vasıtasıyla temsili bir hükümetin seçilmesine olanak veren bir yönetim şeklini tanımlamaktadır. Bunu, bireysel özgürlükler ve Lock'un tarif ettiği özel mülkiyet haklarının garanti altına alınması hakları takip etmektedir. Dolayısıyla, demokratik ve ekonomik özgürlük haklarının birbirini tamamladığı bir sistem söz konusudur. Başka bir ifadeyle, bölgenin demokratikleştirilmesinde ABD'nin öngördüğü liberal demokrasi projesi esasen siyasi, ekonomik ve hatta güvenlik boyutlarıyla bir bütünlük arz etmektedir⁶³.

Amerikan bakış açısı, güvenlik boyutuyla, liberal demokrasi anlayışının toplumları bir arada yaşamaları için en iyi ortamı sunduğuna inanmaktadır. ABD'ye göre, demokratik bir barış ortamında demokratikleşen ülkeler diğer demokratik ülkelerle çatışmaya girmez. Bu düşünce

⁵⁹ Akar, a.g.e., s.22.

⁶⁰ Ibid, s.22.

⁶¹ Bilibik, a.g.e., s.129.

⁶² Adil Baktıaya, "Bir Propaganda Karşı Propaganda Aracı Olarak Dünyada Amerikan Karşıtlığının Yükselişi", Der: Toktamış Ateş, *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2004), s.191.

⁶³ Kreisky, a.g.m.

tıpkı Irak'ta olduğu gibi, demokrasi ile yönetilmeyen ülkelere güvenlik gerekçesiyle müdahale edilmesini meşru kılmıştır. Siyasi boyutta ise, Amerikan yönetimi bölgede “halka dayalı bir yönetim” prensibinin benimsenmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu çerçevede, demokrasinin bölge ülkelerinde kabul görmesi bir bakıma mevcut siyasi yapıların demokratik unsurlar vasıtasıyla yer değiştirmesini gerektirmektedir. Bu noktada, ABD tarafından benimsenen liberal ya da çoğulcu demokrasi modeli yine Amerikan yönetimince bölge ülkeleri için uygulanmak istenmektedir. Söz konusu model siyasi boyutuyla, çoğulculuğu ve serbest seçimleri kast eden ve kamuoyu önünde açıkça cereyan eden siyasi rekabeti, insan haklarını ve hukuk devleti ilkelerini içermektedir. Bu unsurlar temelde halk tarafından seçilen siyasilerin gerçek anlamda halkın iradesini temsil etmeleri sonucunu doğurmaktadır. Ekonomik boyuta ise, gerçek demokrasinin ancak serbest piyasa ekonomisi ile beraber yürüyebileceği görüşünün kabul gördüğünü belirtmek gerek. Bu görüş ilk olarak Regan döneminde gündeme getirilmiştir⁶⁴. 1980’li yılların başından itibaren Amerika’dan kaynaklanan yeni bir ekonomik düzen anlayışının ürünü olup, piyasa ekonomisini kamu müdahalesinden arındırma (deregulation) eylemiyle somutlaşmaya başlamıştır. Ekonomide serbestleşme, ihracata dönük bir büyüme ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi, söz konusu görüşün genel ilkesel çerçevesini oluşturmaktadır⁶⁵.

Yukarıda belirtilmiş ifadelerden açıkça belli olmaktadır ki, ABD, Ortadoğu için serbest piyasaya dayalı bir liberal demokrasi anlayışını etkin kılmaya çalışmaktadır. ABD ve diğer Batılı ülkelerin demokrasi anlayışında genel olarak siyasi ve ekonomik özgürlüklerin aynı paralelde yürüdüğü görüşü hâkimdir. Daha çok Amerika’da savunulan bu görüş, serbest piyasaya dayalı bir iktisadi yapının olmadığı yerde, gerçek anlamda demokratik bir sistemin var olamayacağı tezine dayanmaktadır. Zira, bu görüşe göre, ekonomik özgürlüğe sahip olmayan yurttaş, demokratik yönde bir talepte bulunamaz. Serbest piyasaya dayalı bir ekonomik düzenin özellikle de orta sınıfı güçlendirdiğine olan inanç, o ülkelerde demokratik rejimlerin ortaya çıkması yönünde olumlu katkıda bulunacağı iddia edilmektedir. Bu yüzden, demokrasi ile serbest piyasa birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak görülmektedir. Bu görüşler aynı zamanda Amerika’nın iktisadi ve gelişim modelini küresel anlamda merkeze oturarak, bir ölçüde Amerikan çıkarlarını ve değerlerini evrenselleştirmektedir. Bu durum,

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Kazgan, a.g.e., ss.15,23,79.

ekonomik liberalizme dayalı demokrasinin, demokratik olmayan rejimlere bu yönde gerekirse dışarıdan müdahaleyi şart koşarak onu meşrulaştırmaktadır⁶⁶.

Özetle, BOP ile yoğun bir şekilde gündeme gelen ABD'nin demokratikleştirme ve demokrasi anlayışı Ortadoğu için geniş kapsamlı bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşüm, Akar'ın belirttiği gibi siyasi, ekonomik, kültürel ve stratejik alanlarda gerçekleştirilmek istenmektedir. Bölgede siyasi dönüşüm demokrasiyi, ekonomik dönüşüm serbest piyasaya dayalı liberal bir ekonomi modelini, kültürel ve toplumsal dönüşüm Batı yaşam tarzını, stratejik dönüşüm ise Batının tehdit olarak kabul ettiği terörizm ve kitle imha silahlarının yok edilmesi bağlamlarında kullanılmaktadır⁶⁷.

⁶⁶ Hippler, "Die Demokratisierung der Dritten Welt nach dem Ende des Kalten Krieges".

⁶⁷ Akar, a.g.e., ss.25-26.

3. SURİYE’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1. Osmanlı Egemenliği

Osmanlı imparatorluğu, günümüzde Suriye devletinin de bir parçası olduğu Ortadoğu olarak adlandırılan bölgeyi 16.yy’da ele geçirmiştir. Devrin padişahı Yavuz Sultan Selim’in 1516-1517 yılları arasında Mısır’daki Memlük sultanlığına düzenlemiş olduğu seferler sonucunda Mısır, Suriye, ve Kutsal Topraklar Osmanlı imparatorluğunun yönetimi altına girmiştir⁶⁸.

Osmanlıların ele geçirdikleri Arap topraklarından Suriye, İslam’dan sonra ve Osmanlı döneminde Lübnan, Filistin ve Ürdün topraklarını kapsıyordu. “Biladu’ş-Şam” olarak da adlandırılan bu topraklar⁶⁹, jeopolitik açıdan önemli bir konumda bulunuyordu. Gerek Şam’ın hac faaliyetlerinin örgütlendiği merkezlerden biri olması, gerekse Halep’in uluslararası ticaret sistemi içindeki önemli konumu ve ayrıca Şam, Trablus ve Halep gibi vilayetlerden sağlanan vergi gelirleri, söz konusu jeopolitik önemi açıkça ortaya koymaktaydı⁷⁰.

Bununla beraber bölgede, Mekke ve Medine gibi kutsal yerlerin ele geçirilmesi dini ve siyasi bakımdan önemli bir olaydı. Çünkü bu toprakları elde tutan kimse tüm Müslümanların önderi kabul ediliyordu. Dolayısıyla, Yavuz Sultan Selim, Memluk sultanlığını Kutsal Topraklarla beraber ele geçirdiğinde, aynı zamanda Hz. Muhammed’in ardılı olarak Müslümanların yönetimini üstlenen “Halifelik” makamını da ele geçirmiş bulunuyordu. Bundan böyle Osmanlı padişahları yüzyıllar boyunca halifelik makamında oturdular⁷¹. Bu makamın vermiş olduğu “Halife” ünvanına dayanan padişahlar, İslami geleneğin mirasçısı olarak İslami bağlamda meşru otorite kullandıklarını iddia edebilmişlerdir. Söz konusu otoriteyi ve Müslüman nüfusun ittifakını sağlamak içinse, en başta otoritenin temel kaynağı olan şeriatı muhafaza etmek gerekiyordu⁷².

⁶⁸ Sabahattin Şen, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi* (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004), s.20.

⁶⁹ Salih Akdemir, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası Dergisi* (İstanbul: ASAM Yayınları, 2000), cilt:6, sayı:1, ss.210-211.

⁷⁰ Şen, a.g.e., s.21.

⁷¹ *Ana Britannica*, (İstanbul: Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri, 1987), cilt:10, s.302.

⁷² Hourani, a.g.e., ss.268, 271.

Ancak, o dönemlerde Suriye’de sıkça meydana gelen isyan hareketleri (İbn Haneş, Canbirdi Gazali, Fakr el-din el-Maani, Zahie el-Omar)⁷³ göz önüne alındığında, bölgedeki otoriteyi ve Müslüman ittifakı tek başına şeriatı muhafaza ederek sağlamak Osmanlılar açısından hiçbir zaman kolay olmamıştır.

Osmanlı imparatorluğu, bölgede ve Suriye’de egemenliğini pekiştirmek ve sürekli kılmak için esasen feodal bir sistemden yararlanmışır. Söz konusu feodal yapı Batı’daki durumun aksine demokrasinin tarihsel evrimi içinde önemli roller oynayan topraksoylular (aristokrasi) ve kentsoylular (burjuvazi) gibi sınıfsal dinamiklerin ortaya çıkmasına olanak vermemiştir⁷⁴. Zira, Hinnebusch’a göre, imparatorluk yönetimi, 19.yy’a kadar şehirleri temsil talep doğrultusunda birleştirebilecek bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasına izin vermemiş ve aynı zamanda özel mülkiyetin ortaya çıkışını engelleyerek, bölgedeki kabilecilik yapısının aşılmasında etkisi olan toprak sahibi aristokrasinin gelişimini engellemiştir. Mevcut yapı içerisinde ise, askeri bir tür vergi sistemi empoze edildiğinden, ancak ince bir sivil toplum tabakası meydana gelebilmiştir. Bunların içinde vakıflar, tarikatlar ve köy teşkilatları vardı. Fakat bunların bir sürekliliği yoktu ve devlet ile aralarında ciddi kopukluklar vardı. Dolayısıyla, devlet ile toplum arasında istikrarlı bir kaynaşmanın olmadığı bir yapıda, Suriye’deki toplum 19.yy’a kadar demokratik geleneğin gelişimi açısından kendini ifade edebilecek her hangi bir meclis altında bir yetki elde edememiştir⁷⁵.

Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgede uygulamış olduğu feodal yapı askeri bir nitelik taşıyordu. Nitekim, Suriye bölgesi XVII. yüzyılda pašalıklar denen dört ayrı idari birime (Şam, Trablusşam, Halep ve Sayda) ayrılmıştır. Feodal sistem kapsamında örgütlenen pašalıklarda toprak, çoğunlukla Türklerden oluşan tımar sahiplerine dağıtılmıştı. Yarı ırsi olarak intikal eden bu tımarlar yılda bir defa vergi ödüyorlar ve imparatorluğa asker yetiştiriyorlardı. Tımar sahiplerinin hakları vergilerin toplanması ve köylüler üzerinde belirli bir kontrol ile sınırlanıyordu. İdari birimlerin başında bulunan pašaların güçleri ise, merkezden yani, İstanbul’dan uzaklaşıldığı oranda ve hükümetin zayıflaması ölçüsünde artmaktaydı⁷⁶.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şen, a.g.e., s.22.

⁷⁴ Batı’da siyasal demokrasinin gelişmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Kışlalı, a.g.e., ss. 250-251.

⁷⁵ Raymond A. Hinnebusch, “State and Civil Society in Syria”, *The Middle East Journal* (Washington: Indiana University Press, 1993), vol.47 no.2, s.244.

⁷⁶ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), s.217.

Osmanlılar açısından yukarıda belirtilen feodal yapıya dayanan idari örgütlenme kadar, başta Suriye olmak üzere bölgedeki yerel güç odakları ve bunların kontrol altına alınması da önemli bir konuydu. Bölgeden sağlanan vergilerin düzenli bir şekilde toplanması ve gönderilmesi, ticaret ve orduların geçiş yollarının tehdit edilmemesi için Osmanlı yöneticileri yöredeki toprak sahibi ailelerin ve Bedevi, Dürzî, Türkmen ve Nusayri gibi yerel emirlerin otoritesini tanımaktaydı. Osmanlı Devleti çoğu kez söz konusu yerel güç odakları arasındaki iktidar ve çıkar mücadelelerine müdahale etmiyordu. Devlet ile yerel güç odakları arasında belirli bir ilişki ve denge oluşturulmuştu. Ancak, bu ilişki ve denge yerel güç odakları tarafından bozulabilmekteydi⁷⁷. Osmanlılar buna önlem olarak, yerel güç odaklarına mensup aileleri ve aşiretleri zaman zaman birbirlerinin karşısına çıkarmıştır⁷⁸. Zira, bölgedeki ve Suriye'deki toplumsal yapı Osmanlı'nın sözü edilen siyasetinin uygulanması için elverişli bir ortam sunmaktaydı.

Buna göre, Osmanlı İmparatorluğunun Arap eyaletlerinde farklı birçok aşirete ve dinlere mensup gruplar vardı. Genelde dışa kapalı cemaatler şeklinde varlığını sürdüren bu gruplar, içe dönük ve mutlak sadakatın ön planda olduğu bir dünyada yaşıyorlardı. Nikolaos van Dam bu konuda şunları aktarmaktadır;

“Bir aşiret ya da mezhep, kendinden olmayan farklı aşiretlere, mezheplere veya dinlere kuşkuyla ve hatta nefretle bakabilirdi. Bölgedeki toplumsal yapıyla paralellik gösteren Suriye toplumu da benzer bir yapıya sahipti. Suriye toplumu birçok dışa kapalı cemaate veya topluluğa bölünmüştü. Bunların içinden çoğunluk mensubu Sünni cemaati, her türlü iç çekişmeyle bölünmüş olmasına rağmen, diğer dini veya mezhepsel azınlıklarda eksik olan öz güven ve sorumluluk duygusuna sahipti. Sünniler tarafından marjinal olarak görülen diğer azınlık üyeleri ise çoğunlukla ülkedeki tarihi kararların ve yönetim mekanizmalarının dışında tutulmaktaydılar”⁷⁹.

Dolayısıyla burada kısaca belirtilen bölgenin toplumsal yapısının genel niteliği Osmanlıların bölgedeki feodal yapısının ve denge politikasının sürdürülmesinde etkili olup, muhtemelen ülkede demokratik bir geleneğin gelişmemesinde rol almıştır.

Öte yandan, Osmanlı Devletinin Arap topraklarındaki feodal yapısı aynı kalmamakta, dönemin şartlarına göre değişmekteydi. Onsekizinci yüzyılda değişmeye başlayan feodal yapı

⁷⁷ Şen, a.g.e., ss.21-22.

⁷⁸ Hourani, a.g.e., s.274.

⁷⁹ Nikolaos van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi* (İstanbul, İletişim Yayınları, 2000), s.20.

içerisinde, “yerel Osmanlı aileleri” denen bir güç ortaya çıkmıştır. Bunlar, eyalet başkentlerine yerleşen önemli askeri ve sivil memurların kurmuş oldukları ailelerdi. Kuşaklar boyunca Osmanlının hizmetinde kalan bu ailelerin bir kısmını Türkler bir kısmını ise Araplar oluşturuyordu. Bu ailelerden biri örneğin, Şam’da kuşaklar boyunca valilik makamında yer alabilmişti. Bunlar, ayrıca güçlerinin ve istikrarlarının bir ifadesi olarak Şam ve diğer Arap eyaletlerindeki büyük kentlerde gösterişli evler ve saraylar inşa etmişlerdi. Osmanlının Arap eyaletlerindeki iktidarının ve kültürünün bu dönemde artmasında söz konusu yerel Osmanlı ailelerinin katkısı çok fazla idi⁸⁰.

Tanzimat döneminde ise, sekülerleşme ve merkezileşme doğrultusunda yönetimin modernize edilmesi bu kez, Arap eyaletlerindeki Osmanlı egemenliği altındaki birçok bölgedeki feodal güç niteliğindeki paşaların ve vergi toplayıcıların güçlerini önemli ölçüde zayıflatmıştır⁸¹. Feodal rejimin dağılmaya başlamasıyla, artık eyaletler askeri paşalıkların mülkü olmaktan çıkıyordu. Yeni düzende, eyaletler merkezi hükümet tarafından maaşa bağlanan memurların idare ettiği idari bölgeler idi. Büyük toprak sahibi aileler ise, her ne kadar feodal imtiyazlarını kaybetmiş görünseler de, toplum içerisinde, idari ve iktisadi hayatta hâkim sınıf olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir⁸². Ancak, 1858 yılında yürürlüğe giren arazi kanununda miri toprakların özel mülkiyete dönüşmesiyle, eski toprak sahibi sınıflar tasfiye edilmeye başlanmıştı. Dolayısıyla, eski toprak sahibi ailelerin yerini yeni toprak sahibi aileler almıştı. Yeni düzene uyum sağlamak amacıyla, yeni toprak sahibi ailelerin yanında eski ulema sınıfı mensupları gibi toplum içerisinde yer alan birçok gruplar tanzimatın getirmiş olduğu bürokratikleşme ve sekülerleşme eğilimine uyum sağlama çabası içerisine girmişlerdir. Bu amaç içerisinde örneğin, çocuklarını İstanbul’daki modern okullara gönderebiliyorlardı. Fakat mevcut yeni düzene uyma çabaları Arap coğrafyasında toplumsal dengeleri bozmaya başlamıştı. Birçok yerde, Müslüman yerel güç odakları tanzimatın getirdiği merkezileştirici reformlardan dolayı, Avrupa’nın gücüne ve bundan daha fazla yararlanan bölgedeki Müslüman olmayan topluluklara tepki göstermişlerdir.

Öte yandan tanzimatla beraber Batı kaynaklı demokratik ve liberal fikirlerin Osmanlı Devleti içinde gelişmeye başlamasıyla, devletin birçok yerinde olduğu gibi Suriye’de de bir takım siyasi dernekler kurulmuştu. Bunlardan kimi ayrılıkçı amaçlar içinde hükümet ve Türk karşıtı

⁸⁰ Hourani, a.g.e., ss.303,300,304.

⁸¹ Şen, a.g.e., s.29.

⁸² Lewis, a.g.e., s.225.

bir propaganda etrafında toplanırken, kimi bu tür amaç ve faaliyet içerisinde yer almamıştır. Bu dönemde imparatorluğun her bölgesinden gelen insanlar, imparatorluk içinde kendi bölgelerini veya memleketlerini mecliste temsil edebiliyordu. Kanuni Esasinin yani, ilk anayasanın 1876'da ilan edilmesini takiben açılan ilk Osmanlı meclisinde, imparatorluğun değişik eyaletlerinden gelen mebuslar, Osmanlı parlamentosunda yer almıştı. Bu mebuslar, il idare meclislerinin seçimle gelen üyeleri arasından valilerce veya meclis üyelerinin ortak kararıyla tayin edilen kimselerdi. Parlamentoda 232 mebusluğun 32'si Arap kökenli Osmanlı vatandaşlarına aitti. Arap eyaletlerinden Suriye, nüfusuna oranla daha fazla temsil ediliyordu.

Ancak, demokrasi açısından tanzimatın göstermiş olduğu olumlu tablo kısa bir süre sonra bozulmaya başladı. II. Abdülhamit'in, meclisi 1878 yılında kapatmasıyla başlayan istibdat döneminde, Suriye bölgesinden beş milletvekili, yönetimin politikalarını sürekli eleştirdikleri gerekçesiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldılar. Bu durum karşısında imparatorluğun Arap vilayetlerinde Abdülhamit karşıtı muhalif hareketler gelişmeye başladı. II. Abdülhamit'in buna önlem olarak Suriyeli aydınlar arasında yoğunlaşmakta olan edebiyat ve gazetecilik faaliyetlerini kontrol altına almaya başlaması, pek çok gazetecinin Avrupa'ya ve Mısır'a kaçmasına neden olmuştur.

Otuz yıl süren istibdat döneminden sonra II. Abdülhamit 1908 yılında tekrar meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştı. Bu kez Suriye'de farklı tepkiler ortaya çıkmıştı. Örneğin, dini ve mezhep azınlıklarının daha yoğun olarak yaşadıkları kıyı bölgelerinde meşrutiyetin ilanı coşkuyla karşılanırken, daha çok büyük toprak ailelerin Sünni çoğunluğun yaşadığı iç bölgelerde durum kuşkuyla karşılandı. Fakat genel olarak, İkinci Meşrutiyetin ilanı Şam'daki yüksek sınıflar, sivil-asker kesimi ile tüccar ve ulema arasından destek görmüştür⁸³.

O dönemlerde Osmanlı Devletinde iktidarda bulunan İttihat ve Terraki'den Arap kökenli Osmanlı vatandaşları pek memnun değildi. Kasım 1908 yılında yapılan seçimlerde İttihat ve Terraki'nin kendi adaylarının seçilebilmesi için büyük çabalar harcaması, Araplar arasında İttihatçılara karşı ilk ciddi muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni cemiyetler kanunu ile yeni partilerin kurulması Arap kökenli mebuslara gerçek anlamda muhalefet yapmalarına imkân verilmiş olsa da, söz konusu kanunda milliyetçilik ve ırk esasına göre siyasi gruplar kurmanın yasak olması Arapların tepkisini çekmiştir. II. Abdülhamit'in birçok

⁸³ Şen, a.g.e., ss.44-53.

Arap kökenli Osmanlı devlet memurlarını ve onların himayesindeki mahiyetleri 1908 yılında tasfiye etmesi ve sonraki dönemde iktidardaki İttihat ve Terraki'nin bazı devlet hizmetleri atamalarında ve mecliste Arap kökenli Osmanlı vatandaşlarına karşı ayrımcılık yaptığı iddiaları, söz konusu tepkilerin boyutunu genişletmiştir. Dolayısıyla, bu dönemlerde Arap kökenli Osmanlı vatandaşları beklentilerini ve isteklerini ortaya koyabilmek için çok sayıda resmi cemiyet ve gizli örgüt kurmuştur⁸⁴.

Suriye'deki Osmanlı egemenlik dönemine bütün bu verilerin ışığında bakıldığında denilebilir ki, Osmanlı sisteminin merkezîyetçi yapısı 19.yy'a kadar bölge toplumunda demokrasiyi ortaya çıkarabilecek dinamiklerin gelişimini engellemiş ve bölgedeki yerel güç odaklarıyla karşılıklı çıkar ilişkilerine girmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise, tanzimatla beraber, siyasi alanda uygulanan reformlar, parlamentonun açılması ve aynı zamanda merkezileşmeyle beraber yerel güç odaklarının zayıflaması gibi olumlu bir tablo ortaya çıkmıştır. Fakat o dönemde padişahın ve İttihat ve Terraki'nin devletin gücünü yeniden sağlamak amacıyla uygulamış olduğu bazı politikalar, Ortadoğu bölgesinde ve Suriye'deki Arap kökenli vatandaşların tepkisini çekerek, faaliyetlerinin bir kısmını yeraltında yürütmelerine neden olmuştur. Bu durum ise, sonuç olarak bölgede demokratik geleneğin gelişimini olumsuz bir yönde etkilemiştir.

3.2. Fransız Egemenliği

Fransa ve İngiltere I.Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'yu Osmanlı egemenliğinden çıkarmak için bölgedeki Arap topluluklarını imparatorluğa karşı kışkırtmış ve onların ileri gelenleriyle işbirliği yapmıştır. Söz konusu savaşta Arapları kendi yanlarına çekebilmek için onlara büyük Suriye'yi de içine alan birleşmiş bir Arap krallığını vaat etmişlerdir. Fakat daha henüz savaşın başlarında verdikleri sözleri unutan İngiliz ve Fransızlar, tarihte "Sykes-Picot" olarak da geçen anlaşmayı imzalayarak, Suriye'yi gizlice kendi aralarında paylaşmışlardır. Buna göre, İngilizler, Ürdün, Irak ve Filistin'i; Fransızlar ise, Suriye ve Lübnan'ı kendi egemenliklerine geçirmeyi planlamışlardır. Nitekim, bu paylaşımına uygun olarak Suriye, 1920 yılında başlayan ve 1946 yılında sona eren Fransız manda yönetimi altına girmiştir⁸⁵.

⁸⁴ Ibid, ss.54-57.

⁸⁵ Akdemir, a.g.m., ss.211-212.

Fransa'nın idaresi altındaki dönemde Suriye'de eski geleneksel yapıların yavaş yavaş ortadan kalktığı ve bunların yerine yeni sınıflar ve siyasi yapıların ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni oluşumda, Osmanlı üst yapısı geleneksel yerel adetlerin yer almadığı yarı liberal bir yapıyla yer değiştirmiştir. Bu yapı içerisinde temsili kurumlarla beraber ulusal mücadelede önemli görevler alan ilk siyasi partiler ve yerel liderler ortaya çıkmıştır. Kentlerle bağlantısı olan bu yeni unsurlar kentlerde yeni örgütlenmelerin ve gruplaşmaların ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır⁸⁶. Özellikle, kapitalist sistemin ülkeye girmeye başlamasıyla beraber, şeyhler tarafından idare edilen ve çalışma standartları belirlenen kentlerdeki esnaf loncaları yok olmaya başlamıştır. Kırsalda ise, Fransızlar tarafından yaratılmış yeni bir toprak sınıfı ortaya çıkmıştır. Ancak, bu yeni sınıf, devlete istikrarlı bir kırsal taban verecek bir meşruiyetten yoksundu ve kendilerini mecliste temsil eden gruplar da kırılğan bir yapıya sahipti⁸⁷.

Suriye'de bu dönemde yukarıda kısaca değinmiş olduğumuz toplumsal ve siyasal alanlarda önemli gelişmeler ve değişimler yaşanırken, yine aynı zaman sürecinde Fransızların uygulamış olduğu politikalar karşısında toplum içerisinde ciddi olaylar ve bölünmeler yaşanmıştır. Bu tepkilere sebep olan başlıca olgu, Fransızların var olan toplumsal yapının etnik ve dinsel bölünmüşlüğünden yararlanarak “böl ve yönet” siyasetini uygulamış olmalarıdır⁸⁸. Fransızların egemenliklerini sürdürmek amacıyla toplum içerisindeki azınlık mensuplarını kendi taraflarına alarak, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni kesimin karşısına çıkarmak şeklinde uyguladıkları söz konusu politikalarından en çok Sünni cemaat mensupları rahatsız olmuştur. Zira, ülkedeki Sünni çoğunluk o zamanlar Arap Milliyetçiliği etrafında Filistin, Ürdün ve Lübnan'ı da kapsayan “Bağımsız Büyük Suriye” krallığının kurulması yönünde yoğun bir düşünce ve fikre sahiptiler. Ancak, Fransızlar, söz konusu milliyetçi düşüncelerin ve fikirlerin ülkedeki egemenliklerine ve çıkarlarına tehdit oluşturabileceği düşüncesiyle ülkedeki mezhep farklılıklarını bilinçli bir şekilde körüklemiştir. Etnik ve dini azınlıkları güçlendirerek, onlara kendi bağımsız devletlerini kurdurtan Fransa, bu yolla ülkeyi birçok parçaya bölerek (kuzeyde bir Alevi devleti, güneyde bir Dürzi devleti ve merkezde bir Sünni devleti) Sünni çoğunluğun milliyetçi düşüncelerini harekete geçirmelerini engellemeye çalışmıştır. Ekonomik ve siyasi alanlarda azınlıkların desteklenmesi, Sünni kesimin Fransız mandasına çok ağır tepkiler göstermesine neden olmuştur. Öte yandan, asırlardır Sünniler

⁸⁶ Hinnebusch, a.g.e., ss.244-245.

⁸⁷ Ibid, s.245.

⁸⁸ Doğan Şentürk, *Saddam'ın Baas'ı, Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası* (İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2003), s.9.

tarafından hor görüldüklerine inanan azınlık mensupları, manda yönetimine sıcak bakmışlardır⁸⁹.

Fransızların uyguladığı “böl ve yönet” politikası, onların aynı zamanda ülke dışındaki konumunu sağlamlaştırmıştır. Bu yöntem, Fransızlara Arap Milliyetçiliğini, hem İngilizlerin kendilerine karşı bölgede kullanabileceği bir silah olmaktan çıkarmış hem de söz konusu milliyetçiliğin Kuzey Afrika’daki sömürgelerine sıçramasını engellemiştir⁹⁰.

Fransızların azınlıklara sağladığı ekonomik ve siyasi destek karşılıksız kalmamıştır. Bu sayede, Suriye toplumu içerisindeki konumunu güçlendiren azınlıkların Fransız yönetimine sağlamış olduğu en önemli desteklerden biri bölgenin kontrolü için Fransızların kurmuş oldukları “Özel Doğu Akdeniz Birlikleri” adlı yerli bir orduda görev almalarıdır. Bu durum, Doğan Şentürk’ün de ima ettiği gibi, başta Alevilerin ve diğer azınlıkların gelecekte Suriye ordusunda önemli mevkilere gelmelerine ve bunun sağlamış olduğu avantajla iktidar mücadelelerinde ve siyasi krizlerde önemli roller almalarına neden olmuştur. Hatta denilebilir ki, bu durum Sünnilerin egemenliğini ortadan kaldırarak, askeri darbelerle orduyu siyasi hayatın içine çekmelerine ve belki de, tek bir mezhebe dayalı otoriter bir rejim kurmalarında da etkili olmuştur⁹¹.

Azınlık grupları her ne kadar yabancı bir güçle (Fransız manda yönetimi) karşılıklı çıkar ilişkileri içerisine girmiş olsa da, Suriye, içerisinde önemli oranda azınlıkların da bulunduğu Arap ulusalcılık hareketlerinin önemli bir kalesi idi. Fakat bu ulusalcı hareketler tam anlamıyla bir birliktelik içerisinde değildi. İlk dönemlerde Arap ulusalcılık hareketleri Osmanlıların bölgede uygulamış olduğu Türkçü siyasetine karşı bir tepki içerisinde gelişmeye başlamıştı. Söz konusu ulusalcı hareket daha çok toplumdaki bazı yüksek tabaka mensubu kişilerin, küçük burjuva entelektüellerinin ve ordudaki subayların ideolojisi durumundaydı. Bunlar genelde, Suriye’deki birçok etnik ve mezhep gruplarının varlığından dolayı seküler tarzda bir ulusal hareketten yanaydılar çünkü, ancak bu tarzda bir ulusalcılık yurttaşları tek bir çatı altında tutabilirdi⁹².

⁸⁹ Akdemir, a.g.m., ss.212-213.

⁹⁰ Mehmet Akif Okur, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye”, Der: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye* (Ankara, Platin Yayınları, 2004), s.9.

⁹¹ Şentürk, a.g.e., s.13.

⁹² Jörn Schulz, “Zwischen Baathismus und Pragmatismus”, <http://www.oeko-net.de/kommune/kommune3-98/zsryria3.htm>.

Fakat yine de, ülkedeki erken ulusalcılık hareketlerinde daha çok muhafazakâr kesimden gelen gruplar etkili olmuştur. Daha ziyade büyük toprak ve tüccar burjuva sınıfı mensupları olan bu kesimler, I.Dünya savaşı sırasında İngiltere ve Fransa'nın kendilerine vaat ettikleri bağımsız bir krallık kurulması taraftarıydılar. Bunlar, otuzlu yıllarda orta sınıftan yeni bir ulusalcı hareket çıkana dek siyasi sistemde baskındılar. İktidarda buldukları süreç içerisinde modern bir devlet yaratmada ve toplumsal gerilimleri azaltmada başarısız olurken, aynı zamanda askeri darbeler döneminde Suriye'de artan iktidar mücadeleleri içerisinde yer almışlardır⁹³.

Kısacası, Suriye'de farklı kesimler farklı ulusalcılık anlayışına sahipti. Bu farklı anlayışlar ilerde bağımsızlık sonrası dönemlerde Suriye'de demokratik gelişimi sekteye uğratan askeri darbelerde kendini göstermiştir. Ancak, yine de ulusalcılar ülkenin bağımsızlığının kazanılmasında ve sonrasında demokrasi açısından bir takım önemli unsurların altyapısının oluşumunda katkıda bulunmuşlardır. Nitekim, 1926 yılında ulusalcılar, Fransa'dan ulusal birliğin sağlanması, ulusal ordunun organize edilmesi ve demokrasi açısından önemli bir gelişme olan seçimlerin ve anayasanın yapılması gibi ülkenin bağımsızlığını kazanması yolunda önemli taleplerde bulunmuştur⁹⁴. Söz konusu talepleri Fransa, 1927 yılında kabul etti. Nisan 1928 yılında yapılan seçimlerde büyük kentlerdeki ulusalcıların kurmuş olduğu muhafazakâr yapıdaki Halk Cephesi Partisi (al-Kutla al-Watanniya) oyların çoğunluğunu aldı. Bu dönemdeki meclis, kurucu meclis niteliğinde idi. Hazırlanan yeni anayasada Suriye'nin tam bağımsız, egemen ve bölünmez bir bütün olduğundan, hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğundan ve anayasanın liberal hakların temeli sayılan eşitlik ve özel mülkiyet gibi hakları garanti altına aldığından söz edilmekteydi⁹⁵.

Ancak, Fransa'nın anayasadaki ülkenin bölünmez bütünlüğü ilkesine karşı çıkması sonucunda meclis, 1930 yılında Fransızlar tarafından feshedildi. Yeni seçimlerin yapıldığı aynı yılda tekrar Halk Cephesi Partisi üyelerinden oluşan yeni bir hükümet kuruldu. Bu dönemlerde Almanya ile İtalya'nın Ortadoğu'daki dengeleri tehdit etmesi, Fransa'nın bölgedeki politikalarında değişiklik yapmasına sebep oldu. Söz konusu değişiklik esasında Suriye'nin bağımsızlığını kazanması için bir fırsat vermiştir. Fakat ülkedeki Alevi azınlık Fransa'dan Suriye'nin bağımsızlığını kazanması durumunda kendi bölgelerinin (Kuzeydoğudaki Alevi

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Şen, a.g.e., s.93.

⁹⁵ Şentürk, a.g.e., s.15.

Özerk Bölgesi) Suriye ile birleşmemesini talep etmişlerdir. Ancak, Fransa'da kurulan yeni bir koalisyon hükümeti Alevilerin isteğini kabul etmemiş ve Ceber-i Dürzî ve Alevi bölgelerinin Suriye'ye katılmasına karar vererek, ülkenin bağımsızlığını onaylamıştır. Aralık 1936 yılında yapılan seçimlerde Halk Cephesi lideri Haşim el Atasi Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Milliyetçilerin çoğunlukta olduğu parlamento Fransa ile yapılan anlaşmayı onayladı. Ancak, Fransa'daki koalisyon hükümeti bozulunca iktidara gelen yeni hükümet söz konusu anlaşmayı onaylamadı. Sonuç olarak 1939'da Suriye Anayasası feshedildi ve parlamento tekrar kapatıldı. Alevi ve Dürzî bölgelerine ise tekrar özerklik verildi⁹⁶.

İkinci Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde ise, Ortadoğu'da Alman etkisi ve nüfuzunun artmaya başladığı görülmüştür. Almanlar, "Pan-Arabizmi" teşvik etmeye çalışırken⁹⁷, aynı dönemlerde Suriye'de orta sınıf içerisinde yeni bir nasyonalist hareket doğmaktaydı. Eski oligarşiye karşı bir savaş başlatan yeni hareketin en güçlü organizasyonu, 1940 yılında Mişel Eflak ve Salah Bitar tarafından kurulan Baas Partisi olmuştur⁹⁸.

Almanların Ortadoğu'da yukarıda sözü edilen nüfuz kazanma faaliyetlerine karşı, Fransız hükümeti Suriye'ye tam bağımsızlığının verileceğini duyurdu. 1939'da hükümetin Fransızlar tarafından feshedilmesinden üç yıl sonra 1941 yılında Hasan al-Hakim Suriye'de yeni bir hükümet kurdu. Dürzî ve Alevi bölgeleri Suriye ile tekrar birleştirildi. İngiltere'nin baskısıyla anayasa tekrar yürürlüğe girdi ve 1943'te seçimler yapıldı. Bu seçimlerden de milliyetçiler büyük bir zaferle ayrıldı. Meclis, Şükrü Kuvvetli'yi Cumhurbaşkanı seçti. Bu dönemde Suriye şeklen bağımsız bir devlet görünümündeydi. Ülkedeki Fransız askeri varlığı halen devam etmekteydi⁹⁹.

Fransa, bütün gelişmelere rağmen Suriye'deki ekonomik, kültürel ve stratejik imtiyazlarını kaybetmemek için mücadele veriyordu. Fransa'nın bu tutumuna karşı, Suriye'de sürekli gerginlikler meydana gelmekteydi. Mayıs 1945'te Şam, Fransız uçakları tarafından bombalanmıştı. Nihayetinde, İngiltere'nin artan baskısıyla Fransa, Suriye'den çekilmeye karar vermiştir. 17 Nisan 1946 yılında Suriye resmen bağımsız bir devlet olmuştur¹⁰⁰.

⁹⁶ Şen., ss.94-96.

⁹⁷ Şentürk, a.g.e., s.23.

⁹⁸ Schulz, a.g.m., s.2.

⁹⁹ Şentürk, a.g.e., s.25.

¹⁰⁰ Ibid., s.32.

Suriye’de Fransız mandası bağımsızlığın kazanıldığı yıllar arasında yasal ve yasal olmayan birçok siyasi parti kurulmuştur. Burada kısaca o dönemlerde faaliyet gösteren bir kaç partinin niteliği üzerinde durmakta fayda vardır. Zira, söz konusu partilerin nitelikleri belki de temsil ettikleri toplumun demokrasi geleneğine dair bir fikir verebilir. Ahmet Taner Kışlalı’nın belirttiği gibi,

“Çoğulcu demokrasi, ancak çoğulcu bir toplumsal yapıda gelişebilir. Oysa geleneksel yapının ağırlığını koruduğu, aşiret veya toprak ağaları ile dinsel güçler ittifakının karşısına, çağdaş teknolojiye dayalı üretici güçlerin çıkmadığı durumlarda, çoğulcu değil, ancak tekilci toplumlardan söz edilebilir”.¹⁰¹

Dolayısıyla, burada sözü edilen geri kalmış toplumlardaki geleneksel yapılar Suriye’de de mevcut olup, kendini siyasi partilerde göstermiştir. Suriye’deki siyasi partilerin büyük bir bölümü bölgesel çıkarları temsil etmekteydi. İdeolojileri ne olursa olsun daha çok belirli bölgelerde ya da nüfusun belirli kesimleri (iş çevreleri, büyük toprak sahipleri, askerler, öğrenciler, azınlıklar gibi) arasında yaygınlaşıyorlardı. Diğer kesimler üzerinde etkileri çok sınırlı idi¹⁰².

Bu partilerden ilki, 1928 yılında kurulan ve bağımsızlık sonrasında hükümet olan “Halk Cephesi”dir. Kurucuları, toprak sahipleri ve şehirli seçkinlerin temsilcileriydi. Özellikle, Şam ve Halep’te etkili olan muhafazakâr yapıdaki Halk Cephesi, toprak sahipleri ve iş çevrelerinin çıkarlarını temsil ediyordu¹⁰³. Bu partinin Şam ve Halep gibi Sünnilerin çoğunlukta oldukları kentlerde güçlü olduğu göz önüne alınır, daha çok ülkedeki Sünni çoğunluk tarafından desteklendiği yargısına varabiliriz.

İkinci olarak Beyrut’taki öğrenciler tarafından 1932’de gizli kurulan “Suriye Sosyalist Milliyetçi Partisi” genelde Hıristiyan ve Alevi azınlıklar tarafından destekleniyordu. Faşist tarzda bir ideolojiye sahip olan bu parti, toplumun seküler temelde radikal bir reforma tabi tutulmasını savunuyordu¹⁰⁴.

¹⁰¹ Kışlalı, a.g.e., s.305.

¹⁰² Van Dam, a.g.e., s.24.

¹⁰³ Şentürk, a.g.e., ss.15,39.

¹⁰⁴ Ibid., s.40.

Ekrem Hurani tarafından 1939 yılında kurulan “Suriye Gençlik Partisi” köylüler ve ordudaki subaylar arasından destek bularken¹⁰⁵, 1935 yılında Halep şehrinde kurulan “Müslüman Kardeşler Hareketi” esnaflar, serbest meslek sahipleri, öğretmenler ve bürokratlardan oluşan orta ve alt-orta sınıf mensuplarından destek alıyordu. Bu hareket, daha sonraları, ülkedeki Alevi azınlığın kontrolündeki rejime karşı İslami motifte bir Sünni başkaldırıcıyı temsil etmiştir.

Özetle diyebiliriz ki, o dönemlerde faaliyet içinde olan siyasi hareketler ve partilerin çoğu toplumun bütününe temsil etmeyen daha çok farklı sınıfların ve farklı dinsel ve mezhepsel grupların sözcüsü konumundaydılar.

3.3. Askeri Darbeler Dönemi

Bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra Suriye, art arda gelen askeri darbeler sonucunda radikal değişikliklere maruz kalmıştır. Bu radikal değişiklikler, siyasi rejimi ve sistemi derinden etkilemiştir. 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye'nin parlamenter demokrasi yaşamı çok kısa sürmüştür. Ülkenin içerisinde bulunduğu iç ve dış şartlar sonucunda yaşanan demokrasi deneyimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın merkezinde ise, daha çok “lider” etrafında üretilen hizipler, dini mezhepler ve kabileler bağlamında şekillenen “siyasa” yer almıştır. Söz konusu başarısızlıklar ülkede demokratik bir sistemin temelini kurulmasına engel olmuştur. Siyasal mücadeleler ve güç odakları arasındaki çıkar çatışmaları bağımsızlık sonrasında daha da artmıştır. Hem bölgedeki güç mücadelelerinin iç politikaya yansımaları hem de yönetimden duyulan hoşnutsuzluk ülkede sonuç gelmeyen askeri darbeler zincirini başlatmıştır¹⁰⁶.

Öncelikle, Suriye’de Fransız manda döneminde başlayan toplumsal ve siyasi alandaki değişimlerin bu dönemlerde de devam ettiğini belirtmekte fayda vardır. Zira, söz konusu değişimler sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsal güçler demokratik gelişme açısından olumsuz bir durum yaratan askeri darbelerin gerçekleştirilmesinde etkide bulunmuştur. Buna göre, askeri darbelerin yaşanmaya başlandığı 1950’li yıllarda Fransızlar döneminde siyasi

¹⁰⁵ Ibid., s.42.

¹⁰⁶ Şatlık Amanov, “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, Der: Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye* (Ankara, Platin Yayınları, Ekim 2004), ss.191-193.

yaşamda etkin olan ve sadece geleneksel muhafazakâr elitlere dayanan dar tabanlı rejimin zorlanmaya başladığına tanık olunmakta. Bir taraftan, küçük bir tarım sanayi burjuvazisinin ortaya çıkması beraberinde sendikaları ve işçi sınıfını yaratırken, diğer taraftan öğretimin yaygınlaşması ile bürokrasi ve ordu kesiminden gelen yeni bir ücretli orta sınıf meydana gelmiştir. Toplumsal alandaki bu farklılaşmalar siyasal çoğulculukla sonuçlanmıştır. Basın, siyasi partiler ve çıkar grupları 50’li yıllarda artarken, genelde söz konusu yeni ortaya çıkan sınıflar tarafından desteklenen Baas ve Komünist partiler gibi sol yelpazedeki oluşumlar geleneksel elitlerin aksine, mezhep ve bölge yerine ulus, sınıf ve meslek kavramlarına vurgu yapmışlardır. Ülke yönetiminde geleneksel elitler kadar söz sahibi olmak isteyen bu yeni orta sınıfın üyeleri, ülkedeki bağımlı kapitalizmin kendilerini özümsemedeki başarısızlığından dolayı liberal demokratik modele karşı tavrı almışlardır. Buna ek olarak 50’li yılların sonlarına doğru artan ulusal krizler ve ekonomik istikrarsızlıklar söz konusu yeni orta sınıfın üyeleri arasında güçlü bir devletin geliştirilmesi fikrinin doğmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, önce “demokrasi” yerine “savunma” iddialarını gündeme getirmişlerdir¹⁰⁷. Dolayısıyla, bu anlayış muhtemelen ülkede art arda gelen askeri darbelerin önünü açan ve ona meşruiyet kazandıran etkenlerden birini oluşturmuştur.

Söz konusu askeri darbeler zincirinin ilki 1949 yılında gerçekleştirilmiştir. Fransız ordusunun 1946’da ülkeyi terk etmesinden sonra yürürlükte olan ve üç yıl süren liberal demokratik cumhuriyet niteliğindeki anayasal düzen 1949’da gerçekleştirilen bir askeri darbe ile son bulmuştur¹⁰⁸. 1949 yılında gerçekleştirilen askeri darbenin başında Sünni bir general olan Hüsnü Zaim bulunmaktaydı. Zaim, kendisini Cumhurbaşkanı ilan ettikten sonra ilk iş olarak parlamentoyu feshetmiştir. Böylelikle, Arap dünyasında ilk askeri diktatörlüğü kurmuş oldu¹⁰⁹.

Amerikan gizli servisi CIA tarafından da desteklenen darbe Suriye ve dünya siyaseti açısından bir takım gerçekler ortaya koymuştur. Salih Akdemir bu hususta şunları belirtmektedir,

“Suriye açısından bu darbe, bağımsızlık sonrasında Suriye’inde siyasetin yegâne belirleyici etkenin silahlı kuvvetler olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Dünya siyaseti açısından vurguladığı gerçek ise, Suriye’de ve hatta üçüncü dünya ülkelerinin hemen hepsinde, emperyalist güçler, bölgedeki çıkarlarını, darbe ile iktidara getirttikleri askeri rejimler sayesinde gerçekleştirmişlerdir. Bunun en açık

¹⁰⁷ Hinnebusch, a.g.e., s.245.

¹⁰⁸ “Syrien, Den Wandel Gestalten”, <http://bertelsmann-transformation-index.de/130.0.html>.

¹⁰⁹ “Chronik, Arabische Republik Syrien”, <http://www.mittelmeerbasar.de>.

kanıtı, General Hüsnü Zaim'in kendisini iktidara getiren Amerika'nın çıkarları için, Arap-Amerikan Şirketi Armakon'un çıkardığı petrolün, Suriye üzerinden Akdeniz'e pompalanmasına imkân verecek olan Tapline anlaşmasını onaylamasıdır"¹¹⁰.

İngiltere ve Fransa gibi batılı ülkelerin de desteklediği darbe, özellikle yüksek fiyatlardan ve ağır bürokrasiden şikâyet eden şehirli kitleleri ve siyasi muhalefeti heyecanlandırmıştır¹¹¹. Zira, bağımsızlık sonrasında Suriye'deki en önemli sorunlardan biri ekonomik eşitsizliğin hüküm sürmesiydi. Bu dönemde özel teşebbüsün ülke ekonomisinde çok önemli bir yerde olmasına karşın, Batı dünyası ile bozulan ilişkiler ve küçük fakat aşırı sol ve sağ gruplar arasındaki mücadeleler iyi organize olmayan iş ve ekonomi çevrelerinin durgunluğunu büsbütün arttırmıştır. Bu durum, toplum içerisinde ekonomik reform yönündeki seslerin yükselmesine neden olmuştur. Bütün bu gelişmelerin yanında yoksul sınıfların ekonomik ve sosyal ümit arzuları kabarmış ve bunların ancak ihtilalci bir rejimle yerine getirilebileceğine dair inançlar yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla, bütün bu koşullar sosyalist fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim, Suriye'deki parlamenter rejimi 1949'da deviren Hüsnü Zaim ve sonraki generaller sosyalist sloganlarla ortaya çıkmıştır¹¹².

Bu generallerin ülkeyi modernleştirmek noktasında genelde otoriter tarzda bir yönetim anlayışını ve ilerici toplumsal reform uygulamalarını benimsedikleri söylenebilir. Zira, darbe yoluyla iktidara gelen Hüsnü Zaim, bir taraftan otoriter yönetim anlayışına bağlı kalarak siyasi partileri ortadan kaldırırken, diğer taraftan toplumu ileri bir seviyeye götürecek reformlardan olan kadınlara seçme hakkının verilmesini ve medeni hukukun yapılandırılmasını sağlamıştır¹¹³.

Zaim, iktidarını sürdürme çabaları içerisindeyken, beş ay sonra Ağustos 1949'da General Sami Hınnavi'nin önderliğinde bir karşı darbe ile yönetimden uzaklaştırılmış ve idam edilmiştir. Sami Hınnavi iktidarı ele geçirdikten sonra yasaklanan siyasi partilerin tekrar faaliyete geçmesine ve seçimlerin tekrar yapılmasına izin vermiş olsa da siyasi yaşamın arka planında ordu bulunmaktaydı¹¹⁴.

¹¹⁰ Akdemir, a.g.m., s.217.

¹¹¹ "Syria", <http://www.countrystudies.us>.

¹¹² İsmet Giritli, *Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları* (İstanbul, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978), ss74-75.

¹¹³ "Syria", a.g.s.

¹¹⁴ Şen, a.g.e., s.184.

Sami Hınnavi'nin gerçekleştirmiş olduğu darbe İngilizler tarafından desteklenmiştir. Bunun en önemli nedeni, İngilizlerin, Suriye'yi, Irak'la aynı kampa çekmek istemesidir. O dönemde Irak'ı krallıkla yöneten Haşimi ailesi İngiliz yanlısı politikalar izlemekteydi¹¹⁵. Gündeme getirilen “verimli hilal” denen bir projeye Suriye ile Irak tek bir devlet çatısı altında birleştirilmek istenmiştir. Suriye’de söz konusu projeye ilişkin en büyük destek ülkedeki geleneksel güçlerden yani, muhafazakârlardan gelmiştir. Nitekim, darbeden birkaç ay sonra Kasım 1949’da gerçekleştirilen seçimlerde muhafazakâr yapıdaki Halk Partisi’nin iktidara gelmesiyle, Suriye’de ilk defa Irak ile birleşme yanlısı bir hükümet kurulmuş oldu. Fakat Suriye’nin Irak ile birleşmesi fikrine muhalefetteki sol çevreler karşı gelmekteydi. Bunların temel argümanları, Irak’taki Haşimi Krallığı ile birleşildiği takdirde Suriye’nin bağımsızlığını ve rejimin cumhuriyetçi niteliğini kaybedeceği yönündeydi. Muhalefet ayrıca, birleşme gerçekleştiği takdirde Suriye’nin İngiltere’nin bir uydusu olacağını da iddia etmekteydi. Özellikle, Baas Partisi ve Ekrem Hurani (Arap Sosyalist Partisi kurucusu) söz konusu projeyi emperyalist bir komplo olarak değerlendirmiştir. Bu kaygılardan ötürü hemen harekete geçen Ekrem Hurani çocukluk arkadaşı olan Albay Çiçekli’yi yeni bir darbe konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Zira, Ekrem Hurani ve Edip Çiçekli esasen Suriye politikasında Irak’a karşıt akımı temsil ediyorlardı. Ekrem Hurani’nin de çabaları sonucu Sami Hınnavi’ye yönelik Edip Çiçekli darbesi Aralık 1949’da gerçekleşmiştir¹¹⁶.

Edip Çiçekli darbesinden kısa bir süre sonra 27 Aralık 1949’da Halk Partisi önderliğinde bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümet içerisinde Ekrem Hurani’de bakan olarak yer almıştır. Amerikan çıkarlarına uygun politikalar izlenen Edip Çiçekli¹¹⁷ döneminde genel olarak Suriye’de kaotik bir ortam söz konusu olmuştur. Bunun başlıca nedenleri, parlamentodaki çeşitli grupların anlaşmazlık içinde olması, birbirlerine güvenmemesi ve ayrıca, ordu ile hükümetler arasında yaşanan gerginliklerdir¹¹⁸. Söz konusu gerginlikler temelde sivil hükümetler ile darbeci subaylar arasındaki iktidar mücadelesine dayanmaktadır. O dönemde kurulan muhafazakâr hükümetler ordunun politikadaki gücünü sınırlamak isterken, darbelerin yaşandığı belirsizlik süreçlerinde yeteri güce sahip olamayan ordu, ülke genelinde güçlü olan muhafazakâr yapıdaki eski elitlerin iktidara gelmelerine engel olmak istemiştir¹¹⁹. Dolayısıyla, mevcut koşullar içerisinde Halk Partisi önderliğinde kurulan hükümetlerin birkaç

¹¹⁵ Akdemir, a.g.m., s.216.

¹¹⁶ Şen, a.g.e., ss.184-186.

¹¹⁷ Akdemir, a.g.m., s.217.

¹¹⁸ Şen, a.g.e., ss.186-187.

¹¹⁹ Schulz, a.g.m.

defa istifa etmek zorunda kalmaları olağan karşılanmalıdır. En son hükümet istifası topraksız köylülerin 1951 yılında Hama ve Humus kentlerinde ayaklanmaları üzerine 10 Kasım 1951’de gerçekleşmiştir. Söz konusu aynı tarihte ve aynı günde hükümetin istifasından birkaç saat sonra kurulan yeni hükümette istifa etmek zorunda kalmıştır. Zira, Edip Çiçekli yeni kurulan hükümetin orduya dost olmadığı gerekçesini öne sürmüştür¹²⁰.

Müdahale sonrasında parlamentoyu kapatan Çiçekli, ekonomik ve askeri gelişmelere ağırlık vermiş ve toprak ağalarının elindeki topraklara el koymuştur. Bu arada Çiçekli’ye en büyük muhalefet Baas Partisi tarafından gelmekteydi. Baas Partisi’nin askeri yönetime muhalefet etmesinin nedenleri arasında, yönetimin muhafazakâr iktisadi politikalar izlemesi ve özgürlükleri sınırlandırması, yetkilerin tek bir şahıs (Edip Çiçekli) etrafında toplanması ve Batı yanlısı dış politikalar izlenmesi gösterilmektedir¹²¹.

Muhalefetin giderek artmasıyla daha sert tepkiler alan Çiçekli, 1952 yılında ülkedeki bütün partileri yasadışı ilan etti. “Arap Kurtuluş Hareketi Partisi” adı altında yeni bir parti kuran Çiçekli, yeni bir anayasa hazırlattı. Haziran 1953’te yapılan referandum sonucunda Suriye halkının büyük çoğunluğu yeni anayasayı kabul etmiştir. Bu anayasa ile Suriye’de devlet başkanlığı sistemine geçildi ve Çiçekli devlet başkanı seçildi¹²².

Bütün bu gelişmeler ülkedeki tansiyonu sürekli germiştir. Artan gerilim sonucunda aynı yıl içerisinde yapılan seçimlere katılmayan partiler, durumu protesto etmek amacıyla Homs kentinde bir araya geldiler. Burada, Çiçekli’ye karşı ülke çapında bir isyan hareketi kararı alındı. İsyen hareketinde önemli roller oynayan Dürzi azınlıklar ve ordu içine sızan Çiçekli’nin rakipleri 1954 yılında gerçekleştirdikleri askeri darbe sonucunda Çiçekli’yi iktidardan uzaklaştırdılar¹²³.

Çiçekli’yi iktidardan uzaklaştıran askeri darbe, askeri bir yönetim yerine sivil bir yönetimi iş başına getirmiştir¹²⁴. Yapılan seçimlerden sonra muhafazakâr yapıdaki Millet ve Halk Partileri koalisyon kurarak iktidara gelmiştir¹²⁵. Özellikle, toprak sahibi sınıflarının

¹²⁰ Şen, a.g.e., ss.187-188.

¹²¹ Ibid., ss.188-189.

¹²² “Syria”, a.g.s.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Akdemir, a.g.m., s.217.

¹²⁵ Şentürk, a.g.e., s.152.

desteklediği Halk Partisi'nin iktidarda olması, bu sınıfların bu dönemde siyasi iktidar üzerindeki güçlerini göstermektedir¹²⁶.

Muhafazakâr partilerin iktidarda olduğu 1955–57 yıllarında radikal siyasi akımlar giderek güçlendiler. Özellikle, Arap Birliği, Batı karşıtlığı, Sovyetler Birliğine yakınlaşma, ekonomik ve siyasi alanlarda iyileştirmeler gibi talepler Baas Partisi, Arap Sosyalist Partisi ve Komünist Partiyi bir araya getiren ve birlikte hareket etmelerini sağlayan temel etkenler olmuştur¹²⁷.

Mecliste 22 milletvekilliğiyle temsil edilen söz konusu muhalefet partilerin koalisyon hükümetine tepkileri çok uzun sürmedi. Gücünü, daha çok öğrencilerden, entelektüellerden, kırsal kesimden gelen genç subaylardan ve kentlerdeki çalışan sınıftan alan Baas Partisi, bu dönemde, Arap Sosyalist Partisi ile birleştikten sonra Suriye siyasi hayatında önemli bir güç haline gelmiştir¹²⁸. Öyle ki, Salih Akdemir'in belirttiği gibi, 1954'te Çiçekli'ye karşı yapılan darbeye Baas Partisi'nin de parmağı olduğu iddia edilmiştir¹²⁹.

Baasçılar bu dönemde ülkede iktidarı ele geçirmek için yoğun çaba harcadılar. Siyaset ve ordu içinde nüfuzlarını arttırmak amacıyla, bir taraftan yeni kurulan hükümetleri protesto ederek iktidardan çekilmelerini sağladılar, diğer taraftan Genel Kurmay Başkanının istifa etmesinde önemli rol oynadılar. Nitekim, bu etkinliklerinden kısmi başarılar da elde ettiler. Örneğin, parti, Haziran 1956'da kurulan yeni hükümette iki bakanlıkla temsil edilmelerine rağmen, Genel Kurmay Başkanı Şevket Şukayrı'nın zorla istifa ettirilmesinde etkili olmuştur. Fakat yine de bütün çabalar Baas'ın iktidarı tek başına elde etmesi için yeterli olmamıştır. En başta, toplumsal ve siyasal faktörler buna engeldi. Bir taraftan muhafazakâr elitlerin, yani toprak ağalarının ve kentlerdeki seçkin ailelerin ülke genelinde devam eden egemenlikleri, diğer taraftan Baas'ın kendisiyle aynı siyasi alandaki rakibi konumundaki Komünistlerin gittikçe güçlenmesi, partinin hareket alanını daraltmaktaydı. Bütün bu nedenlerden ötürü Baas Partisi içerisinde iktidara demokratik yollardan gelinemeyeceğine dair bir inanç doğmuştur. Bu süreçte dışarıdan destek arama yoluna gidilmiş ve bu doğrultuda daha önce 1956 yılında yürütülen kampanyaya tekrar ağırlık verilerek, Suriye'nin Mısır'la birleşmesi konusu gündeme getirilmiştir¹³⁰.

¹²⁶ Hourani, a.g.e., s.444.

¹²⁷ "Syria", a.g.s.

¹²⁸ Şentürk, a.g.e., ss.152-153.

¹²⁹ Akdemir, a.g.e., s.217.

¹³⁰ Ibid., ss.157-158.

Ancak, unutulmamalıdır ki, Suriye'nin Mısır'la bir araya gelme çabalarında ülkenin iç dinamikleri kadar, dış dinamikleri de rolü oynamıştır. Zira, “soğuk savaş” döneminde, dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Ortadoğu ülkelerinde de, Amerikan ve Sovyet yanlısı rejimler ortaya çıkmıştır¹³¹. Amerika, bu dönemde Eisenhower Doktriniyle Ortadoğu ülkelerini Komünizm tehlikesinden koruyacak tedbirler alma yoluna gitmiş ve bu suretle bölgedeki ülkeleri kendi tarafına çekme siyaseti uygulamıştır. Bu çerçevede Suriye'yi 1957 yılının başlarında bir Sovyet uydusu olarak değerlendiren Amerika, Suriye'ye Eisenhower Dotrinini kabul etmesi için baskı uygulamıştır. Bu baskılar karşısında ülkedeki siyasi liderler ve ordu mensupları Suriye'nin Mısır'la birleştiği taktirde gücünün daha da artacağını hesap etmişlerdir. 6 Ağustos 1957'de Sovyetler Birliği ile ekonomik ve teknik yardımı öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Bunun üzerine birkaç gün sonra ciddi bir Suriye-Amerika krizi patlak vermiştir. Her iki ülke diplomatlarını geri çağırmıştır. Suriye-Amerikan ilişkileri gittikçe gerginleşirken, Suriye ordu kademelerinde tasfiyelere girişilmesi ve Genel Kurmay Başkanı'nın değiştirilmesi, bölgedeki bütün dikkatlerin Suriye'ye yoğunlaşmasına neden olmuştur. Komünist ve Sovyet yanlısı olduğu iddia edilen yeni Genel Kurmay Başkanı Afif Bizri'nin göreve gelmesi Batı'da ve bazı bölge ülkelerinde kaygıyla karşılanmıştır. Öte yandan Mısır'la birleşme fikri sadece Amerikan baskılarından kurtulmak için bir çare olarak benimsenmemiş, aynı zamanda ülkenin Irak'taki gerici rejim ile birleşme olasılığını yok etmek için de gündeme getirilmiştir. Bu düşünce daha çok ordudaki subaylara aitti¹³².

Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye bir araya gelerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) resmen kurmuştur¹³³. Ancak, bu birliktelik uzun sürmemiştir. Aradan geçen kısa bir zaman sonra birlik içerisinde huzursuzluklar baş göstermiştir. Huzursuzluğun kaynağını bu birliktelik veya ortaklıkta ağırlığı oluşturan Mısır'ın uyguladığı bazı politikalar oluşturmuştur. Mısır, Suriye'nin işlerine müdahalede bulunmuş, Suriyeli politikacıları yönetimden uzaklaştırmış ve çıkarılan sosyalist kanunlarla orta sınıfın çıkarlarını tehdit etmiştir. Bütün bunlar birliğe karşı milliyetçi bir muhalefetin güç kazanmasına neden olmuştur¹³⁴.

Birliğe karşı muhalefet hem sağ hem de sol çevreden gelmiştir. Sol çevrelerin başında, bazı Baas Partisi yetkilileri ile Baas Partisi taraftarı azınlık mensubu subaylar bulunurken, sağ

¹³¹ Dursun, a.g.e., s.32.

¹³² Şen, a.g.e., ss.208-213.

¹³³ Dursun, a.g.e., s.128.

¹³⁴ Giritli, a.g.e., s.92.

çevrelerde muhafazakâr görüşteki siyasiler ile çoğu Şam'dan gelen Sünni kökenli subaylar yer almıştır. Bunlardan özellikle, Şamlı subaylar Nasır tarafından önemsiz görevlere atandıklarından dolayı birliğe tepkiliydiler. Nitekim, birliğe son veren askeri darbe Şamlı subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir¹³⁵.

Eylül 1961'de Albay Kerim el-Nahlavi liderliğindeki Şamlı Sünni subayların gerçekleştirdikleri darbe ile Birleşik Arap Cumhuriyeti sona ermiştir. Darbeyi gerçekleştiren subaylar, darbeyi planlarken, kendileriyle aynı mezhep ve bölgeden gelen subayları stratejik noktalara atamaları dikkat çekicidir. Zira, bu durum Suriye'deki iktidar mücadelelerinde mezhep ve bölgecilik faktörünün ne denli önemli olduğunu kanıtlamıştır¹³⁶.

Darbeden sonra ordu, Aralık ayında seçimlerin yapılmasına karar verdi. Komünist Partisi'nin seçimlere katılmasına müsaade edilmediği gibi, eski partilerin yeniden kurulmasına da izin verilmemiştir. Kapatılan Halk Partisi'nin yerine Shabb Partisi, Millet Partisi'nin yerine ise, Watani Partisi kurulmuştu. Bu partiler muhafazakâr yapıdaki partilerdi. Yapılan seçimlerde bu yeni kurulan partiler mecliste çoğunluğu elde etmiştir. Muhafazakârların hükümet olduğu bu dönemde muhafazakâr görüşlü eski siyasetçilerden Nazın el-Kutsi Cumhurbaşkanı, Müslüman Kardeşler üyesi Maruf Davalibi ise Başbakan olmuştur. Dolayısıyla, muhafazakârların siyasi alandaki güçleri bu dönemde de devam etmiştir¹³⁷.

İktidara gelen muhafazakârlar ilk iş olarak BAC döneminde yapılan millileştirme ve toprak reformlarını iptal etmişlerdi. Ardından da Irak'taki Haşimi yönetimine yakınlaşma politikasını benimsemiştir. Bu politikalar Baas Partisi'nin tepkisini çekmiş ve ülkede tekrar huzursuzlukların çıkmasına neden olmuştur¹³⁸. Ayrıca bu dönemde darbeyi gerçekleştiren Şamlı Sünni subayların da ordu ve hükümet üzerindeki güçleri azalmaktaydı¹³⁹. Bu durumun önüne geçmek için ordudaki aynı ekip, 1962 yılında bir kez daha darbe yapma gereği duymuştur. Fakat halkın çoğunluğu 1962'de seçilen sivil hükümet lehine gösteriler yapınca ordunun darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹⁴⁰. Bu süreçten sonra ordudaki Sünni kökenli subaylar arasında bitmek bilmeyen iktidar hırsı birbirlerini ordudan tasfiye etmeleriyle sonuçlanmıştır. Boşalan kademelere azınlık mensubu subayların getirilmesi Baas

¹³⁵ Şen, a.g.e., ss.221-222.

¹³⁶ van Dam, a.g.e., ss.60-62.

¹³⁷ Şen, a.g.e., s.224.

¹³⁸ Ibid, ss.225-226.

¹³⁹ van Dam, a.g.e., s.62.

¹⁴⁰ "Chronik, Arabische Republik Syrien", a.g.s.

Partisi'ni ordu içerisinde güçlendirmiştir¹⁴¹. Zira, BAC'in sona ermesinden sonra yeni ittifak arayışlarına giren Baasçılar, orduya ve daha çok ordu içerisindeki azınlık subaylara yönelmiştir. Çünkü hem azınlıklar hem de Baas Partisi temelde Sünni oligarşinin iktidarını yıkmak istemişlerdir¹⁴². Nitekim, orduda hâkimiyeti ele geçiren Baasçı subaylar, Nasırcı ve Birlikten yana olan subaylarla birleşerek, 8 Mart 1963 yılında gerçekleştirilen darbe ile BAC'a son veren darbecileri görevlerinden uzaklaştırmışlardır. Bu darbeye beraber Baas Partisi iktidarı ele geçirmiştir¹⁴³.

Darbeci subaylar, temsil ettikleri sosyo-ekonomik köken itibarıyla "liberal demokrasi" modeli yerine, kurumsal çerçevesi daha çok Sovyetler Birliğindeki "merkezi demokrasi" anlayışını anımsatan otoriter ve ihtilalci bir hukuk devleti anlayışını benimsemişlerdir¹⁴⁴. Nitekim, bu doğrultuda harekete geçen darbeciler, kurdukları "Ulusal Devrim Komuta Konseyi" denen bir askeri yönetim organı vasıtasıyla, hem orduyu hem de devleti yönetmişlerdir. Başka bir deyişle, gerçek güç, sivil hükümetten çok bu organın tekelinde bulunmaktaydı¹⁴⁵. Söz konusu yönetim organının iktidarı döneminde, Suriye'de siyasi partiler kapatılmış, parlamenter sistem terk edilmiş ve basın özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Bunların yerine ağırlıklı olarak Arap Birliği, devletleştirme, laikleşme ve kadın hakları gibi söylemler öne çıkarılmıştır¹⁴⁶.

Darbeden kısa bir süre sonra, Suriye'de tekrar siyasi gerginlikler baş göstermiştir. Bu kez, Baas Partisi içerisinde güç mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Tıpkı önceki darbe süreçlerinde olduğu gibi burada da bölgecilik ve kabilecilik iktidar mücadelelerinde etkili olmuştur¹⁴⁷. Diğer bir etken ise, partinin eski sivil kurucuları ile radikal sol akımın etkisindeki genç subaylar arasındaki uyuşmazlıktır¹⁴⁸. Buna göre, BAC döneminde kapatılan ve daha sonra tekrar kurulan partide, eski partinin kurucu liderleriyle yeni kurulan Baas Partisi'nin genç üyeleri arasında ideolojik ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Birinci grup içerisinde, Pan Arabist olan ve Mısır'la tekrar birleşmeyi savunan Mişel Eflak, Selahaddin el- Bitar gibi eski Baas'ın kurucuları ve ideologları ile Ulusal Devrim Komuta Konseyi başkanı Sünni bir general olan Emin el-Hafız bulunmaktaydı. İkinci grupta ise, Hafız Esad, Salah Cedid ve Muhammed Ümran gibi Alevi kökenli subayların başını çektikleri "Neo-Baasçı" olarak adlandırılan genç

¹⁴¹ Akemir, a.g.e., ss.218-219.

¹⁴² Schulz, a.g.m.

¹⁴³ Akdemir, a.g.m., s.219.

¹⁴⁴ "Syrien den Wandel Gestalten", a.g.s.

¹⁴⁵ Şen, a.g.e., s.232.

¹⁴⁶ Rafik Schami, "Die Geschichte Syriens", http://www.rafik-schami.de/dunkleseitederliebe_3.cfm.

¹⁴⁷ Şen, a.g.e., s.234.

¹⁴⁸ "Syriens Geschichte, Militaerregierungen", <http://www.die-wasserpfeifen.de/syrien/syrieninfo06.htm>.

subaylar vardı¹⁴⁹. Bunlar daha çok Suriye'nin ayrı bir devlet olarak sosyalist ilkeler doğrultusunda yönetilmesi taraftarıydılar¹⁵⁰.

İktidar mücadeleleri alanında görülen görüş ayrılıkları ve uyuşmazlıklar, ülkede kaotik bir ortamın oluşmasına neden olurken, aynı dönemde Ulusal Devrim Komite Konseyi Başkanı Emim El Hafızın talimatıyla Suriye'de devletleştirme politikaları uygulanmaya konulmuştur. Bankalar ve önemli sanayi kuruluşları kamulaştırılmış ve toprak reformu başlatılmıştır. Böylece, o güne kadar iktidar mücadelelerinde ve yönetimin belirlenmesinde söz sahibi olan zengin burjuva ve büyük toprak sahibi sınıfının ekonomik ve siyasi güçlerine büyük bir darbe indirilmiştir¹⁵¹. Ayrıca, 1966'dan itibaren bürokrasideki Sünni kökenliler tasfiye edilmiş ve yerlerine çoğunluğunu Alevi azınlığa mensup Baasçı üyeler yerleştirilmiştir¹⁵². Dolayısıyla, Emin Hafız zamanında başlatılan bu radikal politikalar daha çok azınlıkların, orta ve alt sınıf mensuplarının yararına olmuştur¹⁵³.

Her ne kadar Emin Hafız'ın öncülüğünde başlatılan sosyalist programlar, savunulan temel görüşler çerçevesinde Baasçıların çoğunun üzerinde hem fikir oldukları uygulamalar olsa da, parti içi ideolojik ayrılıklara bir de mezhepsel ayrılık konusu eklenince Suriye'de yeni bir darbe girişimi kaçınılmaz olmuştur. Başta, Emin el-Hafız gibi ordudaki Sünni subaylar, azınlıkların ordu içerisinde gittikçe güçlenmelerini önemli bir tehlike olarak görmüşlerdir. Emin el-Hafız'ın bunu önleyecek uygulamalar içerisine girmeye başlamasıyla ortam iyice gerginleşmiştir. Söz konusu gerginlik azınlıkların ordu içerisindeki gücünü kırmak¹⁵⁴ amacıyla bir Alevi generali olan Sallah Cedit'i mevkiinden azletmesi üzerine çıkmıştır. Bunun üzerine, Cedit'i destekleyen Alevi subaylar Şubat 1966'da General Hafız yönetimine bir darbe ile son vermişlerdir. Bu darbe ile aynı zamanda Alevi subaylar ilk kez ordu ve hükümet içerisinde kontrolü ele geçirmişlerdir¹⁵⁵.

Darbeyi gerçekleştiren kadronun başında, Salah Cedit, Muhammed Ümran ve Hafız Esad gibi Alevi kökenli subaylar bulunmaktaydı¹⁵⁶. Baas Partisi'nin sol kanadı ile işbirliği yapmış

¹⁴⁹ Akdemir, a.g.e., s.219.

¹⁵⁰ "Syriens Geschichte, Militaerregierungen", a.g.s.

¹⁵¹ Schami, a.g.m.

¹⁵² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi* (İstanbul, Alfa Yayınları, 2005), ss.463-464.

¹⁵³ Schulz, a.g.m.

¹⁵⁴ Akdemir, a.g.m., ss.219-220.

¹⁵⁵ Giritli, a.g.e., s.93.

¹⁵⁶ Akdemir, a.g.m., s.220.

bu kadro, ordunun tekrar Sünni Arapların etkisine düşeceği korkusu ile Mısır ile birleşmeye karşı çıkmış ve Sovyetler Birliği ile sıkı ilişkiler kurmuştur¹⁵⁷.

Darbeci subaylar, sivil hükümetin başına Sünni cemaate mensup ve feodal bir aileden gelen Nur al-Din Attasi'yi getirmişlerdi. Baas Partisi üyesi Attasi'nin başında bulunduğu hükümet, ekonomik ve sosyal alanlarda Sovyetlerle çalışarak sosyalist politikalar uygulamaya devam etmiştir¹⁵⁸. Bu dönemde Baas Partisi'nin ve gizli servisin kamu hayatı üzerindeki etkisinin yavaş yavaş arttığı gözlenmektedir¹⁵⁹.

Öte yandan, 1966 darbesinden bir yıl sonra İsrail ile yapılan ve yenilgi ile sonuçlanan altı gün savaşları, Suriye'de iktidar alanında tekrar değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Yenilgi ile beraber, Mısır ve Suriye'deki radikal sosyalist rejim gözden düşmüştür. Salah Cedid ve onun sivil hükümetteki temsilcisi olan Attasi yaşanan yenilgi sonrasında ciddi yaralar alırken, hükümette Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevini yürüten Hafız Esad güçlenerek öne çıkmıştır¹⁶⁰.

Hafız Esad'ın Salah Cedid arasından anlaşmazlık sadece İsrail konusunda sınırlı kalmamıştır. Bu iki general arasındaki rekabet askeri, sosyo-ekonomik ve dış politika konularını da içermekteydi. Örneğin, Esad, İsrail ile mücadelede Araplarla işbirliği yapılmasını isterken, Cedid ve sivil hükümeti söz konusu mücadele için en iyi yolun ülkedeki devrimci süreci hızlandırmak olduğu kanaatindeydiler¹⁶¹. Dolayısıyla, bu durum parti içerisinde ayrılıklara neden olmuş ve partinin sivil kanadı üzerinde etkili olan Cedid ile partinin Esad'a bağlı askeri kanadı arasındaki çatışma 1970 yılına kadar devam etmiştir¹⁶².

3.4. Genel Olarak Hafız Esad Dönemi

13 Kasım 1970 yılında kansız bir darbe girişimiyle iktidarı ele geçiren Hafız Esad, Suriye'de otuz yıl gibi uzun bir süre iktidarda kalmıştır. Ülkeyi yönettiği dönem, hem soğuk savaşın

¹⁵⁷ Giritli, a.g.e., s.93.

¹⁵⁸ "Chronik, Arabische Republik Syrien", a.g.s.

¹⁵⁹ Shami, a.g.m.

¹⁶⁰ "Syria", a.g.s.

¹⁶¹ Şen, a.g.e., s.263.

¹⁶² "Syria", a.g.s.

şiddetlendiği hem de bölgesel güç kaymalarının yaşandığı hareketli yıllara denk gelmiştir¹⁶³. Alevi kökenli Esad'ın iktidarı ele geçirmesi ve sonrasında ilk Alevi Devlet Başkanı olması, ülke nüfusunun %12'sini oluşturan Alevi azınlığın, ekonomik ve sosyal ayrımcılığa maruz kalan bir dini cemaat olmaktan kurtarmış ve yönetimde hâkim duruma gelmesini sağlamıştır¹⁶⁴.

Esad döneminde Suriye, zayıf, istikrarsız bir ülkeden etkili ve istikrarlı bir bölgesel güç haline gelmiştir¹⁶⁵. İstikrarın sağlanmasında, Esad'ın uyguladığı politikalar ve iktidar elitinin önceki dönemlere kıyasla, geldikleri bölge ve mezhep açısından (çoğu Alevi kökenli) daha homojen bir nitelikte olması bunda etkili olmuştur. Otuz yıl boyunca yönetim sürecinde siyasi ve askeri iktidar elitlerinin yapısında büyük bir değişim olmamıştır¹⁶⁶.

Hafız Esad, Suriye'yi yönetirken iki noktaya önem vermiştir. Bunlardan birincisi, yönetimi olası iç ve dış tehditlerden korumak; ikincisi ise, uyguladığı politikalara geniş bir kitle desteği sağlamaktır. Yönetimi boyunca ulusal birliği tesis etmek isteyen Esad, bunu, çoğulcu bir yönetim yerine otoriter bir yönetimle gerçekleştirmeye çalışmıştır¹⁶⁷.

Darbeden üç ay sonra 16 Şubat 1971'de Suriye'de geçici bir anayasa ilan edilmiştir. Siyasi desteğini arttırmak isteyen Esad, 85 Baas, 40 milliyetçi ve sol parti üyesi, 48 çeşitli işçi örgütü, köylü ve meslek organizasyonlarının temsilcilerinden oluşan 173 sandalyeli Halk Meclisi'ni kurdurmuştur. Bu meclisin görevi, yeni bir anayasa hazırlamaktı. 12 Mart 1971'de yapılan referandumda Esad, yedi yıllık bir dönem için Devlet Başkanı olmuştur¹⁶⁸.

Bu dönemde ülkedeki toplumsal huzursuzluklar 31 Ocak 1973'te anayasanın ilan edilmesinden sonra başlamıştır. Önceki anayasalarda yer alan "devletin dini İslam'dır" ibaresi 1973 anayasasında belirtilmemiştir. Bunun üzerine, başta Müslüman Kardeşler olmak üzere ülkedeki muhafazakâr çevreler, protesto eylemlerine yönelmişlerdir. Geri adım atmayan Esad, gerginliği azaltmak için Devlet Başkanı'nın mutlaka Müslüman olması gerektiğini bildiren bir maddeyi anayasaya koydurmuştur. 1973 yılının mart ayında yapılan referandumla anayasa

¹⁶³ Amanov, a.g.e., s.194.

¹⁶⁴ van Dam, a.g.e., s.119.

¹⁶⁵ Eyal Zisser, "Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet-Süreklilik ve Değişim", *Avrasya Dosyası* (İstanbul: ASAM Yayınları, 2000), cilt:6, sayı:1, s.118.

¹⁶⁶ Amanov, a.g.e., s.199.

¹⁶⁷ Şen, a.g.e., s.273.

¹⁶⁸ Ibid.

%97,6'lık bir oy oranıyla kabul edildiği halde, nisan ayında Şam ve Halep'te ayaklanmalar çıkmıştır¹⁶⁹.

Bu arada aynı yıl içerisinde (1973) Suriye, Mısır ile birlikte İsrail'e aniden saldırmıştır¹⁷⁰. İsrail ile girilen bu savaşta, Suriye'deki ekonomik dengeler sarsıntıya uğramıştır. Petrol rafineleri, limanlar ve elektrik santralleri İsrail tarafından bombalanmıştır¹⁷¹. Yaşanan ekonomik kayıplar gittikçe artarken, rüşvetçilik, adam kayırmacılık ve parti ideolojisi (Arap Nasyonalizmi) ile uygulamalar arasındaki çelişki, rejimin savaş sonrası dönemde artık inandırıcılığını kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde Suriye'nin komşularıyla ilişkileri kötüleşmiştir. 1976'da Suriye ordusu Lübnan'da Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında cereyan eden iç savaşa müdahale ettiğinde, müdahale sırasında ordunun neden Lübnan'daki Marunî-Hıristiyan milisleri koruduğu ve destek verdiği de pek anlaşılammıştır. Yine bu zaman sürecinde Ürdün ile çatışmaya girilmiş ve Irak'la ilişkiler ciddi bir şekilde gerilemiştir¹⁷². Esad, böyle bir ortamda Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirmek istemiş ve bu suretle, ülkenin bulunduğu coğrafyadaki yalnızlığını gidermeye çalışmıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen, bu sayede Suriye, Ortadoğu bölgesinde önemli bir güç haline gelmiştir¹⁷³.

Dışarıda yaşanan bu gelişmeler karşısında, içerde Esad, toplum üzerinde tahakküm kurmaktaydı. Şubat 1978 yılında yapılan referandum sonucunda tekrar devlet başkanı seçilmiştir. Suriye'de rejim bu tarihten sonra, Sünni muhafazakâr kesim arasında geniş tabanı olan Müslüman Kardeşler ile kanlı çatışmalar yaşamıştır. Söz konusu çatışmaların ilki Halep'teki askeri akademideki 60 öğrencinin Haziran 1979'da düzenlenen silahlı bir saldırıda öldürülmesi üzerine çıkmıştır. Öldürülen öğrencilerin çoğu Alevi kökenliydi. Olaydan Müslüman Kardeşleri sorumlu tutan hükümet, hemen harekete geçerek, Müslüman Kardeşlerin hapisanede tutuklu bulunan 15 üyesini idam ettirmiştir. Müslüman Kardeşler ise, bu dönemde eylemlerini genişletmeye çalışmıştır. 80'li yılların başında Hama, Halep gibi kentlerde kitlesel gösteriler düzenlemiş, iş yerleri ve okulları kapattırmayı başarmıştır. 1980'de gittikçe artan kaos ortamında, Hafız Esad'a yönelik başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Rejim, bu olaydan sonra sert bir karşılık vermiş ve Müslüman Kardeşler

¹⁶⁹ Ibid, ss.274-275.

¹⁷⁰ Esad, 1967'de İsrail'in işgal ettiği stratejik önemdeki Golan Tepeleri'ni 1973'teki savaşta geri alamamasına rağmen, bu savaşı kendisinin kazandığı bir zafer olarak kullanmıştır. Bkz, Schulz, a.g.m.

¹⁷¹ Şen, a.g.e., s.281.

¹⁷² Schulz, a.g.m.

¹⁷³ Amanov, a.g.e., s.194.

mensubu 550 mahkum hücrelerinde öldürülmüştür¹⁷⁴. Müslüman Kardeşler ile Baas rejimi arasındaki en kanlı çatışma ise, Şubat 1982’de İslami köktencilik kalesi olarak nitelendirilen Hama kentinde patlak vermiştir. Kent halkının ve köktenci İslamcı muhalefet güçlerin rejime karşı birlikte katıldığı silahlı bir ayaklanma gerçekleştirilmiştir. Ayaklanmanın başlangıcında İslamcı muhalefet güçleri kentte bulunan devlet görevlileri ve Baas Partisi yetkililerine karşı katliamlara girişmiştir. Ayaklanma hızla yayıldığı bir sırada ordu birlikleri kente girerek, ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırmıştır. Tahminlere göre bu ayaklanmada öldürülenlerin sayısı 5 ile 25 bin kişi arasında değişmektedir. Öldürülenlerin çoğu ise, Hama halkıydı¹⁷⁵. Bu olay, Alevi topluluğun kendi içinde dayanışma bağlarını güçlendirmiş ve Hafız Esad’ı Suriye’de rakipsiz bir konuma getirmiştir¹⁷⁶.

Rejim dışından gelen tehditlerin bertaraf edilmesinden sonra bu kez rejim içerisinden Esad’a yönelik bir tehdit ortaya çıkmıştır. Hama olaylarından bir yıl sonra Esad’ın ağır bir hastalık geçirmesi, devlet başkanının kim olacağına dair spekülasyonların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu spekülasyonlara bir son vermek için Esad, aralarında kardeşi Rıfaat’ın da bulunduğu Abd al-Halim Khaddam ve Zuhair Mashariqa gibi isimleri halefi olarak ilan etmiştir. Fakat 1984 yılında iki kardeş arasında meydana gelen anlaşmazlıklar sonucunda Rıfaat, ağabeyi Esad’a karşı bir darbe girişiminde bulunmuş ancak başarısız olmuştur. Ağabeyi tarafından hayatı bağışlanan Rıfaat, buna karşılık ülkeden uzaklaştırılmış ve Fransa’ya sürgüne gönderilmiştir¹⁷⁷.

80’li yılların ortalarından itibaren ise, rejim açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Başta petrol fiyatlarındaki düşüş, yolsuzluk ve rüşvetçiliğin devam etmesi, ülkenin uluslararası platformdaki izolasyonu ve çekilen döviz sıkıntısı gibi sorunlar, devleti yöneten Baas Partisi’ni zor durumda bırakmıştır. Bütün bu olumsuz tabloya, 1990’lı yılların başında Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Doğu Blok’u ülkelerinden gelen dış yardımların kesilmesi durumu da eklenince Esad, ülkeyi bu sıkıntılı ortamdan kurtarmak için pragmatik bir karar almış ve Batı’ya yaklaşma politikalarını devreye sokmuştur. Söz konusu politikalar çerçevesinde Irak’a karşı yürütülen I.Körfez Savaşında Amerika Birleşik Devletleri’nin

¹⁷⁴ Şen, a.g.e., ss.278-279.

¹⁷⁵ Van Dam, a.g.e., ss.183-186.

¹⁷⁶ Şen, a.g.e., s.279.

¹⁷⁷ Khalatbari, a.g.m.

tarafında yer alan Suriye, Irak'a Barış Gücü nezlinde asker göndermiş ve bunun karşılığında körfezdeki Arap ülkelerinden parasal yardım almıştır¹⁷⁸.

Hafız Esad 2000 yılında geçirmiş olduğu bir rahatsızlık sonucunda hayatını kaybetmiştir. Esad dönemi için kısaca şu saptama yapılabilir: Bu dönemde Suriye, Baas Partisi'nin totaliter kudretinin etkisinden çıkıp, Esad'ın otoriter gücünün etkisi altına girmiştir¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Richard Schapke, "Der Löwe von Damaskus, Hafez el Assad und das moderne Syrien", <http://www.die-kommenden.net/dk/bn-ai/assad.html>.

¹⁷⁹ Ibid.

4. SURIYE’DE SİYASİ YAPI

Çalışmanın bu aşamasında Suriye’deki mevcut siyasi sistemin niteliği üzerinde durulacaktır. Zira, ülkede son zamanlarda reform hareketleriyle beraber bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu değişim veya dönüşüm sürecinin demokratik bir sisteme doğru bir yönelişi ifade edip etmediğini anlamak için öncelikle Suriye’deki siyasi sistemin niteliğini ve sistem içerisinde yer alan önemli kurumları ve aktörleri incelemek faydalı olacaktır.

4.1. Siyasi Yapının Otoriter Niteliği

Her ne kadar Suriye görünüşte siyasi yapı olarak “çok partili” bir yönetim anlayışına dayanan bir “Başkanlık Cumhuriyeti” olarak tanımlansa da¹⁸⁰, birden çok partinin varlığına ve gerçekleştirilen dönemsel seçimlere bakarak, ülkede gerçek anlamda demokratik bir sistemin ve demokratik bir çoğulculuk anlayışının var olduğu yargısına varmak doğru olmaz. Nitekim, Kışlalı’nın da belirttiği gibi, çok partinin varlığı her zaman için gerçek bir demokrasi anlamına gelmeyebilir. Zira, çoğulculuk esasen sayıya değil farklılıklara dayanmaktadır¹⁸¹.

Suriye’de devlet başkanı sınırsız ve mutlak bir yönetim gücüne sahiptir¹⁸². Bu güç, Hafız Esad’ın iktidarı ele geçirmesinden sonraki süreçte elde edilmiştir¹⁸³. Ondan öncesinde (Hafız Esad iktidara gelmeden önce) ise, her ne kadar dışta (soğuk savaş dönemi ve büyük güçler arasındaki rekabet) ve içte (toplumsal gerginlikler ve ordunun siyasallaşması) meydana gelen olaylar Suriye’yi kısmen sahip olduğu demokratik gelenekten hızla uzaklaştırmış olsa da¹⁸⁴, anayasa ve parlamentoda az çok demokratik geleneğin var olduğu söylenebilir. Zira, Suriye, 1946 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra liberal demokratik niteliğe sahip bir anayasa ile

¹⁸⁰ “Syrien”, <http://www.reintegration.net/syrien/index/htm>.

¹⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kışlalı, a.g.e., s.246.

¹⁸² “Demokratie Focus: Syrien”, <http://www.nahostfocus.de/page.php>.

¹⁸³ Andre Bank ve Carmen Becker, “Syrien unter Bashar al-Asad: Strukturen und Herausforderungen”, <http://www.imi-online.de/2005.php3?id=1098>.

¹⁸⁴ Samir Aita, “Assad junior sitzt in der Falle”, <http://www.taz.de/pt/2005/07/08.nf/mondeText.artikel.a0054.idx.16>.

idare edilmeye çalışılmıştır¹⁸⁵. 1949'dan Baas Partisi'nin tek başına iktidar olduğu zamana kadar (1963) meydana gelen sayısız askeri darbelere rağmen, Suriye parlamentosu, yapısı itibariyle toplumun genelde her kesimini temsil eden siyasi partileri içinde barındırmıştır. Örneğin, askeri darbelerin ilk dönemlerinde, darbe sonrasında yeniden faaliyete geçirilen parlamentoda, tamamen zıt kutuplarda yer alan siyasi partilerden Müslüman Kardeşler ve Komünist Partisi aynı mecliste bir arada temsil edilmiştir¹⁸⁶.

Bu kısmi demokratik gelenek Esad dönemiyle beraber anlamını tamamen kaybetmiştir. Parlamento, anayasa ve parti gibi demokrasi açısından önemli kurumların Esad döneminde içi boşaltılmış ve kişisel egemenliğin birer parçası haline getirilmiştir. Nitekim, demokratik sistemlerde öne çıkan düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile siyasi alanda rekabet ve serbest basın gibi temel unsurlar Suriye'deki mevcut egemenlik anlayışında bir anlam ifade etmemektedir¹⁸⁷. Parlamantonun fiili olarak hiçbir yasama yetkisine sahip olmadığı, yalnızca milliyetçi sol çizgideki partilerin yasal olduğu ve bunların da sistem içerisinde etkisiz kaldığı ayrıca, halkın iradesini yönetime yansıtan seçimlerin sonucunun daima önceden belli olduğu ve son olarak toplumun büyük ölçüde her türlü ifade ve katılım imkânının kısıtlandığı¹⁸⁸ ülkede, demokratik çoğulcu bir yapıdan söz etmek güçtür.

4.1.1. Kişisel Egemenlik

Suriye'de 1963 yılında Baas Partisi'nin tek parti olarak iktidara gelmesinden sonra uygulanan kolektif liderlik prensibinin yerini, tamamen kişi olarak Hafız Esad'a göre biçimlenmiş bir "başkanlık monarşisi"¹⁸⁹, ya da Bank ve Becker'in ifade ettikleri gibi "neopatrimonyal" eğilimlerin güçlü olduğu otoriter-baskıcı bir "başkanlık rejimi" almıştır¹⁹⁰.

¹⁸⁵ Yasemin Serbest, "Die Aussenpolitik Syriens", http://www.weltpolitik.net/Regionen/Naher%20u.%20Mittlerer%20Osten/Syrien/Grundlagen/Die%20Au%DFenpolitik%20Syriens.html#_ftnref21.

¹⁸⁶ Aita, a.g.m.

¹⁸⁷ Maurice Duverger, *Politikaya Giriş* (Ankara:Varlık Yayınevi, 1964), s.96.

¹⁸⁸ Hans Günter Lohmeyer, "Suriye:Leviathan'ın Diyarı", Der: Ferhad İbrahim ve Heidi Wedel, *Ortadoğu'da Sivil Toplum Sorunları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), ss.94-95.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Bank ve Becker, a.g.m.

Max Weber tarafından tanımlanmış “patrimonyal egemenlik tipi”nin¹⁹¹ modern biçimi olan neopatrimonyalizimde, patrimonyal egemenlik anlayışıyla rasyonel-bürokratik egemenlik anlayışı biraraya gelmektedir. Burada, esasen patrimonyalizme ait unsurlardan biri olan “şahsi ilişkiler”in, yasal bürokrasi ile bir noktada buluştuğu bir yapı söz konusudur. Daha çok siyasi alanda karşılıklı çıkar ilişkileri ağına dayanan bu yapıda, patron (devlet başkanı) kamusal kaynakları ve hizmetleri, menfaatleri doğrultusunda belli odaklara aktarmaktadır. Söz konusu kaynakların ve hizmetlerin aktarımında, akrabalık ve geleneksel toplumsal ilişkiler önemli etkiye sahiptir¹⁹².

Suriye’deki mevcut sistem yukarıda tanımlanmış neopatrimonyal egemenlik anlayışı ile paralellik göstermektedir. Rejimin başında bulunan kişi, devlet başkanlığı, parti genel sekreterliği ve silahlı kuvvetler başkomutanlığı sıfatlarıyla tüm devlet ve toplum kurumlarını karmaşık ve dallanmış çıkar ilişkileri ağıyla kendine bağlamaktadır¹⁹³. Hiç kuşkusuz bu noktada rejim içerisindeki elitler önemli işleve sahiptir. Nitekim, devlet başkanı bürokrasi, Baas Partisi, ordu ve istihbarat birimleri gibi önemli kurumları kendine bağlarken, bunu patronaj kanalı vasıtasıyla elitler üzerinden gerçekleştirmektedir¹⁹⁴. Rejim açısından stratejik mevkilerde görev alan bu elitler, devlet başkanına bağlı ve ona mutlak sadakat içerisindeyler¹⁹⁵. Bu bakımdan gerçek siyasi erki belirleyen şey resmi görev ve ideoloji değil, himaye ilişkileri (patronaj) ağı içerisindeki bireysel konumdur. Bu konum Lobmeyer’e göre, sıklıkla astların üstlerinden daha fazla söz hakkına sahip olma fırsatını sunabilmektedir¹⁹⁶.

Mevcut sistem, her ne kadar iç ve dış politikadaki ağırlığını kaybetmişse de Baas Partisi’ne¹⁹⁷, siyasi rantlara, tolere edilen yolsuzluklara ve alevi-militer çekirdek kadrosuna

¹⁹¹ Patriyarkalizmin patrimonyal otoriteye dönüşmesiyle, başka bir deyişle şefin mal varlığının artması ve otorite altında bulundurduğu alanların genişlemesi ile, geleneksel otoritenin sürdürülebilmesi için, bir yönetim örgütü gerekli hale gelir. Bu örgütü meydana getiren memurlar, patrimonyal şefin akrabaları ve kendine yakın tebası arasından seçilir. Bu memurlar, şef ile yakın kişisel ilişkiler içinde bulunurlar ve gördükleri fonksiyonun önemine göre, şefin masasına kabul edilirler. Patrimonyal otoritenin sürdürülmesini sağlayan kuruluşlar ise, askeri birlikler ve idare örgütüdür. Bkz. Coşkun San, *Max Weber’de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, (Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi,1971), s.99-103.

¹⁹² Gero Erdmann, “Neopatrimoniales Herrschaft, Der Übergang zur Demokratie ist nicht gelungen”, <http://www.inwent.org/E+Z/1997-2002/ez1001-6.htm>

¹⁹³ Lobmeyer, a.g.e., s.94.

¹⁹⁴ Bank ve Becker, a.g.m.

¹⁹⁵ Serbest, a.g.m.

¹⁹⁶ Lobmeyer, a.g.e., s.94.

¹⁹⁷ Serbest, a.g.m.

dayanmaktadır¹⁹⁸. Özellikle, Esad ailesinin ve diğer Alevilerin ordu ve istihbarat birimleri ile ekonomideki kilit pozisyonları ellerinde tutmaktadır. Bunların yanı sıra, ticaretle uğraşan ve üst tabakaya ait olan Sünni burjuva sınıfı da rejim açısından önemli bir rol oynamaktadır. Esad, 70’li yıllardaki uyguladığı liberalleşme (I.İnfita) programıyla özel sektörü güçlendirmiş ve bu suretle bunları (Sünni burjuvalar) kendi tarafına çekmeye çalışmıştır¹⁹⁹.

Özetle, Hafız Esad tarafından temeli atılan kişisel egemenlik sistemi, patronaj ve çıkar ilişkileri ağına dayanmaktadır. Rejim, korporatizm ve çıkar ilişkileri yardımıyla temelini sağlamlaştırırken, aynı zamanda farklı siyasal ve toplumsal grupları ile heterojen yapıdaki etnik ve dinsel unsurları bir araya getirmek suretiyle kendine bağlamaktadır. Bu yolla sistem istikrar kazanmaktadır²⁰⁰.

Suriye’de devlet başkanı, toplum içerisine nüfuz etmek için sadece devlet kurumlarını kendi kişisel egemenliğinin bir parçası haline getirmemekte, ülkedeki sivil toplum unsurlarını da bu yönde kullanmaktadır. Hafız Esad döneminde örgütlü sosyal hayatın önemli bir unsuru olan sivil toplum örgütlerinin Esad’ın kişisel egemenliğinin bir parçası olduğu iddia edilebilir. Çünkü devletten özerk olan ve yurttaşların kamu önündeki hakların ve fikirlerin ifade edilmesini sağlamak ve gerekirse devletten hesap sormak gibi işlevlere sahip olması gereken sivil toplum unsurlarının Suriye’de daha çok devlet güdümünde olduğu görülmektedir. Bunlar, (köylüler birliği, sendikalar birliği, öğrenci birliği vs.) her ne kadar üye sayıları 70’li yıllarda hızla artmış olsa da, başlangıçtaki işlevlerinden yani, temsil ettikleri toplumsal grupların çıkarlarını savunma işlevlerinden yoksun bırakılarak, Esad’ın kişisel egemenlik sistemine entegre edilmiştir. Söz konusu örgütler bu haliyle temsil ettikleri toplumsal grubun bütününe yarar sağlayamamaktadır. Sağlanan yarar kolektif olmaktan ziyade bireysel türdendir. Çünkü bu örgütler Esad devrinde kurumsal himaye ağları haline getirilmiştir. Zira, bu açıdan bakıldığında parti ve kitle örgütlerinin görevi, egemen elit ile toplum arasındaki aktarma istasyonları olarak önemli toplumsal grupları Esad’ın egemenliğindeki himaye ağlarına bağlamak olmuştur²⁰¹.

Dolayısıyla, Suriye’deki kişisel egemenlik sistemi içerisinde yer alan devlet ve toplumsal kurumların esas amacı siyasal çoğulculuğa hizmet etmek değil, tam aksine çoğulcu ortamı

¹⁹⁸ Bank ve Becker, a.g.m.

¹⁹⁹ Serbest, a.g.m.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Lobmeyer, a.g.e., ss.96-98.

sınırlayarak toplumu denetim altına almak olmuştur²⁰². Söz konusu çıkar ilişkileri ve himayecilik ağlarıyla yapılandırılmış egemenlik anlayışında, sınırlandırılmış seçim kanunlarının, rejim tarafından devşirilen partilerin ve korporatistik kitle örgütlerinin demokrasi adına hiçbir ağırlığı bulunmamaktadır²⁰³.

4.1.1.1. Kişisel Egemenliği Destekleyen Unsurlar

a. Anayasa

1973 yılında ilan edilen Suriye Anayasası, Osmanlı, Fransız ve İslam kanun sistemlerinin birer sentezi niteliğinde olup, genel çerçevesi 19.yy'da Batı'da eğitim görmüş Arap Nasyonalist hareketi içerisinde yer almış önderlerin fikirleri tarafından çizilmiştir. Zira, devletin şeklini belirlemiş olan Suriyeli ulusalcıların benimsemiş oldukları Arap Nasyonalizm ideolojisi anayasada yer almıştır. Buna göre, 1973 anayasası Suriye'yi bölünmez Arap ulusunun yalnızca bir parçası olarak değerlendirmekte ve bütün Arap halklarını tek bir devlet altında toplayan birleşik bir Arap devletine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla, anayasanın ideolojik bir tarafının olduğu söylenebilir²⁰⁴.

Devletin halkçı, sosyalist bir cumhuriyet olarak tanımlandığı anayasada egemenliğin asıl kaynağının halkın kendisinde olduğu belirtilmektedir²⁰⁵. Bu bağlamda, vatandaşların eşitliği, inançların serbestçe yerine getirilmesi ve kadın-erkek eşitliği gibi²⁰⁶ temel yurttaşlık haklarından söz edilmektedir. Bunların yanında politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da anayasanın güvencesi altında olduğu belirtilmektedir²⁰⁷. Ancak, anayasada hiçbir şekilde ırk, dil ve cinsiyet eğilimleri konusunda yurttaşlara güvence verilmemektedir²⁰⁸.

Öte yandan, gerek devlet başkanının gerekse Baas Partisi'nin ülke yönetimindeki ayrıcalıklı statüsü anayasanın ilgili maddelerinde güvence altına alınarak, devlet başkanına sınırsız bir

²⁰² Serbest, a.g.m.

²⁰³ Bank ve Becker, a.g.m.

²⁰⁴ "Syria", a.g.s.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ "Syrien, "Den Wandel Gestalten", a.g.s.

²⁰⁷ "Syria", a.g.s.

²⁰⁸ "Syrien, Den Wandel Gestalten", a.g.s.

güç verilmiştir²⁰⁹. Anayasanın 131. Maddesine göre, yargının bağımsızlığı yargı meclisinin en üst noktasında olan devlet başkanının güvencesi altındadır. Devlet başkanının kanunların şekillenmesinde ve yürütülmesinde önemli etkisi bulunmaktadır²¹⁰. Yönetimin en üst noktasında bulunan devlet başkanı (Hafız Esad ve sonrasında oğlu Beşar Esad) bu ünvanıyla birlikte Baas Partisi genel sekreteri, Ulusal İlerici Cephe (UİC) önderi ve hatta Silahlı Kuvvetler Başkomutanı sıfatlarıyla; başbakanı, önemli devlet memurlarını ve askeri personelini atama, savaş ve olağanüstü hal ilan etme, anayasayı değiştirme, genel af ilan etme²¹¹, parlamentoyu feshetme²¹² ve hükümeti düşürme²¹³ yetkilerine sahiptir. Dolayısıyla, burada Esad, kendi rejimini güçlendirmek için anayasayı kendisine mutlak bir güç kazandıracak şekilde düzenlemiş olduğu açıkça görülmektedir²¹⁴.

Devlet başkanının yanı sıra, Baas Partisi'nin de anayasal olarak rejim içerisinde önemli bir gücü bulunmaktadır. Diğer partilerden ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Baas Partisi, anayasanın 8.maddesine göre, devlet, toplum ve Ulusal İlerici Cephe içerisinde önderlik rolü hükme bağlanmıştır²¹⁵. Son olarak Suriye'de devletin hukuksal niteliğine bakıldığında, bir hukuk devleti için ön şart olan "güçler ayrılığı" ilkesinin burada geçerli olmadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, rejimin yasama ve yargıyı baskı altında tutmasıdır. Yasama, yürütme ve yargı mevcut yapısıyla daha çok rejimin ve devlet başkanının ayrıcalıklı durumunu desteklemektedir²¹⁶.

b. Parlamento ve Partiler

Günümüzde Suriye'de önceki dönemlerden farklı olarak askeri darbelerin ya da dış güçlerin fiili müdahalelerine maruz kalmayan ancak, temeli Hafız Esad tarafından atılan tek bir kişinin merkezde olduğu otoriter rejime ait bir parlamento mevcuttur. Suriye'deki parlamento, yapısı itibarıyla gerçek anlamda demokrasi ile yönetilen ülkelerdeki parlamentolardan işlev ve

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ "Syria", a.g.s.

²¹¹ "Government", <http://www.traveldocs.com/sy/govern.htm>.

²¹² "Syria", a.g.s.

²¹³ Bank ve Becker, a.g.m.

²¹⁴ Şen, a.g.e., s.275.

²¹⁵ Hans Günter Lohmeyer, a.g.e. Bkz. dipnota. s.95.

²¹⁶ "Syrien, Den Wandel Gestalten", a.g.s.

ağırlık olarak farklıdır. Zira, öncelikle ülkedeki parlamentonun yasama yetkisi oldukça sınırlıdır²¹⁷.

Özellikle, güvenlik, dış politika, insan hakları, bütçe gibi konular üzerinde kontrolü bulunmayan parlamentonun yetkileri, herkes tarafından bilinen ve ihlal edilmemesi gereken bir kırmızı çizgi tarafından sınırlandırılmıştır. Bu sınır içerisinde devlet başkanının politikaları ve güvenlik aygıtlarının rolü herhangi bir şekilde sorgulanamaz. Yolsuzluk, askeri ve dış politika konuları ise parlamenterlerin sorumluluk alanı dışındadır²¹⁸. Parlamento çoğunlukla sadece ekonomik sorunların tartışıldığı bir platform niteliğindedir. Bünyesindeki milletvekillerinin rejimin politikalarını hiçbir zaman açık bir şekilde eleştirememesi onun esasında rejimin ve devlet başkanının bir enstrümanı olduğunu göstermektedir²¹⁹. Parlamentodaki korporatist yapı da bunu desteklemektedir. Buna göre, seçimlerin dört yılda bir yapıldığı 250 milletvekilliği koltuğuna sahip parlamentoda, sandalyelerin yarıdan biraz fazlası işçi sınıfı mensuplarına ve çiftçilere rezerve edilmiştir²²⁰. Siyasi partiler ise, tamamen rejimin menfaatleri doğrultusunda, rejim tarafından devşirilen partilerdir²²¹. Bunlar Baas Partisi liderliğinde Ulusal İlerici Cephe (UİC) adıyla bir tür koalisyon içerisinde faaliyet gösteren sosyalist, komünist ve milliyetçi çizgideki partilerdir. Gerçek anlamda muhalefet partilerinin yerine getirdiği işlevlere sahip olmayan UİC partileri kuruluşlarından bu yana rejimden ayrı bağımsız bir politika ortaya koyamamıştır. Daha çok, rejimin çoğulcu bir yapıya sahip olduğu imajını vermek ve böylece rejime meşruluk kazandırma görevini yerine getirmektedir. Dolayısıyla, UİC dışında yer alan partilerin rejim tarafından yasa dışı kabul edildiği gerçeği göz önüne alındığında²²², denilebilir ki, parlamento yapısı gereği daha çok siyasi güçlerin rejim menfaatine devşirildiği bir alan olarak hizmet etmektedir²²³.

Görüldüğü gibi, Suriye'deki otoriter rejim, gerçek anlamda muhalefet güçlerini bünyesinde barındırmamaktadır. Sistem içerisinde yer alan partiler ideolojik olarak rejime yakın partilerdir. Bu partiler anayasal olarak parlamentonun üçte ikilik bir çoğunluğunu temsil etmektedir. Bunlar arasında önder parti olarak kabul edilen Baas Partisi daima en çok

²¹⁷ Bank ve Becker, a.g.m.

²¹⁸ Şen, a.g.e., s.275.

²¹⁹ "Syrien", a.g.s.

²²⁰ Schapke, a.g.m.

²²¹ Bank ve Becker, a.g.m.

²²² Ibid.

²²³ Ferhad İbrahim, "Eine praesidiale Monarchie zwischen Kontinuität und Diskontinuität, Politische Strukturen in der Zeit der Stagnation" http://www.forschungsstelle-dritte-welt.de/Dokumente/AP/AP_FSDW_31_Ibrahim.pfd-zusaetzliches_Ergebnis.

sandalyeye sahip parti konumundadır²²⁴. 1998–2002 yasama yılları arasındaki partilere ve sahip oldukları sandalye sayısına bakıldığında durum daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Şöyle ki; Baas Partisi 135 milletvekilliğine yani, parlamentodaki sandalye sayısının yarısından fazlasına sahipken diğer partilerden, Arap Sosyalist Birliği ve Sosyalist Birlik Partisi 7 milletvekilliği, Suriye Komünist Partisi, Birleşik Komünist Partisi, Arap Sosyalist Hareketi ve Birleşik Sosyalist Demokrasi Partisi 4 milletvekilliği ve son olarak Arap Sosyalistleri Hareketi 2 milletvekilliği ile temsil hakkına sahip olmuştur. Bağımsız adaylar ise, 83 sandalye sayısına sahiptir²²⁵.

İsimlerinden de anlaşılacağı üzere Suriye'deki partiler ideolojik olarak birbirine ve rejime yakın partilerdir. Batı demokrasilerinde görülen hükümeti denetleme ve eleştirme hakkına sahip ve serbestçe teşkilatlanabilen muhalif partilere²²⁶ Suriye'de rastlanmamaktadır. Gerçek anlamda muhalif partilerin olmadığı bir ortamda seçimlerin demokrasiye ne ölçüde hizmet ettiği kuşkuludur. Suriye'de gerek devlet başkanlığı seçiminde yapılan referandum, gerekse milletvekili seçimleri, halkın gerçek anlamda bir inisiyatif kullandığını doğrulamamaktadır. Yapılan her iki seçimde de halk hiçbir şekilde yönetimi ve devlet başkanını değiştirememektedir²²⁷. Şimdiye dek yapılan başkanlık seçimlerinde devlet başkanlarının her zaman yüzde doksanın üzerinde oy aldığı görülmüştür. Örneğin, Hafız Esad, yedi yıllık dönem için 1971'de yapılan başkanlık seçiminde %99,2 ve 1991'de %99,9 oy almıştır. Aynı şekilde Esad'ın oğlu, Beşar Esad 2000 yılındaki referandumda oyların %97,29'unu alarak iktidara gelmiştir²²⁸.

Suriye'deki devlet başkanlarının oyların neredeyse tamamını alarak seçilmeleri, akla totaliter rejimlerdeki siyasal katılım biçimini getirmektedir. Zira, tek-partiye dayanan totaliter sistemlerde yurttaşlar demokratik sistemlerde olduğu gibi oy kullansalar da oylama sonuçlarında hiçbir zaman kadroların ve liderlerin değiştiği görülmemektedir. Genelde, tek-parti tarafından belirlenen lider adayı çoğunlukla %90'ın üzerinde oy almaktadır²²⁹.

²²⁴ "Politics of Syria", <http://www.answers.com/topic/politics-of-syria>.

²²⁵ Ibrahim, "Eine praesidiale Monarchie zwischen Kontinuität und Diskontinuität, Politische Strukturen in der Zeit der Stagnation".

²²⁶ Daver, a.g.e., s.185.

²²⁷ "Politics of Syria", a.g.s.

²²⁸ Şen, a.g.e., s.273.280.313.

²²⁹ Kapani, a.g.e., s.142.

Nitekim, devlet başkanının seçimi konusuna biraz daha ayrıntılı bir şekilde bakıldığında, Suriye’de tıpkı totaliter rejimlerde olduğu gibi, devlet başkanı adayı referandumdan önce resmi olarak Baas Partisi tarafından belirlenmektedir. Ancak, başka bir husus daha var ki o da, devlet başkanının kendisinden sonra gelecek halefinin belirlenmesinde önemli etkide bulunduğu gerçeğidir²³⁰. Örneğin, bu gerçek, Hafız Esad henüz hayattayken oğlu Beşar Esad’a iktidar yolunu açmak için hükümete radikal bir şekilde müdahale etmesiyle doğrulanmıştır. Esad, Başbakan Zuhabi’yi rüşvetten tutuklatmış, gizli servis şefini ve Genelkurmay başkanı Shehabi’yi ise emekliye sevk etmiştir²³¹.

Dolayısıyla, demokrasinin temel unsurlarından biri olan seçimler Suriye’de gerçek anlamda halkın iradesini iktidara yansıttığı bir mekanizma değildir. Birçok Ortadoğu ülkesinde olduğu gibi Suriye’de de seçim yoluyla olası bir iktidar değişikliğine yol açabilecek sürprizlerin önü her zaman kapalıdır. Rejimin temsilcileri, rejimin başına kimin geçeceği hususunda kendi aralarında danışarak bir konsensüse varırlar.²³² Bu yapı, Bülent Daver’in kitabında belirtildiği gibi, “aday göstermenin” diktatörlüklerde görülen belli bir partinin ve son analizde Şef’in tekeli altında olduğu²³³ prensibiyle paralellik göstermektedir.

c. Baas Partisi

Asıl adı “Arap Sosyalist Yeniden Diriliş Hareketi” olan Baas Partisi²³⁴, Hıristiyan kökenli Michel Eflak ile Sünni kökenli Selah el-Bitar tarafından 1940 yılında Şam’da kurulmuştur²³⁵. Baasçılar henüz partileşemedikleri dönemlerde ülkedeki Fransız egemenliğine karşı kamuoyunu harekete geçirecek faaliyetler içerisinde yer almışlardır. Baas Partisi’nin anayasal olarak resmi bir parti haline gelmesi Fransızların Suriye’yi 1946 yılında terk etmesinden sonra gerçekleşmiştir. Ertesi yıl yapılan partinin ilk kurucu ulusal kongresinde çoğunluğu öğretmen, öğrenci ve diğer meslek grubu temsilcilerinin katılımıyla “Ebedi Misyonu Olan Tek Arap Ulusu” na vurgu yapılmıştır. Kongrede, partinin adı Arap Baas Partisi olarak kararlaştırılırken

²³⁰ “Syrien, Den Wandel Gestalten”, a.g.s.

²³¹ Viktor Kocher, “Herrschaft und Machtwechsel im Nahen Osten, Erbrepublik und Erbmonarchie anstatt Demokratie”, http://www.quantara.de/webcom/show_article.php/ c-494/ nr-2/ p-1/i.html.

²³² Thomas Pany, “Der junge Löwe umstellt von Wölfen”, <http://www.heise.de/tp/r4/artikel/15/15242/1.html>.

²³³ Daver, a.g.e., s.188.

²³⁴ Giritli, a.g.e., s.74.

²³⁵ van Dam, a.g.e., s.40.

aynı zamanda iç tüzüğü de belirlenmiştir. Böylece, Baas 1947 yılında siyasi hareketten organize bir siyasi partiye dönüşmüştür²³⁶.

Baas Partisi amaç olarak, Ortadoğu'daki bütün Arap devletlerini Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleştirmenin yanında, sosyalist reformları gerçekleştirmek, sosyal farkları azaltmak, mülkiyeti sınırlandırmak, büyük üretim araçlarını millileştirmek, miras hakkını korumak, sermaye ve özel girişimi devam ettirmek gibi ilkeleri savunur²³⁷.

İdeolojik kaynağını 19.yy'daki romantik-halkçı Alman Nasyonalizmden alan Baas ideolojisi²³⁸ temelde iki ana teze dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, tüm Arapların tek bir ulus olduğunu dile getiren Arap Milliyetçiliği, ikincisi ise, bütün bunların gerçekleşmesi için Sosyalist bir düşünceye sahip olunması gerektiğini belirten Arap Sosyalizmi olmuştur²³⁹.

Milliyetçiliğin Batı dışı coğrafyada Emperyalizmden dolayı bir ideoloji haline geldiği göz önünde tutulduğunda, Arap Milliyetçiliği başta Emperyalizm olmak üzere anti-Siyonizm ve Arap dayanışması etrafında şekillendiği söylenebilir. Zira, gerek Ortadoğu coğrafyasında ulusal ekonomiyi kontrol eden yabancı güçlerin varlığı, gerekse Filistin'de 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasının engellenememesi, kitlelerin anti-Emperyalizm ve anti-Siyonizm doğrultusunda seferber olmasına yol açmıştır²⁴⁰.

Arap Sosyalizmi ise, daha çok Arap dünyasının kendi özel şartlarına göre biçimlenmiştir. Marksizm ile kapitalizm arası kendine özgü bir sistemdir²⁴¹. Batı'daki sosyalist anlayıştan her ne kadar farklı olsa da bir takım ortak noktaları paylaşmaktadırlar. Her iki oluşum da bilimsel sosyalizmin kabul edilmesi, sınıf mücadelesi teorilerinin ve proletarya diktatörlüğünün reddedilmesi, liberal ekonomi modelinin benimsenmesi noktasında aynı görüşleri paylaşmaktadır²⁴².

Bununla beraber, Arap Sosyalizmi, Batı'daki sosyalizme göre daha az sınıf fikriyle hareket eder ve daha çok milliyetçi bir karaktere sahiptir. Daha az sınıf fikriyle hareket etmesinin

²³⁶ Şen, a.g.e., 118-119.

²³⁷ Mehmet Atay, "Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine" *Avrasya Dosyası* (İstanbul: ASAM Yayınları, 2000), cilt:6, sayı:1, s.131.

²³⁸ Schulz, a.g.m.

²³⁹ Erich Gysling, "Syriens böse Baathisten", http://www.forumwest.ch/seiten/gysling_artikel_3.htm.

²⁴⁰ Şen, a.g.e., ss.146-147.

²⁴¹ Hourani, a.g.e., s.469.

²⁴² Atay, a.g.m., s.135.

sebebi, sanayileşmenin Arap dünyasında yeterince gelişmemiş olmasındandır. Bu bağlamda, Arap Sosyalizmi tarım reformu, tarım işçilerinin durumu gibi köylü sorunlarına daha çok dikkat çekmek zorunda kalmıştır. Arap Sosyalizmin Batı'daki sosyalist anlayışa göre daha milliyetçi bir çizgide olmasının sebebi ise, Batı ülkelerinde Sosyalizmin, Arap coğrafyasında olduğu gibi ulusal birliği sağlamak gibi bir sorunsalının olmamasıyla izah edilebilir. Nitekim, Baas ideolojisindeki Arap sosyalizminin bağımsızlık ve ulusal birliği sağlamak bağlamında, dışta emperyalizme; içte ise, iç rahatsızlıklarla mücadele etme mecburiyeti vardı²⁴³.

Dolayısıyla, Baas ideolojisinde, Arapların karşılaştıkları başta bağımsızlık ve ulusal birlik gibi önemli sorunların varlığı, milliyetçilikle sosyalizm arasında ister istemez sıkı bir ilişkinin kurulmasına neden olmuştur²⁴⁴. Bu sorunların giderilmesi yani, Arap Birliğini ve Arap Sosyalizmini bir bütün olarak etkin kılmak, sonuç olarak demokratik özgürlükler konusunu bu coğrafyada göz ardı etmiştir. Çünkü bu ideolojiyi benimseyenler öncelikle sosyal, ekonomik ve ulusal özgürlükler olmaksızın gerçek demokrasiye ulaşmanın imkânsız olduğuna inanmışlardır. Onlar tarafından özgürlük daha çok her türlü yabancı egemenlikten kurtulmak olarak algılanmıştır²⁴⁵.

Başka bir deyişle, Ortadoğu'da ve Suriye'de 40'lı ve 50'li yıllarda ortaya çıkan ve daha çok Baas Partisi'ni destekleyen²⁴⁶ yeni elitler ya da yeni ücretli orta sınıf, Batılı ülkelerin düzeyine ulaşmak için örgütlü bir ekonomik ve toplumsal devrimin gerekli olduğunu ve bunun için çabuk hareket edilerek güçlü ve etkili hükümetlerin kurulması gerektiğine inanmışlardır. Demokrasi ise bu çerçevede amaç olarak, güçlü hükümetlerin ortaya çıkmasına engel teşkil edeceği varsayımıyla arka plana itilmiştir²⁴⁷.

Özetle, Baas ideolojisinin demokrasiyi ideolojik olarak araka palana itmesinin nedenini, gerçek anlamda bağımsızlığın ve birliğin kazanılması ve geri kalmışlıktan acil bir şekilde kurtulmak için güçlü ve etkin bir siyasi iradenin meydana getirilmesini savunan fikirlerde aramak gerekmektedir.

²⁴³ Ibid., ss.133,135.

²⁴⁴ Ibid., s.135.

²⁴⁵ Şen, a.g.e., ss.141-142.

²⁴⁶ Şentürk, a.g.e., s.102.

²⁴⁷ Ibid.,s.141.

Bütün bu koşullar içerisinde Baas Partisi ve onu destekleyen kesimler ideolojik amaçlarını ülkede etkin kılmak için iktidara gelmek zorundaydılar. Parti ve taraftarlarına göre, ülkedeki parlamenter sistem kolonyal güçler tarafından kurulmuş ve parlamento muhafazakâr oligarşi tarafından etki altında tutulan bir kurum haline gelmiştir. Dolayısıyla, eski elitlerin ya da oligarşinin tasfiye edilmesi için acilen parlamenter sistemin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun için ordu ve bürokrasi içerisinde sızarak başarılı bir darbe girişimine ihtiyaç vardı²⁴⁸.

Nitekim, bu doğrultuda 1963 yılında Baasçı subayların gerçekleştirmiş olduğu darbe ile Baas Partisi tek-parti olarak iktidara gelmiştir. O dönemde parlamenter sistemin terk edilmesi ve siyasi partilerin kapatılması Baas'ın tek-parti olarak ülkeyi otoriter bir anlayışla yönetmesinin yolunu açmıştır. Zira, partinin yapısı incelendiğinde Baas'ın daha çok totaliter bir parti niteliğinde olduğu anlaşılacaktır.

Parti, başlangıçtan itibaren anti-komünist bir tutum takınan Eflak ve Bitar tarafından Marksist tipte bir kadro partisi modeline göre örgütlenmiştir²⁴⁹. Buna göre, Baas Partisi, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi gibi bir azınlık partisi olmak yerine ülke genelinde bütün toplumsal kesimlere hitap eden ve ulusal bir siyasal ideolojiye sahip olan bir kitle partisi olduğunu iddia etmiştir. Ancak, kitle partisi olarak yola çıkan Baas Partisi'nin üyelerinin çoğunlukla ülkedeki azınlıklardan (Aleviler, Dürzîler, Hıristiyanlar gibi) oluştuğu gerçeği göz önüne alındığında bu durum partiyi kitle partisi olduğu iddiasından uzaklaştırmaktadır²⁵⁰. Partinin daha çok azınlıklar tarafından desteklendiğinin başlıca nedeni, partinin benimsemiş olduğu sosyalist ilkelerdir. Söz konusu sosyalist ilkelere Sünnilerin çoğunlukta olduğu yerel burjuvazinin ve tüccarların hâkim olduğu büyük kentlerden az destek gelirken, asıl destek, dini azınlıkların daha yoğun olarak yaşadıkları kırsal kesimden gelmiştir. 1963 askeri darbesinden itibaren partinin siyasi şubelerine ve Baas hâkimiyetindeki diğer tüm iktidar kurumlarına eleman alımı için genelde dini azınlık mensupları (başta Aleviler ve sonrasında Dürzîler, İsmaililer ve Hıristiyanlar) tercih edilmiştir²⁵¹. Azınlıkların Baas Partisine ilgi göstermelerinin bir başka önemli nedeni de, Baas Arap milliyetçiliğinin laik karakteriydi. Geçmişte Arap Milliyetçilik hareketi Sünni İslamcılıkla iç içe geçmiştir. Sünni Arap milliyetçisi öteki dini azınlık mensubu Arapları (Dürzîler ve Hıristiyanlar) kusurlu bir Arap olarak görebiliyordu. Dolayısıyla, azınlık mensupları laik Arap milliyetçiliğini benimseyerek, Sünni kökenlilerin

²⁴⁸ Schulz, a.g.m.

²⁴⁹ Schapke, a.g.m.

²⁵⁰ Şentürk, a.g.e., s.53.

²⁵¹ Ibid., s.205.

ülkede milliyetçilik yoluyla mutlak hâkimiyet kurma çabalarını bu suretle bertaraf etmek istemişlerdir²⁵².

Baas Partisi'nin daha çok kadro partisi yapısında olması esasen partiye üyelik konusunda açığa çıkmaktadır. Parti, totaliter partilerin kapalı niteliğine uyacak şekilde, üyeliği sıkı bir düzenlemeye tabi tutarak, uzun bir staj evresinden sonra parti organlarının kesin kararına bağlamaktadır.

Öte yandan partinin örgütsel yapısı hem komünist hem de faşist partilerle benzerlik göstermektedir. Buna göre, Baas Partisi tıpkı faşist partiler gibi parti üyesi olmayan milis güçlerine sahiptir. Fakat parti esasen temel yapı olarak komünist partilerin de sahip olduğu hücre sistemine dayanmaktadır. Hücre, hacmi ve sürekliliği sayesinde düzenli, sıkı ve sağlam bir disiplin kurmayı mümkün hale getirebilmektedir. Hücre sistemin tabanında "halk" ve "hücre", ucunda ise "milli kumandanlık" ve genel sekreterlik" vardır. Partinin örgütsel yapısının hücre ve milislere dayanması daha çok ülkedeki siyasi koşulların bir sonucudur. Yoksa parti ideolojik düzlemde Faşist ve Komünist partilerle aynı fikirleri taşımamaktadır. Benzerlik daha çok örgütsel anlamda olmuştur²⁵³.

Bütün bu anlatılanların ışığında denebilir ki, Baas Partisi'ni ideolojisi ve yapısı mevcut koşullar içerisinde biçimlenmiştir. Söz konusu koşullar partinin demokrasiye bakış açısını ve belki de ne tür bir yönetim anlayışıyla ülkeyi yöneteceğini de şekillendirmiştir. Buna göre, ortaya çıkan anlayış otoriter tarzda bir yönetim anlayışı olmuştur. Nitekim, 1963 yılında iktidara gelen parti görünürde yönetim mekanizmasında tek siyasi güç pozisyonundaydı.

Ancak, yedi yıl sonra bir başka Baasçı subayın (Hafız Esad) gerçekleştirmiş olduğu askeri darbeyle yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. 1963 yılında çoğu Baasçı olmak üzere milliyetçi ve Nasırcı subayların gerçekleştirdiği darbe ile fiilen ülkede "tek parti"²⁵⁴ konumuna yükselen ve yönetim mekanizmasında ordu ile ortaklık içerisinde olan Baas Partisi, Hafız Esad'ın 1970 yılında darbe yoluyla iktidarı ele geçirmesinden sonra önemini yavaş yavaş kaybettiği gözlenecektir.

²⁵² van Dam, a.g.e., ss.41-42.

²⁵³ Şentürk, a.g.e., ss.56-58.

²⁵⁴ Serbest, a.g.m.

Nitekim, 1973 anayasasında partiye verilen devlet ve toplum içersindeki önderlik rolü Esad iktidarı sürecinde sınırlandırılmıştır. Öyle ki, Esad'ın 1991'de yeniden seçilmesindeki referandum sürecinde partinin hiçbir etkisi olmamış ve beş yılda bir yapılması gereken parti kongresi uzunca bir süre yapılmamıştır²⁵⁵.

Baas Partisi'nin ülke yönetimi üzerindeki gücünün gittikçe azalmasının karşısında devlet başkanının (Hafız Esad) gücünün artması, sadece Suriye'ye özgü bir durum olmamış. Baas'ın iktidara geldiği Mısır ve Irak'ta da benzer süreçler yaşanmaya başlanmıştır. Her üç ülkede de, ordu, milliyetçi-sosyalist halkçı mobilize edici rejimler kurmaya çalışmış fakat sonuç olarak, içersinde askeri ve bürokratik unsurların da olduğu "kişisel egemenlik" biçimleri öne çıkmaya başlamıştır. Mevcut durumda ise, her üç ülkede Sosyalist Baas Partisi'nin kaderi otoriter rejimlerdeki küçük faşist partilerinkinden pek farklı olmamıştır²⁵⁶.

Ancak, parti her ne kadar 70'li yıllardan itibaren siyasi alanda, kişisel egemenlik sisteminin bir parçası olarak arka planda kalmış olsa da mevcut rejim, partiye bürokratik ve toplumsal alanlarda etkin bir rol sunmaktadır. Buna göre, il valileri, polis müdürleri, belediye başkanları ve diğer yerel memurlar parti sekreterliğine ve parti yürütme kuruluna bağlıdır. Kısacası, bürokrasi partiye bağlıdır²⁵⁷. Parti ise daha önce de belirtildiği gibi kişisel egemenliğin dayandığı unsurlardan birisidir.

Toplumsal alanda ise parti kendi örgütleri vasıtasıyla toplum içine sızmaktadır. Bu örgütlerin başlıcaları, partinin kendi milis güçleri, halk ordusu, devrimci gençlik örgütü, kadın örgütü, çiftçiler derneği ve genel sendikalar derneğidir. Her birinin kendinden sorumlu olduğu bu örgütler bölgesel komutanlık tarafından gözetim altında tutulmaktadır. Söz konusu örgütlerin asıl amacı üyelerine baasçı değerleri yerleştirmektir. Bu değerler, ilköğretimde yaz aylarında eğitim kamplarında ve üniversite döneminden sendikalara katılmaya kadarki süreçlerde aşılanmaktadır²⁵⁸.

²⁵⁵ Volker Perthes, "Incremental Change in Syria", *Current History*, (Philadelphia: Current History.Inc., january 1993), vol.92 no.570, s.25.

²⁵⁶ Juan. J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Ankara, "S" Yayınları, 1975), Bkz. dipnota, s.212.

²⁵⁷ "Syria", a.g.s.

²⁵⁸ Ibid.

d. Ordu

Suriye’de ordu, bağımsızlığın kazanılmasından Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidara gelmesine kadarki süreçte birçok kez siyasi yaşama müdahalede bulunmuştur. Gerçekleştirilen darbelerde ideolojik, mezhep ve hizip faktörlerinin olduğu kadar dışarıda meydana gelen olayların da etkisi vardır. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Ortadoğu’daki birçok ülke, Batılı devletler arasında ortaya çıkan kutuplaşmalara göre kendilerini düzenlemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca, Filistin ve petrol teminine ait sorunlar nedeniyle, Arap ülkelerine karşı bölgesel ve uluslararası müdahaleler yine bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu durum karşısında bölgede ve özellikle Suriye’de “güçlü devlet” sloganı altında ileri derecede bir militerleşme süreci başlamıştır. Bu militerleşme sürecinde rejimler gittikçe otoriterleşirken, aynı zamanda var olan güvenlik araçları (ordu, istihbarat, polis) arttırılmış ve güçlendirilmiştir. Bu kurumlar, birçok kez içteki karşıt siyasi rakiplere karşı kullanılırken, sonuç olarak olası demokratik gelişmelerin önü en azından uzunca bir süre kesilmiştir²⁵⁹.

Ordunun en son 1970 yılında gerçekleştirdiği müdahale ise, sonuçları bakımından 50’li ve 60’lı yıllarda gerçekleştirilen darbelerden önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Hafız Esad’ın önderliğinde gerçekleştirilen 1970 askeri darbesi ülkedeki mevcut sorunlar üzerindeki ordu müdahalesini en üst seviyeye çıkarmıştır. Söz konusu darbe ile ordu, başta kendi içerisinde olmak üzere, Baas Partisi, hükümet ve halk içerisindeki karşıt güçleri etkisiz hale getirerek önemli bir başarı kazanmıştır. Önceki darbe süreçlerinde görülen komutanlar arasındaki çekişmeler ve itaatsizlikler Esad’ın düzenlemiş olduğu darbeye yaşanmamıştır. Tüm ordu Esad’ın arkasında durmuştur²⁶⁰.

Silahlı kuvvetlerin Esad’a bağlı ya da Esad’ın silahlı kuvvetlere hakim olmasının altında yatan sebebi Esad’ın devlet başkanı olmasından sonra temelini attığı kişisel egemenlik sisteminde aramak gerekir. Buna göre, Esad, rejimini temelde kişisel, etnik ve akrabalık (kan bağı) temelinde kurarken, benzer yapıyı ordu için de geçerli kılmıştır. İdeolojik, etnik, bölgesel ve akrabalık faktörleri yardımıyla orduya hâkim olan Esad, silahlı kuvvetler ve istihbarat birimleri içerisindeki kilit pozisyonlara aile üyelerini ve kendisinin de mensubu

²⁵⁹ Dietrich Jung, “Globale Sicherheitspolitik und Staatliche Herrschaft, Die Aktuelle Entwicklung im Mittleren Osten Nach dem 11. September 2001, Staatenbildung im Mittleren Osten”, s.6 http://www.reader-sipo.de/artikel/0307_A1111.htm.

²⁶⁰ Eyal Zisser, “The Syrian Army: Between the Domestic and the External Fronts”, <http://www.merica.idc.ac.il/journal/2001/issue1/jv5n1a1.html>.

olduğu Alevi azınlıkları getirmiştir²⁶¹. Örneğin, özel kuvvetler komutanlığı, 1.tümen komutanlığı, hava savunma komutanlığı, askeri personel dairesi ve askeri istihbarat birimler gibi önemli mevkiiler Alevi kökenli ordu mensuplarının komutanlığı altında bulunmaktadır²⁶². Böylece, sayısal çoğunluğu ellerinde tutan Alevi kökenli generaller kendi aralarında belli bir dayanışma ve sadakate sahiplerdi. Nitekim, 1982 yılında Esad ağır bir rahatsızlık geçirdiğinde Alevi subaylar iktidarın kaybedilmemesi için hemen ortak hareket ederek bir araya gelmişlerdir. Söz konusu sadakati sağlayan unsurların başında ise, Esad'ın kişisel egemenlik sisteminde öne çıkan karşılıklı çıkar ilişkileri ve patronaj ağı gelmektedir. Bu sistem içerisinde, generallerin ülke koşullarına göre yüksek bir maaşa ve bir takım ekonomik ve siyasi imtiyazlara sahip olmaları tesadüf değildir²⁶³.

Öte yandan, önemli birimlerin veya görevlerin başına getirilmek için salt anlamda Alevi kökenli olmak yeterli değildir. Aleviler arasında aynı bölgeden veya aynı aşiret konfederasyonu mensubu olmak gibi önemli etkenler söz konusu olmuştur. Örneğin, Baas Partisi Merkez Komitesi'ndeki askeri üyelerin büyük çoğunluğu Alevi subaylar iken bunlar arasından Lazkiye bölgesinden gelenler ağırlıklı olarak temsil ediliyordu. Yine bu bağlamda, Esad'ın önde gelen asker yandaşlarının hemen hepsinin devlet başkanı ile aynı aşiret konfederasyonuna mensup olduğu iddia edilmektedir. Özellikle, rejimin çekirdek kadrosunda yer alan birçok subay ya aynı aşirete mensuptu ya da aralarında akrabalık ilişkileri vardı. Nitekim, 1990'lı yıllarda güvenlikten sorumlu istihbarat şefinin Esad'ın eşinin kuzeni olduğu ve yine önemli bir generalin (Adnan İbrahim Esad) Esad'ın kuzeni olduğu bir gerçektir²⁶⁴.

Hafız Esad'ın kendi kişisel egemenlik sistemi içerisindeki otoriter rejimi güçlendirmek için ordu içerisinde yapmış olduğu düzenlemeler sırf kendi iktidarı ya da egemenlik dönemleri için geçerli olmamıştır. Esad, mevcut yapının sürekliliğini sağlamak için kendinden sonra iktidarı büyük oğlu Basil Esad'a devretmek istiyordu. Ancak, Basil'in bir trafik kazasında hayatını kaybetmesinden sonra devreye diğer oğlu Beşar Esad girmiştir. Esad, oğlu Beşar'a iktidar yolunu açmak için öncelikle ordu üzerinde yoğunlaşmıştır. Zira, ordudaki subaylar her zaman Suriye'deki bir lider için siyasi destek unsuru olmuştur. Dolayısıyla, Hafız Esad'ın

²⁶¹ Ibid.

²⁶² van Dam, a.g.e., bkz dipnota, s. 120.

²⁶³ Zisser, a.g.m.

²⁶⁴ van Dam, a.g.e., ss.200-202.

ölümünden önce Esad'la aynı jenerasyondan olan birçok subay emekliye sevk edilmiştir. Bunların yerine Beşar'a bağlı genç Alevi subaylar gelmiştir²⁶⁵.

Eyal Zisser, Suriye ordusunu inceleyen makalesinde ordunun yeni dönemde Esad ailesini mi koruyacak yoksa ülkenin kaderini kendi eline mi alacak sorusu üzerinde dururken, ordunun şu an Beşar'a bağlı olduğunu belirtmektedir²⁶⁶. Nitekim, bugünkü Suriye güvenlik bürokrasisine bakıldığında mevcut tablo Zisser'in tespitini doğrulamaktadır.

Buna göre, ordu içerisindeki birçok önemli birimlerin başında bulunan kişilerin çoğu Alevi azınlık mensuplarından ve Beşar'ın akrabalarından oluşmaktadır. Örneğin, Şam ve çevresini kontrol eden Devrim Muhafızları Komutanlığının başında Beşar'ın kardeşi General Mahir Esad bulunmaktadır. İstihbarat birimlerini ve ordu atamalarını kontrol eden askeri güvenlik örgütünün başında bulunan General Asıf Şevket, Beşar'ın ablasının eşidir. Yine, askeri istihbaratının ve hava kuvvetleri istihbaratının başında bulunan generallerin hepsi Alevi cemaati mensuplarıdır. Bunların yanı sıra yine birçok stratejik noktalarda Alevi azınlıklar bulunmaktadır²⁶⁷.

Dolayısıyla, Hafız Esad'ın ordu içerisinde mezhepsel ve akrabalık ilişkileri yoluyla kurmuş olduğu yapı, kendinden sonra iktidar koltuğunda oturan oğlu Beşar Esad döneminde de devam etmektedir. Bu yapı muhtemelen, orduyu kontrol altında tutma ve rejimi güvence altına almak amacıyla oluşturulmuştur. Zira, geçmişte darbeler ve karşı darbeler sık sık siyasi yaşama damgasını vurmuş ve ülkeye istikrarsızlık getirmiştir.

Bütün bunlara rağmen silahlı kuvvetlerde Sünni kökenli subaylar da önemli görevlerde bulunmaktadır. Ancak, Sünniler, ordu içerisinde Aleviler kadar etkili değildir. Bunların, yüksek mevkilerde görev yapmaları rejim açısından bir tehdit oluşturmamaktadır. Çünkü bunlar şaklen o mevkilerdedir²⁶⁸. Amaç, Sünni ordu mensuplarının tatmin edilmesi ve azınlıkların ordudaki kilit mevkileri işgal ettiği izleniminin silinmek istenmesidir. Bu çerçevede, Genel Kurmay Başkanlığı, Başbakanlık, Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı

²⁶⁵ Zisser, a.g.m.

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ Oytun Orhan, "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", *Stratejik Analiz* (Ankara: ASAM Yayınları, Eylül 2005), cilt:6, sayı:65, s.20.

²⁶⁸ Van Dam, a.g.e., s.119.

gibi askeri ve siyasi makamlar Sünnilerin elinde bulunabilmektedir²⁶⁹. Ancak, Sünniler açısından sözü edilen mevkilerin başında bulunmak devlet başkanının ve rejimin gücünü sarsmaya yetmemektedir. Başka bir ifadeyle, orduda ve siyasette yüksek mevkilerde bulunmak bağımsız bir güce sahip olmak için yeterli değildir. Örneğin, 1970–78 yılları arasında Hava Kuvvetleri Komutanlığının başında Sünni kökenli bir general bulunmaktaydı. Bu general hava kuvvetlerini hiçbir zaman devlet başkanına karşı olası bir ayaklanmada kullanabilecek bir durumda değildi. Bunun nedeni, bütün ana hava üslerin Esad'ın Alevi yandaşlarının komutası altında olmasıydı. Bu durum, Mustafa Talas gibi diğer önemli pozisyonlarda bulunan Sünni generaller için de geçerlidir²⁷⁰. Ayrıca, Sünni kökenli komutanlar Baas rejimine düşman olan eski Sünni elit mensuplarının bir parçası değildir ve sosyo-ekonomik olarak diğer azınlık mensuplarıyla aynı kategori içerisinde yer almaktadırlar²⁷¹. Dolayısıyla, rejime karşı büyük çapta bir düşmanlık beslememektedirler.

²⁶⁹ Şentürk, a.g.e., s.276.

²⁷⁰ van Dam,a.g.e., ss.119-120.

²⁷¹ “Syria”, a.g.s.

5. REFORMLARIN DEMOKRATİKLEŞMEDEKİ ROLÜ

5.1. Hafız Esad'ın Reform Uygulamaları

Suriye'de, Hafız Esad'ın yönetimi altında rejim açısından önemli denebilecek reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlardan ilki Esad'ın 1970 yılında iktidarı ele geçirmesinden hemen sonra “düzeltme harekâtı” (el-hareka el-tashihiyya) ya da I.İnfita olarak da adlandırılan iç politika ve ekonomide sınırlı bir liberalleşme programını kapsamaktaydı²⁷².

İç politikada gerçekleştirilen en önemli olay Ulusal İlerici Cephe'nin (UİC) 1972'de kurulması olmuştur. UİC, ideolojik olarak rejime yakın komünist, nasyonalist ve sosyalist partileri bünyesinde barındırmaktadır. Bu partiler, sadece Baas Partisi'nin önderliğinde UİC çatısı altında siyaset yapma imkânına sahiptirler²⁷³. Burada amaç ülkedeki siyasi güçleri mevcut otoriter rejime bağlı kılmaktır²⁷⁴.

Esad'ın I.İnfita ile uygulamaya koyduğu sınırlı liberal reformlar kültürel yaşamda da bazı açılımlar getirmiştir. Bu yönde gerçekleştirilen reformlardan biri, ülkedeki her mezhebin kendi dini inançlarını yerine getirmesinin önündeki engellerin kaldırılması; diğeri ise, Kürt etnik azınlığın kendi dilini ve folklorunu ifade etmesine izin verilmesi olmuştur²⁷⁵.

Bunların haricinde, I.İnfita esas olarak iktisadi alanda bir reformu öngörmüştür. Bunun birkaç nedeni vardır. Esad öncesindeki Baas egemenliği döneminde (1963–1970) uygulanan sosyalist programlar sonucunda ticaret, para akışı ve küçük tüccarlar üzerindeki devletin kontrolü artmıştır. Bu durumdan en çok ticaret ile uğraşan muhafazakâr Sünni burjuva kesimi ile orta sınıfın bir bölümü olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu olumsuzluk zamanla Baasçı egemenlik anlayışına karşı İslami sloganlar etrafında bir koalisyon hareketinin doğmasına neden olmuştur. Gittikçe güçlenen hareket, aynı zamanda Suriye'de uygulanan sosyal reformları Sovyetlerdeki ateist anlayışla bağdaştırmıştır. Sünni olmayan bütün mezhepleri

²⁷² Schapke, a.g.m.

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ İbrahim, “Eine praesidiale Monarchie zwischen Kontinuität und Diskontinuität, Politische Strukturen in der Zeit der Stagnation”.

²⁷⁵ Schulz, a.g.m.

özellikle de, Alevi cemaati, İslam dışı gösterirken, Alevilerin baskın olduğu Baas rejimini de “Tanrı tanımaz” olarak nitelendirmiştir²⁷⁶.

Kendi iktidar dönemi öncesinde ortaya çıkan ve ileride rejime ciddi anlamda tehdit oluşturabilecek bu olumsuz duruma Esad tarafından bir son verilmek istenmiştir. Bu amaçla Esad, ekonomik temeli elinden alınan muhalif Sünni burjuvaziye rejimin tarafına çekmek istemiş ve bunun için öncelikle özel sektörü güçlendirecek ve destekleyecek önlemler almıştır. Anayasaya ise, özel mülkiyetin devlet güvencesi altına alındığına dair bir madde koydurmuştur²⁷⁷. Yine aynı amaçlar çerçevesinde, Sünni burjuvaziye parti kapısını açan Esad, söz konusu kesime ekonomide daha fazla hareket alanı kazandırmıştır²⁷⁸.

I.İnfitâ süreci içerisinde gerçekleştirilen ekonomik reformların başka bir nedeni de, uygulanan sosyalizm anlayışının Mısır ile Suriye'nin 1967 yılında İsrail'e karşı kaybettikleri altı gün savaşlarından sonra derin bir krize girmiş olmasıdır²⁷⁹. Ayrıca, devlet tekelindeki ekonominin gittikçe kötüleşen durumu da söz konusu reformların gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur²⁸⁰. Uygulanan sınırlı nitelikteki ekonomik liberalleşme sonucunda 1970 ile 1979 yılları arasında ekonomide büyüme açısından pozitif bir seyir izlenmiştir. Bunda, başta Esad'ın özel girişimi teşvik etmesi önemli bir rol oynamıştır. Diğer etkenleri ise, 1973'teki Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Suriye'nin bir cephe ülkesi olarak Arap dünyasından büyük miktarlarda maddi yardım (siyasi rant) alması ve 1973-1976 yılları arasında petrol fiyatlarının yükselmesiyle, petrol ihracatından artan gelirler oluşturmaktadır²⁸¹.

Ancak, Esad iktidarı döneminin ilk yıllarında ekonomide yaşanan verimlilik 80'li yılların başında tersine dönmeye başlamıştır²⁸². Yaşanan ekonomik krizin birçok nedeni vardı. Bunların başlıcaları, petrol fiyatlarındaki düşüş²⁸³, kamu ve özel sektörde yaygınlaşan yolsuzluk ve rüşvetçilik, enflasyonun artması, tarımın gerilemesi, İran-Irak savaşında Suriye'nin İran lehine olan tutumu karşısında zengin Arap ülkelerinden gelen maddi

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Şen, a.g.e., s.281.

²⁷⁸ Schulz, a.g.m.

²⁷⁹ “Syrien, den Wandel Gestalten”, a.g.s.

²⁸⁰ Lobmeyer, a.g.m., s.106.

²⁸¹ Şen, a.g.e., s.281.

²⁸² Ahmet Emin Dağ, *Hafız Esad'ın Dış Politikası ve Soğuk Savaş Sonrası Suriye-İsrail Barış Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1999, s.50.

²⁸³ Şen, a.g.e., s.283.

yardımların azalması, yurtdışında çalışan Suriyeli işçilerin gönderdikleri döviz miktarındaki düşüş ve artan askeri harcamalar olmuştur. Bütün bu olumsuzluklara ilave olarak 80’li yılların sonlarına doğru Doğu Bloğunun dağılması ile birlikte Sovyetler Birliği’nden gelen maddi yardımların da kesilmesiyle kriz daha da büyümüştür²⁸⁴.

Perthes bu dönemde ortaya çıkan ekonomik krizin asıl nedenini daha çok 70’li ve 80’li yılların başında uygulanan kalkınma politikalarına bağlamaktadır. Ona göre, bu dönemde uygulanan politikalar tarım ve özel sektördeki üretimi aksatmıştır. Spekülatif bir gelişime sürüklenen özel sermaye ülke dışına çıkmıştır²⁸⁵.

Her ne sebeple olursa olsun o dönemde ekonomide yaşanan ciddi kriz karşısında Esad yönetimindeki hükümet, 1980’li yılların ortasından itibaren II. İnfitas olarak adlandırılan yeni liberal içerikli reform programını uygulamaya koymuştur. Devlet ile özel sektör arasındaki ilişkilerde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Özel sektörün ithalat ve ihracattaki payı büyük ölçüde arttırılırken²⁸⁶, dış ticarete bu kesimin temsilcilerine daha fazla hareket serbestliği tanınmıştır. Böylece, rejim ile ulusal burjuvazi arasında bir ittifaklık durumu söz konusu olmuştur²⁸⁷.

1990’lı yılların başında ise, liberal ekonomik reformlar daha da genişletilerek, dış sermayenin ülkeye girişine olanak sağlayan reformların önü açılmıştır. Bunda, dış dünyada meydana gelen gelişmelerin de payı vardır. Nitekim, Doğu Blok’unun yıkılmasından sonra Batı düşmanı bir çizgiden Batı yanlısı bir çizgiye kayan Esad, Batıya dönük ekonomi politikalarına bu dönemde hız vermiştir. 1991’de çıkarılan 10 numaralı yeni yatırım yasası ile yabancı sermaye ve yatırımlar ülke içine çekilmeye çalışılmıştır. Bir yıl sonra Mayıs 1992’de özel sektörü kısıtlayan yasalar ortadan kaldırılmış ve yerine özel yatırım yasası getirilmiştir²⁸⁸. Söz konusu durumda ekonomi alanında liberal değişikliklerle beraber yabancı yatırımcıların önündeki kısıtlamalara (vergi indirimi, gümrük muafiyetleri gibi) son verilmiştir²⁸⁹.

II. İnfitas döneminde gerçekleştirilen siyasi reformlar ise, ekonomik reformlara göre daha dar bir çerçevede gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında seçim sisteminde yapılan değişiklikle,

²⁸⁴ Dağ, a.g.e., ss.50-51.

²⁸⁵ Perthes, a.g.m., s.25.

²⁸⁶ Şen, a.g.e., s.283.

²⁸⁷ Aita, a.g.m.

²⁸⁸ Dağ, a.g.e., s.61.

²⁸⁹ Perthes, a.g.m., s.25.

çoğunluğunu Sünni kökenlilerin oluşturduğu girişimci kesime mecliste bağımsız milletvekili olarak temsil hakkı verilmiştir²⁹⁰. Yine aynı yıl içerisinde hem olağanüstü hal yasalarının sınırları daraltılmış hem de çok sayıdaki siyasi tutuklu serbest bırakılmıştır. Ancak, gerçekleştirilen bu yenilikler Lobmeyer'in de ifade ettiği gibi, insan hakları konusunda birtakım olumlu sonuçlar vermiş olsa da, bunlar iç politika alanında köklü bir değişikliğe neden olmamıştır²⁹¹.

Bütün bu verilerin ışığında denebilir ki, Suriye'de Hafız Esad dönemi reform hareketleri temelde rejimin meşruluğunu ve otoriteyi sağlamaya yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu durum özellikle ekonomik alanda yürütülen liberal reformlar için geçerli olmuştur. Ekonomi konusu Suriye'de daha çok devletin politikadaki hareket alanının bir parçasıdır. Yani, politika ekonomi için değil, ekonomi aracılığı ile politika yapılmaktadır²⁹². Dolayısıyla rejim, Esad döneminde sınırlı ve korporatistik bir liberalleşme yoluna giderken, ister istemez özel sektör temsilcisi yerli burjuva kesimine bazı tavizler vermiştir²⁹³. Rejim, özel sektöre vermiş olduğu tavizler sonucunda sanayi ve ticaret burjuvazisi iktisadi karar alma süreçlerine katılmaya başlamış²⁹⁴ ve başta üretim olmak üzere finans, dış yatırım ve iş sahası alanlarında kamu sektörüyle rekabet edebilecek duruma gelmiştir²⁹⁵. Ancak, verilen bu tavizler devletin siyasi ve ekonomide gücünü sınırlandırmak istediği anlamına gelmemelidir²⁹⁶. Zira, kamu sektörünün ekonomideki ağırlığını azaltacak büyük çapta özelleştirmeler söz konusu dönemde gerçekleştirilmemiştir. Unutulmamalıdır ki, özel sektör temsilcileri Esad döneminde daha çok iltimasçılık ve çıkar ilişkileri ağıyla örülmüş siyasi ve iktisadi yapının bir parçasıdır. Bu bakımdan rejim kendi geleceği açısından özel sektörün piyasada yeterince büyümesini ve bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmasına izin vermemiştir²⁹⁷.

Hafız Esad'ın izlediği iktisadi alandaki liberalleşme politikaları, esasen Suriye'de devlet, parti ve ordu ile derin ilişkiler içerisinde olan “bürokratik burjuvazi” denen bir sınıfı ortaya çıkarmıştır. Bunlar, gerçekleştirilen liberalleşme programlarından en fazla yararlanan

²⁹⁰ Lobmeyer, a.g.m., s.104.

²⁹¹ Ibid, ss.102-103.

²⁹² Ibid, s.106.

²⁹³ Steven Heydemann, “Taxation without Representation, Authoritarianism and Economic Liberalization in Syria”, Der:Ellis Goldberg ve Reşat Kasaba ve Joel Migdal, *Rules And Rights In The Middle East* (Seattle.London: University of Washington Press, 1993), s.8.

²⁹⁴ Perthes, a.g.m., s.25.

²⁹⁵ “Syrien”, a.g.s.

²⁹⁶ Lobmeyer, a.g.e., s.106.

²⁹⁷ “Syrien”, a.g.s.

kesimlerdir ve aynı zamanda iktidardaki Baas Partisi aracılığıyla kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler²⁹⁸.

Özetle denebilir ki, kısmi liberalleşme hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı 90'lı yıllardan beri iktisadi ve toplumsal sorunlar üzerinde birtakım önemli adımlar atılmış, ancak bu adımlar otoriter yapının aşılmasında yeterli olmamıştır. Sistem esasında bu süreçlerde henüz demokratikleşmemiş, tam aksine sınırlandırılmış toplumsal güçleri etki altına almak suretiyle, ekonomiyi canlandırmaya çalışmıştır. Sonuçta, gerçekleştirilen reformlar toplumun bütün kesimlerinin siyasete etkide bulunmasının önünü açmamıştır²⁹⁹.

5.2. Beşar Esad'ın Reform Uygulamaları

Hafız Esad döneminde başlatılan kısmi reform hareketleri, Beşar Esad döneminde de artarak sürdürülmüştür. Beşar Esad iktidarının ilk yıllarında “Şam Baharı” olarak da adlandırılan siyasal, sosyal ve ekonomik alandaki reform süreçleri, toplumun bütün kesiminde etkili olmuştur. Bu dönemde, demokrasi, sivil toplum ve insan hakları gibi kavramlar öne çıkarılmıştır³⁰⁰.

Suriye, Beşar Esad'la yeni bir tarihsel döneme girerken, söz konusu dönemin yeni olması ve halen devam etmesi sağlıklı ve kesin tahminlerin yapılmasını güçleştirmektedir. Yine de gerek içerden ve dışardan gelen değişim yönündeki baskılar, gerekse ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında gelişen olaylar Suriye'yi ve Beşar Esad'ı farklı ve önemli bir konuma getirdiği açık olarak ortadadır³⁰¹. Yeni dönemde Suriye'nin dünyayı etkileyen siyasi konjonktürden etkilenmesi ile iç ve dış politikada birtakım önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır³⁰².

2000 yılında iktidara gelen Beşar, yönetim ve bürokrasi alanlarında ciddi reformların yapılacağını ve hatta İsrail ile sınırların 1967'deki biçiminin temel alınması koşuluyla barış

²⁹⁸ Serbest, a.g.m.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Orhan, “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, s.22.

³⁰¹ Erdem Erciyes, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri* (İstanbul, IQ Kültürsanat Yayıncılık, 2004), ss. 52-53.

³⁰² Erciyes, a.g.e., s.53.

masasına oturulacağını dile getirmesi, Suriye için o dönemlerde önemli değişimlerin başlangıcı olarak kabul edilebilir³⁰³.

Nitekim, Beşar'ın devlet başkanlığı koltuğuna oturmasıyla beraber, ilk dönemlerde daha önceden pek mümkün olmayan farklı fikirlerin tartışıldığı bir ortam yaratıldı. Söz konusu ortamda, üniversite hocaları, muhalif siyasetçiler, entelektüeller ve sıradan yurttaşlar gibi geniş yelpazedeki toplumsal kesimlerin bir çoğu, parlamenter demokrasiye geçiş, düşünce özgürlüğü, yolsuzluk ve iltimasçılığın önlenmesi gibi şimdiye kadar tartışılmayan konular üzerinde tartışmışlardır³⁰⁴. Özellikle de, Hafız Esad döneminde uygulanan ekonomik liberalleşme ile gücü artan girişimci kesim ve daha çok akademisyen, avukat ve sanatçılardan oluşan aydın kesimin bir araya gelerek “Sivil Toplumun Canlanması” adı altında örgütlenmeleri, reform konularında birçok taleplerin dile getirilmesine olanak sağlamıştır³⁰⁵. Bu talepler, genel olarak, sıkıyönetimin kaldırılması, sınır dışı edilenlerin geri dönmelerine izin verilmesi, siyasi tutukluların serbest bırakılması, basın ve düşünce özgürlüğünün sağlanması konularına yöneliktir³⁰⁶.

Rejim bu talepleri dikkate almış ve hemen sonrasında siyasi ve ekonomik açıdan önemli denebilecek gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. “Şam Baharı” olarak adlandırılan bu dönemde, ilkin cezaevindeki siyasi tutuklular serbest bırakılmış ve ardından UİC içerisindeki partilere kendi gazetelerini çıkarma izni verilmiştir³⁰⁷. Yolsuzluk ve rüşvetçilikle mücadele çerçevesinde birkaç üst düzey yönetici rüşvet ve yolsuzluk nedeniyle görevden alınmıştır. Yine bu süreçte, günümüz dünyasında kişisel özgürlüğün önemli araçlarından biri olan ve Suriye’de 1996 yılında kullanılmaya başlanan ancak sadece üst düzey yöneticilerin kullanılmasına izin verilen internet, Beşar yönetimince serbest bırakılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Son olarak basındaki devlet tekeline son vermek amacıyla, özel basın kuruluşlarının kurulmasına izin veren yasa yine bu süreçte onaylanmıştır³⁰⁸.

Ekonomi alanında ise, 2000 yılının Temmuz ayından itibaren ciddi ve planlı bir ekonomik reform programı ve ticari liberalizasyon politikası uygulanmaya konulmuştur. Ekonomik

³⁰³ İbrahim, “Eine praesidiale Monarchie zwischen Kontinuität und Diskontinuität, Politische Strukturen in der Zeit der Stagnation”.

³⁰⁴ Pany, a.g.m.

³⁰⁵ Orhan, “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, s.24.

³⁰⁶ “Harte Zeiten Für Syrische Reformer”, <http://www.Henner-kirchner/vorlagen/2001/2001h2sr.htm>.

³⁰⁷ Orhan, “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, s.24.

³⁰⁸ Yasin Atlıoğlu, “Suriye’nin Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları – Avrupa Birliği ve Türkiye”, *Stratejik Öngörü*, (İstanbul: Tasam Yayınları, Sonbahar 2004), sayı:3, s.229.

reformların amacı, özel bankacılık sistemi ve menkul kıymetler borsasının kurulması, yeni kur politikaları ülkeye yabancı sermaye girişini hızlandırmak için ülke ekonomisini daha verimli hale getirmektir. 2000 yılının son aylarında ise, hükümet, ekonomik programın ilk ayağı olan ticari bankalar ve menkul kıymetler borsasının açılmasını onaylamıştır³⁰⁹.

Ancak, başlatılan bu reform süreci uzun sürmemiştir. Beşar'ın hem devletin çıkarlarını hem de değişim yönünde artan taleplere bir ölçüde cevap vermek için gerçekleştirdiği reformlar Suriyeli aydınlar tarafından yetersiz bulunmuştur. Aydınlar, 2001 yılında hükümete UİC dışında başka yeni partilerin kurulmasına ve özgür seçimlerin yapılması yönünde bir manifesto sunmuştur³¹⁰. Söz konusu manifestoda, demokratikleşmenin ve modernleşmenin ancak çoğulcu bir sistem içerisinde gerçekleştirilebileceğinden, mevcut toplumsal grupların düşüncelerini serbestçe ifade etmelerini güvence altına alan haklara ihtiyaç olduğundan ve bağımsız yargının, sosyal ve kadın haklarının öneminden bahsedilmiştir³¹¹.

Bu manifesto, rejimi ciddi anlamda tehdit eden ve yönetimdeki Alevilerin ve Baas Partisi'nin egemenliğine son verebilecek istekler içermekteydi. Bu döneme kadar devlet tarafından ciddi engellemeyle karşılaşmayan, hatta hükümet içindeki reformcu kanat tarafından da desteklenen reformlar, bu noktadan itibaren ciddi bir devlet baskısıyla karşılaşmıştır. Hemen harekete geçen hükümet, iktidardaki Baas Partisine bağlı kitle örgütlerini (Kadın kolları, öğrenci kolları ve gençlik kolları) devreye sokmuştur. Rejim içerisindeki önemli isimlerden biri olan ulaştırma bakanı Adnan Ümran, söz konusu manifestoyu sunan sivil toplum inisiyatifinin neo-emperyalizmin bir parçası olduğunu ve Suriye Anayasasının toplumun bütünlüğünü garanti altına aldığını belirtmişti. Benzer başka bir çıkış da başkan yardımcısı Abdül Halim Khaddam tarafından yapılmıştır. Khaddam, Suriye'nin Cezayir'e ve Yugoslavya'ya dönüştürülmesine izin vermeyeceklerini ifade etmiştir. Bu açıklama, Suriye'nin çok etnikli ve mezhepsel yapısının devlet tarafından kabul görmesini isteyen sivil toplum temsilcilerine verilmiş bir cevaptır.

Rejim içerisinden sert tepkiler alan hareket, kısa bir süre sonra birçok üyelerinin cezaevine gönderilmesi ve toplantılarına izin verilmesi sonucunda sindirilmiştir. "Şam Baharı" sürecini sona erdiren bu müdahaleler, devlet içerisindeki reform karşıtı siyasi ve askeri seçkinlerin

³⁰⁹ Ibid, ss.229-230.

³¹⁰ "Harte Zeiten Für Syrische Reformer", a.g.s.

³¹¹ İbrahim, "Eine praesidiale Monarchie zwischen Kontinuität und Diskontinuität, Politische Strukturen in der Zeit der Stagnation".

gücünü açıkça göstermiştir³¹². Sertlik yanlısı şahinler olarak da adlandırılan bu güçler, ilk aşamada Şam Baharı sürecinde ortaya çıkan muhalif seküler yapıdaki sivil toplum hareketlerinin ülke içerisinde olası bir karşı devrim hareketini tetikleyeceğinden çekinmişlerdir³¹³. Diğer kaygıları da, reformcu kesimin istediği ekonomik liberalleşmenin devletin kontrolünde bulunan rantiyer yapıdaki ekonomik sistemi yok edeceği konusudur. Zira, birçok karşı reformcu siyasi ve askeri elitlerin, söz konusu ekonomik sistemden ciddi bir çıkarı vardır³¹⁴. Benzer kaygıları Beşar Esad tarafından da paylaşıldığı varsayılmaktadır. Her ne kadar bazı Arap gazetecileri, Beşar ile reform yanlıları arasında gizli bir ittifakın var olduğunu iddia etseler de³¹⁵, birçok araştırmacı Beşar'ın ekonomik ve siyasi liberalleşmeye Baas Partisi'nin egemenlik haklarının sorgulanmaması koşuluyla destek verdiğini ifade etmektedir³¹⁶. Beşar'ın değişik zamanlarda Suriye gazetelerine verdiği demeçlerde, Batı tarzı bir demokrasinin asla kabul edilemeyeceğini, Suriye'nin esas olarak kendi tecrübelerine dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Beşar, henüz iktidarının ilk günlerinde Suriye'de bir gazeteyle yaptığı röportajda ise, mevcut siyasi yapıya ilişkin şunları söylemiştir; “Bizim tecrübelerimizden ortaya çıkan Ulusal İlerici Cephe, demokratik bir modele dayanmaktadır. Bu model siyasi yaşamımızda ve birliğimizin korunmasında yaşamsal bir öneme sahiptir”³¹⁷.

Dolayısıyla, Beşar Esad reformları tamamen Batı tarzı demokratik bir siyasal sistemi hedef almak amacıyla gerçekleştirilmemiştir. Beşar iktidarının ilk dönemlerinde yapılan reformlar esasen belli bir denge gözetilerek yapılmaya çalışılmıştır. Örneğin, birçok siyasi tutukluyu serbest bırakması sivil toplum komitesindeki aktivistlerin demokrasi yönündeki taleplerine cevap vermenin yanında, söz konusu aktivistleri bir anlamda rejime yönlendirmek amacını da taşımıştır. Yine aynı amaçlar doğrultusunda UİC partilerinin kendi gazetelerini çıkarmalarına yönelik verilen izin temelde diğer siyasi akımların rejim karşısında güçlenmelerini önlemek ve Baas Partisi'ni daha etkin bir hale getirmek içindir³¹⁸.

³¹² Orhan, “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, s.24.

³¹³ Carsten Wieland, “Sind Assads Tage Gezaehlt?, Syrien Unter Reformdruck”, <http://www.das-parlament.de/2005/32-33/thema/007.html>

³¹⁴ Orhan, “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, s.24.

³¹⁵ “Harte Zeiten Für Syrische Reformen”, a.g.s.

³¹⁶ Andre Wernecke, “Perestroika in Damaskus?- Teil 1”,
http://www.e-politik.de/www.e-politik.de/beitragdruck71a9.html?Beitrag_ID=1272.

³¹⁷ İbrahim, “Eine praesidiale Monarchie zwischen Kontinuitaet und Diskontinuitaet, Politische Strukturen in der Zeit der Stagnation”.

³¹⁸ “Harte Zeiten Für Syrische Reformen”, a.g.s.

Kısaca, Suriye’de Beşar Esad dönemi en azından rejimin kendi dinamikleri içerisinde demokratikleşme açısından radikal değişimlerin yaşanmayacağına işaretini vermiştir. Zira, ülkenin içinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında Beşar’ın değişimi temsil eden bir aktörden çok rejimin bir adamı olduğu gerçeği ağır basmaktadır³¹⁹.

Beşar Esad, ne kesin olarak reform karşıtı bir tutum sergilemektedir, ne de reformların olası bir rejim değişikliğine varacak bir değişime izin vermektedir. Kısacası Beşar Esad, reform karşıtı güçlerle liberal kesim arasında bir noktada yer almaktadır. Bu noktada Perthes Volker’in tespitleri önemlidir. Volker’e göre, Suriye’de liberalleşme konusunda farklı görüş bildiren üç farklı grup mevcuttur. Buna göre, Kamu sektörü, sendikalar, bürokratik kesimler ve devlete bağlı yazarlar ve sanatçılar tarafından temsil edilen ilk grubu muhafazakârlar oluşturmaktadır. Bunlar, mevcut sorunların tıpkı Hafız Esad dönemindeki gibi sınırlı reformlar ile düzeltilebileceği fikrindedir. Dolayısıyla, liberalleşmeye karşı bir tavır sergilemektedirler. İkinci grupta, daha çok bilim adamları, aydınlar ve ticaretle uğraşan özel sektör kesimleri yer almaktadır. Bunların temel argümanları siyasi bir liberalleşmeden yoksun ekonomi alanında uygulanacak liberal politikaların başarısızlığa mahkum olacağı şeklindedir. Yani, söz konusu kesim siyasi liberalleşme ile ekonomik liberalleşmenin aynı paralelde yürütülmesi gerektiği fikrindedir³²⁰. Reformcular olarak da adlandırılan ve aralarında Beşar Esad’ın da bulunduğu son grupta genelde teknokrat elitler ve Baas Partisi’nin yeni jenerasyondan olan gençler yer almaktadır. Bu kesim, öncelikle ekonomik ve yönetim alanında bir modernizasyonu ön görmektedir. Nitekim, Beşar iktidara geldiğinde reformların siyasi alandan çok iktisadi alanda cereyan edeceği mesajını vermişti. Beşar ve onunla aynı düşünce içerisinde olan birçok Suriyeliye göre, bugün 17 milyonluk nüfus eğer kendini yeterince besleyecek ve hayatını güven içerisinde sürdürebilecek gelire sahip değilse, bireysel ve siyasi özgürlüklerin varlığı bir anlam taşıyamaz. Bunlar ancak belli bir yaşam standardının sağlanmasından sonra değer kazanacaktır. Bu da esasında, reform sürecinde Suriye’de ücretlerin yükselmesi, özel bankaların kurulmasına izin verilmesi gibi ekonomik reformların, neden yeni parti ve basın yasaları gibi siyasi reformlardan daha önde gittiğini bir ölçüde açıklanmaktadır³²¹.

³¹⁹ Bank ve Becker, a.g.m.

³²⁰ Volker Perthes, “Syria’s Time For Action”, <http://www.oxfordbusinessgroup.com/weekly01.asp?id=240>.

³²¹ Sami Moubayed, “Politische Reformen in Syrien”, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-468/nr-312/i.html.

Wieland'a göre, bugünkü iktidarın gerçekleştirdiği reformlar aslında Çin modeli denen siyasi liberalleşmeden yoksun bir ekonomik liberalleşme modelini örnek almaktadır³²². Bu model muhtemelen rejimin menfaatleri ile uygunluk içindedir. Ancak, siyasi boyuttan yoksun olan bu modelin dış dünyada gelişen yeni olaylar nedeniyle uygulama alanı bulması son zamanlarda güçleşmiştir. Dışardan gelen müdahaleler artık sadece ekonomik alanda değil ayrıca siyasi alanda da reform yapılmasını öngörmektedir.

Dış dünyada gelişen ve Suriye açısından zor günlerin başlangıcı kabul edilen olayların ilki 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terör saldırıları ile ortaya çıkmıştır. Bu olaydan sonra, güvenlik algılamaları tamamen değişen ABD, iki yıl sonra 2002'de açıkladığı yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi (The National Security Of The United States Of American) kararıyla, bölgesel kaynaklı küresel teröre ve kitle imha silahlarına sahip serseri devletlere (rogue state) karşı önleyici saldırılar düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Bu devletler arasında Afganistan ve Irak'ın yanında Suriye'de bulunmaktadır³²³. ABD, Suriye'yi kimyasal silah üretmekle, terörist grupları barındırmakla ve bir yıl sonra 2003'te gerçekleştirdiği Irak operasyonunda Irak'taki direnişçilere destek vermekle suçlamıştır³²⁴. Bu suçlamalar, açıkça Suriye için büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesini onaylamayan Suriye, o tarihten itibaren dış tehditlere daha çok maruz kalmıştır. Zira, aynı yılın Ekim ayında İsrail, kendi ülkesinde yapılan bir intihar saldırısını gerekçe göstererek, Suriye'ye yönelik askeri bir saldırı gerçekleştirmiştir. Bu saldırıdan beş ay sonra bu kez Suriye'nin Kamışlı kentinde Kürt kökenliler ile Arap kökenliler arasında bir çatışma çıkmıştır. Mayıs 2004'te ise, Amerika Suriye'ye ambargo koyduğunu ilan etmiştir³²⁵.

Suriye açısından olumsuz bir durum yaratan bütün bu gelişmeler aynı şekilde reform sürecine de yansımıştır. ABD bu süreçte Suriye'ye reform konusunda baskı oluşturmaya başlamıştır. Nitekim, Oytun Orhan'ın da belirttiği gibi, artık yeni süreçte reformlar sadece ülkenin içinde bulunduğu ekonomik çıkmazdan kurtulmanın bir yolu ve içerden gelen taleplerin bir sonucu olarak değil, aynı zamanda ABD tarafından maruz bırakılan baskı ortamından kurtulmanın da

³²² Wieland, a.g.m.

³²³ Athoğlu, a.g.m., s.231.

³²⁴ Ghadry, a.g.m.

³²⁵ Athoğlu, a.g.m., s.231.

bir yolu olarak ortaya çıkmıştır³²⁶. Dolayısıyla, Suriye'deki reform süreci 2003'teki Irak Savaşı'ndan sonra dış etkilere ve baskılara göre biçimlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilmeye başlanan ekonomik ve siyasi reformlar ise, birazdan görüleceği gibi, bir önceki yıllarda yapılan reformlardan çok daha kapsamlı olup, rejimin varlığını tehdit edebilecek düzeye gelmiştir.

Bu dönemde ekonomik reformlar içerisindeki ilk önemli gelişme, Beşar Esad'ın 2001 yılı sonunda gerçekleştirdiği kabine değişikliği olmuştur. 18 bakanın yerine yenilerinin atandığı kabinedeki en önemli değişiklik, Dünya Bankası ekonomisti Ghasan El-Rıfai'nin Suriye Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanı olarak atanmasıdır. El Rıfai, önceki görevinde uzun yıllar Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde özel sektörün gelişimi ve yatırım konularında çalışmalar yapmıştır³²⁷. Yine, ekonominin yönetimine, İngiltere'de eğitim görmüş Abdullah Dardari (Baas üyesi değil) ve Fransa'da eğitim görmüş ekonomi profesörü Adib Mayaleh gibi neo-liberal eğilimli bürokratlar atandı. IMF ile ilişkilerin güçlendiği bu dönemlerde³²⁸, ekonomik reformla ilgili diğer bir gelişme de bankacılık alanında yapılmıştır. Aralık 2002'de özel bankaların kurulmasına ilişkin yasa onaylandıktan sonra, 5 bankaya şube açma izni verilmiştir. Bu yasayla, yabancı yatırımcılar söz konusu bankaların en fazla %49'una sahip olma yetkisine kavuşmuştur. Söz konusu özel bankacılığın kurulmasına ilişkin yasa tasarısının kabulünden bir yıl sonra Ocak 2004'te Suriye'de iki özel banka faaliyete geçmiştir. Bu yasa daha çok özel sektörün geliştirilmesi amacıyla çıkarılmıştır³²⁹. Ekonomik alanda gerçekleştirilen diğer önemli bir değişiklikte, dövizle yapılan işlemleri sınırlayan yasanın kaldırılması olmuştur. Alınan kararla yabancı yatırımların ve turizm gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda ülke dışında bulunan Suriyelinin paralarının da ülkeye çekilmesi planlanmıştır³³⁰.

Siyasi alanda ise, rejimin kendi koşulları göz önüne alındığında oldukça önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle, ABD'nin demokratikleşme, insan hakları, ekonomik liberalleşme ve etnik azınlıkların korunması gibi konuları öne sürerek yaptığı baskılar, ülke içerisindeki muhalif güçlerin de harekete geçmesine neden olmuştur. Artan iç ve dış baskılar karşısında

³²⁶ Oytun Orhan, "Irak Savaşı'ndan Sonra Suriye'de Ekonomi ve Siyaset", http://levantwatch.blogspot.com/2003_07_01_levantwatch_archive.html.

³²⁷ Atlıoğlu, a.g.m., s.230.

³²⁸ Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet Gazetesi, 26.10.2005.

³²⁹ Atlıoğlu, a.g.m., s.230.

³³⁰ Orhan, "Irak Savaşı'ndan Sonra Suriye'de Ekonomi ve Siyaset".

hükümet, 130 siyasi tutukluyu serbest bırakmıştır³³¹. Yine, 2003 yılı içerisinde 300 aydının, daha fazla siyasi reform talebiyle başlattıkları bir imza kampanyası sonucunda hükümet, 408 Nolu bir kararname yayınlamıştır. Söz konusu kararnameye göre, Suriye’de artık, en alt düzey dahil tüm hükümet görevlilerinde, askerlerde, emniyet örgütü mensuplarında, tüm üniversite hocalarında ve gazetecilerde Baas Partisi üyesi olma koşulu aranmayacaktı. Bu kararnameyle Baas Partisi’nin ülke içerisindeki etkinliğinin bir ölçüde azaltılmak istendiği öne sürülebilir³³².

İçerden ve dışardan gelen reformların genişletilmesi yönünde söz konusu tüm baskılar karşısında Beşar Esad yönetimi bir taraftan reform sürecini devam ettirerek baskıları asgari bir düzeye indirgemek isterken, diğer taraftan rejimi rahatlatmak bağlamında dış politikada yeni arayışlara yönelmiştir. Bu anlamda Avrupa Birliği ile yakınlaşma siyasetinin önemi Suriye açısından son zamanlarda artmıştır. Bu çerçevede, Aralık 2003’te Avrupa Birliği ile yapılan uyum anlaşmasında Beşar yönetimi artan baskılar karşısında bir çıkış yolu aramaya çalışmıştır. Buna göre, söz konusu anlaşma ile ülkede Beşar’ın temsil ettiği modernist reformcu kanat, ekonomik reformların daha sorunsuz geçeceğini hesaplamıştır. Jeopolitik açıdan ise, ABD’nin bölgedeki etkinliğini Avrupa Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle siyasi olarak dengeleneceği varsayılmıştır. Ancak, Avrupa Birliği’ne yakınlaşma rejim açısından bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Zira, söz konusu uyum anlaşması rejimin toplumsal temeli açısından riskler barındırmaktadır. Bu riskler, belli imtiyazlara sahip ve devlet kaynaklarından yararlanan kamu sektörünü, rejimle yakın bağları olan bazı girişimci kesimleri ve büyük tarım üreticilerini kapsamaktadır. Bu noktada ise, rejime yakın bazı elitler Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmaya karşı şüpheli bir yaklaşım sergilemektedir. Zira, söz konusu anlaşmanın demokrasi, insan hakları ve ekonomik yapı konularında bazı asgari standartları koşul olarak öne sürmesi, Suriye’nin iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmektedir³³³.

Öte yandan siyasi reform sürecinin rejimin yapısını tehdit edici şekilde genişlediği bu dönemlerde başka bir olay, söz konusu süreci daha da hızlandırmıştır. Bu olay Lübnan muhalefet lideri ve eski başbakanı Refik Hariri’nin bir suikast sonucunda öldürülmesi ve şüphelerin Suriye üzerinde odaklanmasına dayanmaktadır. 2004 Ağustos ayı içerisinde

³³¹ Athoğlu, a.g.m., ss.231-232.

³³² Orhan, “Irak Savaşı’ndan Sonra Suriye’de Ekonomi ve Siyaset”.

³³³ Bank, Becker, a.g.m.

Suriye'nin baskısı sonucu Lübnan Parlamentosu, Şam yanlısı Devlet Başkanı Emil Lahud'un görev süresini üç yıl daha uzatmıştır³³⁴. Ayrıca, Hariri'nin Beşar'la kişisel anlaşmazlık yaşaması, onun Lübnan'daki anti-Suriye muhalefetine daha da yaklaştırmıştır³³⁵. Tam bu süreçte bir suikasta kurban giden Hariri, şüphelerin Suriye'ye odaklanmasına neden olmuştur. Bu olay sonrasında ABD ve Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi nezlinde Suriye'ye Lübnan'daki askeri birliklerinin geri çekilmesi yönünde yapmış oldukları baskı sonucunda, Suriye askeri birliklerini geri çekmiştir³³⁶.

Lübnan'dan birliklerini geri çeken Suriye, bölgesel anlamda önemli ölçüde güç kaybettikten sonra dış baskıları daha fazla hissetmeye başlamıştır³³⁷. Nitekim, siyasi reformlar yönünde yapılan değişikliklerin kapsamının, Hariri suikastı sonrasında artan ABD ve öteki dış baskılar sonucunda genişletilmesi dikkat çekicidir.

Bu doğrultuda, Beşar Esad, 2005 yılında Baas Partisi'nin 10. Kongresi'nde yaptığı konuşmada, anayasa değişikliğinden, Baas Partisi'nin devlet ve toplum içerisindeki tekeli statüsünün daraltılmasından ve devlet kapitalizmi bağlamındaki ekonomideki sosyalist karaktere son verileceği yönünde yeni reformların yapılacağını ilan etmiştir. Kongrede alınan kararlar ise rejim açısından son derece önemli sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Bunlardan ilki, Baas Partisi içerisindeki reform karşıtı eski yöneticilerin emekli edilmesi³³⁸ ikincisi ise Ulusal İlerici Cephe dışında yeni partilerin kurulmasına izin veren yeni partiler yasasının kabul edilmesi olmuştur³³⁹. Böylelikle, söz konusu yasa, kurulacak yeni partilerin, Ulusal İlerici Cephe ve Baas Partisiyle ve dolayısıyla rejim ile çatışma olasılığını ortadan kaldırmış, fakat beraberinde rejimin tek parti sistemine dayanan yapısını da önemli ölçüde değiştirecek adımın atılmasını da sağlamıştır. Kurulması muhtemel yeni partilerin ise, 2007'de yapılacak seçimlere katılmaları öngörülmektedir. Bununla beraber yönetim diğer taraftan, Baas Partisi'nin parlamentoda siyasi çoğunluğu hiç bir zaman kaybetmeyecek bir formül üzerinde durmaktadır. Bütün bu reformlar aslında rejim açısından son derece önemli değişiklikleri ifade etmektedir³⁴⁰.

³³⁴ Athloğlu, a.g.m., s.237.

³³⁵ Wieland, a.g.m.

³³⁶ Athloğlu, a.g.m., s.237.

³³⁷ Aita, a.g.m.

³³⁸ Ibid, a.g.m.

³³⁹ Orhan, "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", s.27.

³⁴⁰ Moubayed, a.g.m.

Bu değişiklikler, son birkaç yıldır yaşanan ekonomik darboğazın (özellikle Irak Savaşı'ndan sonra Suriye ekonomisi olumsuz etkilenmiştir) ve yeni bölgesel koşulların dayatmalarının bir ürünüdür. Bu dayatmalar neticede ülkede ekonomik ve siyasi olarak önceki reformlardan daha kapsamlı reformların gerçekleştirilmesini zorlarken, söz konusu durumda rejimin geleceği tehdit altındadır. Bu durum, Beşar yönetimini gerek ekonomik gerekse siyasi reformlar konusunda bir ikileme karşı karşıya bırakmaktadır. Yönetim, ortaya çıkan yeni bölgesel koşullar içerisinde artan ABD baskısından kendini korumak için daha fazla reform yapılması gerektiğinin farkındadır ancak, bu kez reformların rejimin geleceğini tehdit ettiği gerçeği karşısında da ihtiyatlı davranmak zorunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra, içerde de değişimden yana olanlarla olmayanlar arasında gerilim yaşanmaktadır. Örneğın, toplum ve devlet içerisinde daha fazla güç kazanmak isteyen ve iktisadi liberalleşmeyi savunan kesimle, mevcut sistemden çıkarı olan ve güçlerini muhafaza etmek isteyen rejim içerisindeki muhafazakâr kesim, yönetimi bu açıdan zorlamaktadır³⁴¹. Tüm bu koşullar altında yapılan reformların ise, ülkeyi demokratikleşme sürecine götürmesi pek mümkün değildir.

³⁴¹ Orhan, "Irak Savaşı'ndan Sonra Suriye'de Ekonomi ve Siyaset".

6. DEMOKRATİKLEŞMENİN ÖNÜNDEKİ GÜNCEL ETKENLER

6.1. Ekonomik Faktör

Suriye ve Ortadoğu bölgesindeki Arap devletlerinin hemen hepsi rantiyer bir ekonomik yapıya sahiptir³⁴². Gehrman'ın tanımıyla, rantiyer sistemde devlet, gelirlerinin bir kısmını işgücü sağlamak için üretime yatırmak yerine rejim içerisindeki yaşamsal önemdeki stratejik, politik ve sosyal gruplara aktarmaktadır. Bu yolla rejime bağlı kılınan gruplar, “devlet sınıfı” içerisindeki çıkar ağlarının bir parçası haline gelmektedir. Ayrıca, rantlardan sağlanan gelirler toplumun geniş kesimine düşük maliyetli sağlık ve eğitim hizmetleri ve yoksullara temel gıda maddeleri yardımı olarak da paylaştırılmaktadır. Ekonomik kaynaklardan yararlandırılan farklı toplumsal gruplar, bunun karşılığında siyasi taleplerden vazgeçerek, devlet sınıfı içerisindeki sadakati sağlamaktalar. Böylelikle, rejim hem desteklenmiş hem de istikrarlı bir yapıya kavuşturulmuş olmaktadır³⁴³. Söz konusu sistemde devlet, maddi olarak sivil toplum unsurlarından bağımsız hareket etmekte ve siyaset ve ekonomi üzerinde baskı oluşturmaktadır.³⁴⁴ Devlet, mevcut yapı sayesinde toplum karşısında güçlü olmaktadır³⁴⁵.

Rantiyer devletin güçlü olması, esasında devlet ve rejim açısından bir zorunluluk teşkil etmektedir. Bu zorunluluk Ortadoğu'daki rantiyer Arap devletleri için de geçerlidir. Zira, meşruluk ve istikrarsızlık bu devletlerin en büyük sorunudur. Arap rejimleri, bu sorunu aşmak için öncelikle toplumun geniş bir kesimini baskıcı ya da baskıcı olmayan yöntemlerle kendi bünyesine dahil etmiştir. Bu nedenden ötürü, Arap toplumları, “sivil toplum” görüntüsünden çok “iktidarların toplumu” görüntüsü vermektedir. Bürokrasi, kamu sektörü, ordu ve diğer güvenlik teşkilatları bölgedeki devletlerin kendi toplumlarını rejime kaynaştırmalarını ve hatta onlara iş imkânı sağlayan unsurların başında gelmektedir. Mevcut yapı, yenilikten ziyade, istikrarı ön plana çıkararak, bürokrasi ve patronaj ağı vasıtasıyla topluma egemen olmaktadır. Böylece, birçok üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da, esas itibariyle neo-patrimonyal eğilimlerin güçlü olduğu bürokratik bir egemenlik anlayışı ortaya

³⁴² David Jan Slavícek, “Dritte Welt, Politische Konditionalität im Barcelona-Prozess”, <http://www.hausarbeiten.de/spiegel/hausarbeit/po9/24937.html>.

³⁴³ Anke Gehrman, “Rente und Wirtschaftssysteme”, http://www.uni-leipzig.de/.ib/study/Lehrveranstaltungen/Quaissa/ss03/Referate.doc-Zusaetzliches_Ergebnis.

³⁴⁴ Jung, a.g.m.

³⁴⁵ Gehrman, a.g.m.

çıkıştır. Söz konusu egemenlik anlayışında devleti sadece rejimin başında bulunan şahıs ve onun ailesi temsil etmektedir. Bunlar, mevcut rantiyer yapının merkezinde yer alarak, bir takım maddi kaynakları öncelikle rejimin sadık yandaşlarına aktarmaktadır³⁴⁶.

Ancak, unutulmamalıdır ki, rantiyer sistemin son derece kırılabilir olması maddi kaynakların aktarılmasının kesintiye uğramasına yol açabilmektedir. Örneğin, 1980'li yıllarda meydana gelen ekonomik kriz, diğer Arap ülkelerinin yanında Suriye'yi de etkilemiş ve rantiyer yapının iç yüzünü ortaya çıkarmıştır. Buna göre, 80'li yıllarda petrol fiyatlarında meydana gelen düşüş Suriye gibi petrol üreten ülkelerin gelirlerinde ciddi bir kayba yol açmıştır. Suriye'nin petrol üretiminden elde ettiği gelirinin azalmasının yanı sıra, petrol zengini Arap ülkelerinden aldığı parasal yardımlardan da mahrum kalmıştır. Suriye'nin patronaj sistemini ayakta tutacak finans kaynaklarının kesilmesi³⁴⁷ farklı kesimlere aktarılan maddi olanakların ortadan kalkması tehlikesini doğurmuştur³⁴⁸. Başka bir deyişle, Heydamann'ın da belirttiği gibi, popülist politikalara dayanan rejimin meşruluğu büyük ölçüde zarara uğramıştır³⁴⁹. Bu yüzden devlet daha önceden bahsedilen II. İnfita hareketi ile özel sektöre ekonomide daha fazla hareket imkânı sağlamıştır.

Patronaj ağının hakim olduğu bu yapıda, Suriye'deki rejim geleceği açısından ülke içindeki mevcut güç odaklarını belli bir dengede bir arada tutmak zorundadır. Bunun için örneğin, sol eğilimli sivil teknokrasi ile parti bürokrasisinin sosyal reform taleplerine cevap vermek, Sünni burjuvazinin rejime adaptasyonunu sağlamak ve ordunun olası darbe girişimini önlemek için maddi kaynaklara ihtiyaç duymaktadır³⁵⁰. Söz konusu kaynaklar büyük ölçüde siyasi rantlardan, petrol gelirlerinden (ihracatın üçte ikilik bölümü petrole dayanmakta), yurtdışında çalışmakta olan Suriyeli işçilerden gelen dövizlerden, Batılı ülkeler tarafından gelişmekte

³⁴⁶ Slavícek, a.g.m.

³⁴⁷ Gehrman, a.g.m.

³⁴⁸ Lobmeyer, a.g.m., s.106.

³⁴⁹ Heydamann, a.g.e., s.82.

³⁵⁰ Schulz, a.g.m.

olan ülkelere verilen yardımlardan³⁵¹ ve kamu sektöründen sağlanmaktadır. Bu kaynaklar ülkedeki bürokratik yapı tarafından kontrol edilmektedir³⁵².

Suriye’de bürokratik yapının ekonomiyi kontrol altında tutması esasında onun, toplum içerisindeki gücünü de göstermektedir. Bu güç, ülkenin tarihsel koşuluna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra liberal ekonomik politikalar benimseyen Suriye’de, 1960’tan sonra uygulamaya konulan devletleştirme programı sonucu kamu sektörü büyümeye ve güçlenmeye başlamıştır. Bunda, tek parti döneminde Baas iktidarının ve daha sonra Esad’ın kendi elitlerine devlet içerisinde yer açma çabaları önemli rol oynamıştır. Kısaca, kamu sektöründeki bu büyüme, ekonomik gereklilikten ziyade patronaj sisteminden kaynaklanmaktadır³⁵³.

Bürokratik aygıtın, ekonomideki devlet kontrolüyle paralel bir şekilde büyümesi, onun bir takım işlevlere sahip olması ile de açıklanabilir. Zira, bürokrasi Suriye’de ve birçok Arap ülkelerinde rant gelirlerinin kontrolü ve dağıtımı ve ayrıca devşirme yoluyla sisteme yeni unsurların entegre edilmesi gibi önemli işlevlere sahiptir³⁵⁴. Söz konusu işlevlerinden dolayı, bürokratik yapının gölgesinde devlet burjuvazisi sınıfı ortaya çıkmıştır. Rantiyer sistemden yararlanan bu sınıf içerisinde iki ayrı kesim vardır.

Birinci kesim, orduda görev yapan yüksek rütbeli Alevi subaylar ile³⁵⁵ devlet ekonomi bürokrasisinin yüksek mevkilerinde bulunan üyelerdir. Bunlar, rejime sadakat karşısında devlet mülkiyetindeki üretim ve yatırım araçları üzerindeki fiili kullanım yetkisinden yararlanarak, toplumsal mülkiyet üzerinden zenginleşen kesimlerdir³⁵⁶. Ekonominin devlet kontrolünde olması, söz konusu kesimlere ciddi çıkarlar sağlamaktadır³⁵⁷. Örneğin, ordunun ve dolayısıyla yüksek rütbeli subayların silah üretim sanayisinden besin maddesi üretim

³⁵¹ Siyasi rantlardan daha çok Suriye’nin İsrail’e karşı bir cephe ülkesi olması nedeniyle petrol zengini Arap monarşilerinden gelen parasal yardımlar (1973-1987 arasında senelik 1 milyar Dolar) kastedilmektedir. Bkz, Martin Beck ve Oliver Schlumberger, “Der Vordere Orient – ein entwicklungspolitischer Sonderfall?”, http://www.Ipb.bwue.de/aktuell/bis/3_98/bis983a.htm.

Yine siyasi ranta örnek olarak, Suriye, I.Körfez Savaşı’nda Irak’a karşı ABD’nin yanında yer almasından dolayı Körfez ülkelerinden 8 milyar Dolar dış yardım almıştır. Bkz, Dağ, a.g.e., s.52.

³⁵² Ferhad İbrahim, “Der schwierige Weg zur Demokratie im Vorderen Orient”, http://www.Ipb.bwue.de/aktuell/bis/3_98/bis983a.htm.

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ Gary C. Gambill, “The Political Obstacles to Economic Reform in Syria”, http://www.meib.org/articles/0107_s1.htm.

³⁵⁶ Lobmeyer, a.g.e., s.94.

³⁵⁷ Oytun Orhan, “Küreselleşme Kıskaçındaki Suriye’de Reform Hareketi”, http://levantwatch.blogspot.com/2001_05_01_levantwatch_archive.html.

sanayisine kadar geniş bir alanda etkili olması³⁵⁸, aynı şekilde Beşar'ın anne tarafından akrabası olan Maluf ailesinin başta petrol, silah ve iletişim alanlarında olmak üzere iş dünyasını kontrol etmesi, söz konusu askeri ve bürokratik elitlerin mevcut sistemle olan bağlarını ortaya koymaktadır³⁵⁹. Çoğu Alevi kökenlilerden oluşan bu grubun üyeleri³⁶⁰ sistemin merkezinde yer alarak, önemli ihale dağıtımlarını, petrol gelirlerini ve Arap monarşilerinden gelen parasal yardımları kontrolleri altından tutmaktadırlar³⁶¹. Dolayısıyla, bu kesim, olası geniş çapta bir liberal reform programa rantiyer yapıdaki sistemi çökerteceği için sıcak bakmamaktadır³⁶².

Devlet burjuvazisi içerisinde yer alan diğer bir kesim de ekonomi sektöründe faaliyet gösteren ve 1990'lı yılların başında güçlenmeye başlayan özel sektör temsilcileridir³⁶³. Bunlar, genelde sanayi, tarım, turizm, nakliyat ve emlakçilik alanında faaliyet göstermekte ve ülkedeki siyasiler ile yakın ilişkiler içerisindeyler³⁶⁴. Devlet ile dış sermaye arasında oynadıkları aracı rollerinden ötürü yüklü miktarda komisyon alan söz konusu kesimin üyeleri aynı zamanda silahlı kuvvetler ile yapılan ticaret ve yatırımlardan da ciddi karlar elde etmektedirler. Bu karların bir kısmını devletin bürokratlarıyla paylaşmaktadırlar. Bunların faaliyetleri her ne kadar yasal da olsa kullandıkları metot çoğunlukla yasadışıdır. Beşar Esad döneminde artan reformlarla beraber özel sektörün devlet karşısındaki ağırlığı artmışsa da, bu kesimlerden ciddi anlamda demokratikleşmeye yol açabilecek reform taleplerinin beklenmesi güçtür. Zira, ülkedeki özel sektörün devlet ile iç içe ve devlete bağımlı olması³⁶⁵ bu sektöre yönelik bürokratik engellerin asgari bir düzeye indirilmesi gibi bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, risk alarak, üretim ve rekabet faaliyetleri içerisinde bulunmak Suriye'deki özel sektör temsilcilerine cazip gelmemektedir. Bunlar, daha çok aile ve şahsi ilişkilere dayanan patronaj sistemi içerisinde yer alan aktörlerdir. Bu sitemde yer almak, ülkedeki özel sektöre temsilcilerine ticari faaliyetlerinde daha az risk ve daha çok kar getirmektedir³⁶⁶.

Her ne kadar devlet burjuvazisinin yukarıda belirtilen üyeleri kadar geniş bir olanağa sahip olmasalar da, orta sınıf içerisinde yer alan sivil memurlar, sendika yöneticileri ve ayrıca

³⁵⁸ İbrahim, "Der schwierige Weg zur Demokratie im Vorderen Orient".

³⁵⁹ Orhan, "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", s.20.

³⁶⁰ Orhan, "Küreselleşme Kışkıracısındaki Suriye'de Reform Hareketi".

³⁶¹ Şen, a.g.e., s.282.

³⁶² Orhan, "Küreselleşme Kışkıracısındaki Suriye'de Reform Hareketi".

³⁶³ Bank ve Becker, a.g.m.

³⁶⁴ Gambill, a.g.m.

³⁶⁵ Bank ve Becker, a.g.m.

³⁶⁶ Beck ve Schlumberger, a.g.m.

işçilerin de rejim ile aralarında çıkar ilişkilerine dayanan bir ortaklık durumu vardır³⁶⁷. Bunların büyük bir bölümü kamu sektöründe faaliyet göstermektedir. Yapılan tahminlere göre, sayıları 1,2 milyon civarında olan bu kesimin temsilcileri ulusal işgücünün %40'ını oluşturmaktadır³⁶⁸. Suriye'de orta sınıfa ait çoğu insan, kamu sektöründeki iş koşullarının özel sektöre göre daha iyi bir düzeyde olması nedeniyle kamu sektörünü tercih etmektedir³⁶⁹. Bu durum, demokratikleşme yönünde her zaman güçlü ses çıkaran orta sınıfı devlete bağımlı kılmakta ve onu, olası demokrasi taleplerinden uzaklaştırmaktadır³⁷⁰.

Devlete bağımlı olan diğer bir kesim de, ülkedeki çiftçilerdir. Suriye'de nüfusun %80'i çiftçilikle uğraşmaktadır. Hafız Esad döneminde uygulanan toprak reformundan yararlandırılan Suriyeli çiftçiler, bugün kredi ve sübvansiyon imkânlarıyla rejime bağlı kılınmıştır³⁷¹.

Gambill'e göre, olası geniş çapta bir ekonomik liberalizasyon rejim içerisindeki elitlerin çıkar ağlarını zayıflatacak ve devamında toplum katında siyasi taleplerin yükselmesine neden olacaktır. Bu durumda kaybeden taraf öncelikle, devlet sübvansiyonlarından yararlanan kesimler, devlet himayesinde ticari faaliyetlerde bulunan özel sektör girişimcileri, yolsuzluklardan yararlanan bazı elitler ve devlet bürokrasisinin üst kademesinde görev alan bürokratlar olacaktır³⁷². Ancak, unutulmamalıdır ki, söz konusu kesimleri rejime bağlamak için gerekli kaynaklar (petrol gelirleri ve Arap monarşilerden gelen parasal yardımlar) sonsuz değildir³⁷³. 15 yıl içinde Suriye'nin net petrol ithalatçısı olacağını düşünen IMF, Suriye'nin ekonomisini çeşitlendirmesini ve piyasa reformlarını hızlandırmasını önermekte ve hükümetin kamu sektörünü yeniden yapılandırmayı ve özel sektörü güçlendirmesi gerektiğinden söz etmektedir. IMF'yi dinleyen Beşar rejimi son zamanlarda dış faktörlerin de baskısıyla, Suriye'nin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, uluslararası mali sermayeye açılmasını hızlandırmak için önceden bahsedildiği üzere, reform kapsamında bazı değişiklikler yapmıştır. Ancak, bu değişiklikler, Suriye'nin siyasi yapısından dolayı sınırlı tutulmak zorundaydı. Özellikle ülkedeki seçkinler, sosyal-ekonomik çıkarlarını dikkate alarak, reform ve yeniden yapılanma sürecine karşı bir tavır sergilemektedirler. Beşar'ın ise sınırlı da olsa

³⁶⁷ İbrahim, "Der schwierige Weg zur Demokratie im Vorderen Orient".

³⁶⁸ Gambill, a.g.m.

³⁶⁹ Beck ve Schlumberger, a.g.m.

³⁷⁰ İbrahim, "Der schwierige Weg zur Demokratie im Vorderen Orient".

³⁷¹ Gambill, a.g.m.

³⁷² Ibid.

³⁷³ Jochen Hippler, "Ein Schritt vorwärts", <http://www.freitag.de/2001/28/01280901.php>.

gerçekleştirdiği demokratik açılımlara karşın iktidarda kalabilmek ve rejimi yaşatabilmek için bu seçkinlerin desteğine ihtiyacı vardır³⁷⁴. Rejimin ihtiyacı olan bu desteğin getirmiş olduğu yükün faturası ağır olmuştur. Devlet aygıtı aşırı bir şekilde şişmiş, kamu sektörü verimsizleşmiş ve sayısız ekonomik tekeller ortaya çıkmıştır. Pawelka'ya göre, böyle bir yapıda kapitalist ilişkilerin ve mantığın gelişmesi olanaksızdır. Sermaye, karşısında, belirsiz mekanizmalar ve karmaşık bürokrasiyi bulmaktadır. Devletten bağımsız bir kapitalist sınıfın ortaya çıkması çok zordur. Bu yönde hareket etmek isteyen özel sektör temsilcileri ise, rejim tarafından ekonomik ve siyasi olarak marjinalleştirilmektedir³⁷⁵.

Suriye'de toplumun önemli bir kesiminin ekonomik olarak rejime eklemlenmesi aynı zamanda rantiyer sistem tarafından oluşturulmuş ve çıkar ilişkilerine dayanan toplumsal davranışları da meydana getirmiştir. Bu bakımdan mevcut yapının aşılması kolay değildir. Gerçek anlamda bir iktisadi liberalleşmenin beraberinde getireceği serbest piyasa rekabet ortamının rantiyer sistem tarafından oluşturulmuş toplumsal davranışlara yabancı kalacağı varsayılmaktadır³⁷⁶.

Özetle, Suriye'de rejim, bürokratik yapı ve rantiyer ekonomik sistemle toplumun geniş bir kesimini etkileyerek, devletin toplum üzerinde egemen bir güç olmasına yol açmıştır. Bürokratik yapının gelişmesi toplumun geniş bir kesimini ona bağlı kılmış ve bu suretle bürokratik yapıya bağlı devlet burjuvazisi denen bir sınıf oluşmuştur. Bu da, esasen Suriye burjuva sınıfının toplumsal bir gelişmenin sonucunda ortaya çıkmadığı, daha çok devlet tarafından kontrol edilen ve yönetilen bir süreçte ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Bu nedenden ötürü, Suriye'deki burjuva sınıfının Avrupa'daki örneğinin aksine, otoriter rejimin demokratikleşmesi için gerekli olan sivil toplum unsurlarını oluşturması pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü, Burjuvazi Suriye'de büyük oranda bürokratik yapının bir parçası olduğundan devlet ile iç içe ve devlet tarafından kontrol edilmektedir. Örneğin, Beşar Esad döneminde artan reform hamlelerine karşı devlete bağlı bürokratik burjuva kesiminden daha çok direnç gösterilmesi tesadüf değildir. Bunlar, Lobmeyer'in ifade ettiği gibi, kendi çıkarları uğruna istikrarlı bir devleti, demokratik olarak meşrulaştırılan bir devletten üstün tutmaktadır³⁷⁷.

³⁷⁴ Yıldızoğlu, a.g.m.

³⁷⁵ Peter Pawelka, "Entwicklung und Globalisierung- Der Imperialismus des 21. Jahrhunderts", *Der Bürger im Staat* (Stuttgart: Landeszentrale für politische Bildung, 2003), cilt: 2/3, sayı: 53, ss. 92,94.

³⁷⁶ Beck ve Schlumberger, a.g.m.

³⁷⁷ Lobmeyer, ss.108-109.

6.2. Dış Faktör

Tarihsel süreç olarak bakıldığında yaklaşık elli yıldır ABD'nin Ortadoğu bölgesinin ekonomik kaynaklarını kontrol etmekte ve siyasi gelişmeleri belirleyerek, bölgenin sosyo-ekonomik yapısını etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, ABD uzun süreden beri bölgedeki birçok ülkenin ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal yapısı üzerinde belirli bir etkiye sahiptir³⁷⁸. ABD'nin bölgede belirleyici bir güç olarak etkide bulunmasının arka planında daha çok kendi çıkarları yer almaktadır. Bu çıkarlar bölgedeki stratejik petrol rezervlerini güvence altına almak ve bunun için bölgede güvenliği sağlamak, yeni bölgesel ve ekonomik yapılar oluşturmak ve küresel anlamda dünya enerji piyasasını düzenlemek ile ilgilidir. Bütün bunlar, değişen koşullar içerisinde bölgede toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkilerin dönüştürülmesi bağlamında yapısal değişikliği beraberinde getirmektedir. ABD, bu yönde her zaman için değişik yöntemlere başvurmuştur. Bunlar, politik, diplomatik ve askeri müdahaleler, gizli operasyonlar, ekonomik yardımlar ve devlet içerisinde bazı grupları diğer gruplar karşısında desteklemek şeklindeki yöntemlerdir³⁷⁹.

Bunlardan askeri müdahale yöntemi son zamanlarda daha fazla geçerlik kazanmıştır. Özellikle, SSCB'nin dağılmasından sonra tek süper güç olan Amerika'da, Soğuk Savaş döneminde oluşturduğu kendi askeri, ideolojik, siyasi ve hatta ekonomik yapıyı muhafaza etmek ve daha da yaygınlaştırmak hedefi çerçevesinde³⁸⁰ dışta daha etkin politikaların yürütülmesi gündeme gelmiştir³⁸¹. Bu, bir anlamda dışarıda askeri müdahale yönteminin benimsendiğinin işaretidir. Nitekim, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonraki yıllarda meydana gelen 11 Eylül olayları söz konusu yöntemin uygulanması için önemli bir fırsat sunmuştur. Bu çerçevede, ABD'deki yeni muhafazakâr politikacıların da etkisiyle harekete geçilmiş ve ulusal güvenlik stratejisi devreye sokularak, Irak işgal edilmiştir. Müdahaleye gerekçe olarak kitle imha silahları ve terörizmle mücadele öne sürülmüştür. Demokrasinin ise bu mücadelede etkin bir silah olarak kullanılması gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda, Irak'ın demokratikleştirilmesi domino etkisi yaratarak, aralarında Suriye gibi ülkelerin de bulunduğu

³⁷⁸ Peter Pawelka, "Die USA als Hegemonialmacht im Vorderen Orient, Der Vordere Orient in der Weltpolitik", http://www.lpb.bwub.de/aktuell/bis/3_98bis983c.htm.

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Bilbilik, a.g.e., s.129.

³⁸¹ Kreisky, a.g.m.

bölgedeki birçok ülkede demokrasinin yayılacağı ve bu suretle bölgeden kaynaklanan terörizm gibi küresel tehditlerin ortadan kalkacağı görüşü ileri sürülmüştür³⁸².

Hiç kuşkusuz, BOP gibi projeler vasıtasıyla da dile getirilen ve dünyaya ilan edilen bu düşünceler dünya kamuoyunu ikna edememiştir. Kreisky'ye göre, ABD'nin Ortadoğu'da demokrasiyi getirme hedefi esas olarak bölge ve dünya üzerindeki hegemonyal statusünü korumak ve iktidarını sürekli kılmak amacıyla ilgilidir. Irak'ın işgaliyle Ortadoğu'da gerçekleştirilen müdahale ve hatta sonrasında Suriye'ye yapılan baskılar ise bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira, demokrasi adı altında Ortadoğu'ya yapılan müdahale, neo-muhafazakar ideolojinin savunduğu biçimiyle, gerçekte ABD'nin dünyadaki hegemonyal amacına hizmet eden bir eylem olmuştur³⁸³.

Söz konusu hegemonyal amaçlar çerçevesinde dile getirilen, bölgesel ve yeni ekonomik yapıların oluşturulması, petrol rezervlerinin güvenliğinin sağlanması ve dünya enerji piyasasını düzenleme hedefleri birazdan üzerinde durulacağı gibi ABD'nin kendi ekonomik çıkarları ile örtüşmektedir. Bu çıkarlar, temelde Amerikan ekonomisinin kapitalist yapısından dolayı içinde bulunduğu sorunlarla bağlantılı bir durum arz etmektedir.

İbrahim Öztürk'ün bu doğrultuda yaptığı tespitler konuya ışık tutacak niteliktedir. Öztürk'e göre, önemli bir sorun ve tehditle karşı karşıya kalan Amerika'daki kapitalist sistem bir kriz yaşamaktadır. Bu kriz, ancak çevre ülkelere yayılarak giderilebilir ki, bu esasında kapitalizmin doğasında mevcuttur. Söz konusu yayılma bir yandan mal ve hizmet satışı, bir yandan da yeni pazarlar elde etme anlamına gelmektedir. Yeni pazarların bulunması, bu bağlamda uzun süreli krizin eşğine gelmiş olan kapitalist sistemi rahatlatacaktır³⁸⁴.

Bugün bir ölçüde ABD'deki dış ticaret açığına dayanan söz konusu kriz, Amerikan ekonomisinin günlük 2 milyar dolar tutarında bir paraya gereksinim duymasına yol açmaktadır. Burada, Avrupa'nın ve Japonya'nın 60 yıldır ekonomilerini büyütmeleri, bunun yanı sıra Rusya ve Çin'in sahneye çıkması Amerikan ekonomisi için bir tehdit unsuru olmuştur. Özellikle, ABD tarafından ilan edilen haydut devletlerden geçmişte Irak'ın bugün ise, İran'ın petrol ticareti faaliyetlerini Avro para birimi üzerinden gerçekleştirmeleri, yine

³⁸² Ibid.

³⁸³ Ibid.

³⁸⁴ İbrahim Öztürk, "Büyük Ortadoğu Projesinin Siyaset ve İktisat Felsefe", http://www.turkishtime.org/27/32_tr.asp.

Kuzey Kore ve Çin'in döviz rezervlerini Dolardan Avro'ya çevirmeleri, ABD açısından olumsuz gelişmelerdir. Zira, ABD ekonomisi Doların tüm dünyada geçerli olduğu sürece sağlıklı bir yapıya sahiptir³⁸⁵.

Dolayısıyla, Öztürk'e göre, ABD içinde bulunduğu ekonomik durgunluğu ve hatta krizi aşmak için piyasa kapitalizmini benimsememiş ülkelere karşı askeri gücünü kullanmak suretiyle bir işgal girişiminde bulunmak ve sonrasında açılan yeni pazarların ele geçirilmesini hedeflemektedir³⁸⁶. Bu ise içteki ekonomik sorunların dışarıda askeri ve ekonomik hakimiyetin sağlanması yoluyla çözüleceği anlamına gelmektedir. Bugün, çok uluslu Amerikan şirketleri üçüncü dünya ülkelerinin ekonomilerinin denetimini ele geçirmektedir. Bunu serbest ticaret temelinde yaparlarken, ekonomik operasyonları ve çıkarları açısından gerektiği yerde Amerikan askeri gücü tarafından da desteklendikleri bir gerçektir³⁸⁷.

Amerika'nın iç dinamiğinden kaynaklanan diğer bir sorun da neo-muhafazakâr ideolojinin Amerikan toplumu üzerindeki kültürel hegemonyasını yaygınlaştırma sorunudur. İçerdeki kültürel hegemonya bu anlamda dışarıdaki örneğin, Ortadoğu'da sağlanacak yeni kapitalist yapılandırmalara bir ölçüde bağlıdır. Bu anlayış bir neo-muhafazakâr proje olan ve içerisinde demokratikleşme kavramını barındıran BOP'u adeta neo-empyalist proje haline getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Bader'e göre, Irak Savaşı Amerikan sermayesinin çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'yu yeniden yapılandıran bir savaşın başlangıcı olmuştur³⁸⁸.

Kısacası, Amerika'nın bölgeyi demokratikleştirme çabalarının altında yatan ana nedenin kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda bölge ülkelerini yeniden yapılandırmak ve kapitalist sistemi entegre etmek olduğu varsayılabilir³⁸⁹. Zira, Ortadoğu ve dünyanın geri kalan kısmına serbest piyasaya dayalı bir demokrasi anlayışının gelmesi, buralarda yeni pazarların açılması anlamına gelip, bundan en çok sanayileşmiş Batılı ülkelerin yararlanacağı açıktır. Bu bağlamda, Ortadoğu ve üçüncü dünya ülkelerine yönelik demokratikleştirme projelerinde, bu ülkelerin kendi kaderlerini belirlemelerinden çok, başta ABD olmak üzere Batı dünyasının

³⁸⁵ Clemens Ronnefeldt, "Syrien, İnan, Nordkorea – Wer ist als Naechster dran?", <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/regionen/USA/ronnefeldt.htm>.

³⁸⁶ Öztürk, a.g.m.

³⁸⁷ John Bellamy Foster, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi* (İstanbul: Devin Yayıncılık, Haziran 2005), ss.122-125.

³⁸⁸ Bader, a.g.m.

³⁸⁹ Jung, a.g.m.

ekonomik çıkarlarına uygun bir ekonomik ve hatta siyasi yapının ortaya çıkması hedeflenmektedir³⁹⁰.

ABD ve Batı'daki kapitalist ekonominin çıkarları bölgede yeni ekonomik ve siyasi yapılanmalar dayatması, bir ölçüde petrolün dünya piyasalarına uygun fiyatlarla temin edilmesi, petrol rezervlerinin güvence altına alınması, bölgesel ve küresel anlamda askeri güçlerin belli bir dengede tutulmasına bağlıdır. Bu çerçevede ABD'nin, dini (İran gibi) ve ulusal (Suriye ve Irak gibi) motifli yönetimlerle mücadeleyi ön plana çıkarması anlamlıdır³⁹¹. Çünkü en başta, bu ülkelerden örneğin, Suriye'nin iktisadi ve siyasi yapısı Amerika'nın bölgeyi yeniden yapılandırmak için öne sürdüğü serbest piyasa sistemine dayalı demokratik kapitalizm modeli ile uyuşmamakta ve ona engel teşkil etmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de anlatıldığı kadarıyla Suriye'deki siyasi ve ekonomik yapı ABD'nin bölge için öngördüğü ekonomik ve siyasi model ile çatışmaktadır.

Söz konusu modelde hiç kuşkusuz "Demokrasi" kavramı önemli bir rol oynamaktadır. Bu kavram ile beraber dile getirilen iyi bir yönetim, bilime dayalı bir toplumsal yapının ortaya çıkarılması ve ekonomik potansiyelin genişletilmesi yönündeki söylemler her ne kadar olumlu değerler olarak görünse de, söz konusu değerlerin arkasında Amerika'nın kendi çıkar amaçları yer almaktadır. Bu amaçların Ortadoğu ile ilgili bölümü, denebilir ki, günümüzde gerçekleştirilme süreci içerisinde. Bugün, ABD kendisine tehdit oluşturduğuna inandığı bazı devletleri (Afganistan ve Irak) işgal etmesi ve ardından buralarda Amerika'da eğitim almış neo-liberal görüşteki yönetici elitlerini iş başına getirmesi, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının yer aldığı Orta Asya, Ortadoğu, Kafkasya ve Körfez bölgesinde birçok noktada askeri üsler kurması ve devamında bazı ülkeleri parasal ve silah satışları yoluyla kendisiyle işbirliği içerisine girmesini sağlaması söz konusu hegemonyal amaçların gerçekleştirilmesi konusunda atılmış somut adımlar olarak kabul edilebilir. Suriye'ye yapılan ve son zamanlarda yoğunlaşan baskılar ve hemen akabinde ülkede dışarıdan bir rejim değişikliğinin planlanması ise, ABD'nin hegemonyal amaçlar güden politikaları bağlamında ele alınmalıdır³⁹². Bu politikalar çalışmada anlatıldığı kadarıyla temelde dış müdahale yoluyla "demokrasi" adı altında Suriye'de ve bölgede siyasi, ekonomik ve hatta toplumsal bir dönüşümü, kendi çıkarlarını gözetmek suretiyle gerçekleştirmek üzerine kurulmuştur.

³⁹⁰ Hippler, "Ein Schritt vorwärts ...".

³⁹¹ Jung, a.g.m.

³⁹² Mohssen Massarrat, "Demokratisierung des Greater Middle East", http://www.bpb.de/publikationen/Q6E4BX.0.0.Demokratisierung_des_Greater_Middle_East.htm.

Amerika, bunun için öncelikle Suriye'yi, uluslararası toplumdan izole etme, siyasi ve ekonomik baskı uygulama ve hatta askeri müdahale yöntemlerini uygulamak suretiyle rejimi yıkmayı hedeflemektedir. Nitekim, Amerika'nın son zamanlarda Suriye'ye ilişkin politikalarına bakıldığında söz konusu hedefe ulaşmak için bir takım adımlar attığı görülmüştür. Buna göre, Aralık 2002'de ABD Başkanı George W. Bush tarafından imzalanan ve Kongre tarafından da kabul edilen kararla (Syria Accountability Act) Suriye gözetim altına alınmış ve bir dizi de talepte bulunulmuştu. Bu talepler, Suriye'nin teröre destek vermesi, kitle imha silahları üretmesi, Lübnan'daki askeri-siyasi varlığı ve Irak'a yabancı direnişçilerin girişine göz yumması konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Suriye'nin bu konuda altı ay içinde somut adımlar atması istenmişti. Ancak, Suriye'den herhangi bir şekilde bu konularda ilerleme görmeyen ABD, Mayıs 2004'te Suriye'ye yaptırım uygulanacağını açıkladı. Sonuçta, askeri alanda kullanılabilir ürünlerin Suriye'ye ihraç yasağı vurgulanırken, Suriye uçaklarının Amerikan hava sahasına girişleri yasaklanmıştır. Bundan başka söz konusu yaptırımlar çerçevesinde Suriye Ticaret Bankası ile ilişkiler durdurularak, terörle ilgisi olduğundan şüphelenilen Suriye vatandaşlarının ABD'deki malvarlıkları dondurulmuştur. 2004 Mayıs ayındaki bu yaptırımlardan sonra Eylül 2004'te BM Güvenlik Konseyinde alınan kararla Lübnan'da bulunan 14 bin Suriye askerinin ülkeden çekilmesi talep edilmiştir. BM Güvenlik Konseyinin bu kararından birkaç ay sonra 14 Şubat 2005 tarihinde Lübnan'ın eski başbakanlarından Refik Hariri'nin Beyrut'ta bombalı bir saldırı sonucu öldürülmesi ile şüpheler Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. Zira, Hariri, Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığını sona erdirmesini savunmuştu. Bu olaydan sonra Suriye üzerindeki ABD baskısı daha da artmıştır³⁹³.

Öte yandan ABD'nin hegemonyal amaçlar güden politikaları bir taraftan bölgeye demokrasi getirmeyi vaat ederken, diğer taraftan yine bölgede kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözetmesi çelişkili bir durum yaratmaktadır. Bu çelişki, Amerika'nın bölgede demokratik rejime sahip olmayan ülkelere karşı benzer olmayan tutumlar sergilemesinde kendini göstermektedir. Amerikan yönetiminin Suriye'deki gibi kimi demokratik olmayan Arap rejimlere karşı devlet ve toplum katında demokrasi yönündeki reform talepleri, bu ülkeleri baskı altında tutup, kendilerini savunmaya çekmeye zorlarken, Mısır gibi Amerikan çıkarları doğrultusunda hareket eden ve Libya gibi dış politikada yaptığı değişikliklerle artık teröre

³⁹³ Yılmaz Türel, "Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", http://66.249.93.104/search?q=cache:WjrXCV9HnQJ:www.harapak.tsk.mil.tr/duyurular/SEMPOZYUM_MART_2006/10_TUREL_YILMAZ.doc+suriye+ekonomisi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=25.

destek vermeyeceğini açıklayan öteki otoriter Arap rejimleri üzerinde açık bir baskıda bulunmaması dikkat çekicidir³⁹⁴. Benzer çelişkili durum ABD'nin Afrika'daki politikalarında da ortaya çıkmaktadır. Amerika, Afrika'da önemli petrol rezervlerine sahip olduğu keşfedilen ve eskiden bizzat kendi tarafından eleştirilen bazı otoriter yapıdaki devletlerle şu sıralarda sıkı bir işbirliği içerisinde³⁹⁵.

Yine aynı şekilde ABD'nin geçmişteki soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünya düzeninde sürekli olarak diktatörlükleri desteklemiştir. İran'daki Şah rejiminin, Afganistan'da SSCB'ye karşı mücahitlerin ve son olarak günümüzde Suudi Arabistan'daki ve Körfez bölgesindeki monarşilerin desteklenmesi var olan çelişkilerin somut örneğini göstermektedir³⁹⁶. Burada özellikle altı çizilmesi gereken nokta, Amerika'nın dini kuralın devlet ve toplum katında egemen olduğu bir yönetim anlayışıyla yönetilen petrol zengini Arap monarşilerine açık bir şekilde demokratik bir yönetim için talepte ve baskıda bulunmamasıdır. Eğer gerçek amaç Ortadoğu'da demokrasiyi hakim kılmak ise ABD'nin ilan ettiği şekilde bölgedeki monarşilerin de dışarıdan gelen demokratikleşme baskılarına maruz kalmaları gerekirdi. Ancak, ABD'nin önderliğindeki dış baskılar daha çok Suriye gibi geçmişte SSCB ile yakın ilişkiler kurmuş ve ABD'nin tehdit olarak algıladığı ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sınırlı kaynaklara sahip, dışarıda fazla dostu olmayan ve parasal olarak çok az dış yardım alan Suriye, başta petrol zengini Arap monarşileri olmak üzere birçok Arap komşularına göre toplumsal liberalizme daha yakın bir yerdedir. Buna rağmen Suriye, demokratik bir yönetim şekline sahip olmadığı ve dünya barışını tehdit ettiği gerekçesiyle ABD'nin baskı ve tehditlerine maruz kalmaktadır³⁹⁷.

Amerikan yönetiminin “dışarıdan demokratikleştirme” adı altında yapmış olduğu söz konusu baskıların Suriye'deki rejimin demokrasi yönünde önemli ekonomik ve siyasi reformlar gerçekleştirmesine neden olduğu bir gerçektir. Ancak, çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi bu reformların Amerika'nın Suriye'yi açıkça tehdit etmesi sonucunda gerçekleştirildiği ve bundan ötürü daha çok dışarıdan gelen müdahale ve baskılardan kurtulmak amacı taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, Suriye'de 11 Eylül'den itibaren gerçekleştirilen reformlar öncekilerden farklı olarak dış etkilere ve tehditlere göre

³⁹⁴ Christian Hacke, „Die US-Nahost-Politik-Der Einfluss Amerikas“, <http://www.db-thueringen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-7256/hacke.html>.

³⁹⁵ Baktaya, a.g.e., s.193.

³⁹⁶ Massarrat, a.g.m.

³⁹⁷ Wieland, a.g.m.

biçimlenmeye başlamıştı. Bu durum, Suriye devletinin bir taraftan Amerikan baskısını azaltmak için ekonomik ve siyasi reformları gerçekleştirmek zorunda olması, diğer taraftan söz konusu reformların devletin ve rejimin geleceğini tehdit edeceği gerçeği Beşar yönetimini ikilem içerisinde bırakmıştır. Dolayısıyla, bütün bunlar göz önüne alınarak denebilir ki, ABD'nin dışardan müdahale yoluyla yaptığı baskılar ve tehditlerin Suriye'nin gerçek anlamda bir demokratikleşmeye doğru yol almasını sağlayacağı şüphelidir. Demokrasi adına yapılan baskılar esasen Suriye'deki rejimi yıkmaya yöneliktir. Suriye'deki mevcut rejimin yıkılması durumunda ülkede bazı olumsuz sonuçlar ortaya çıkacaktır. Türel Yılmaz'a göre Suriye'deki rejimin yıkılması öncelikle etnik-mezhepsel çatışmayı körükleyecektir. Suriye'de eskiden beri devam eden, ancak, üstü kapalı olan etnik-mezhepsel ve hatta bölgeye ve aşirete dayalı toplumsal ayrımlar halen varlığını korumaktadır³⁹⁸. Ülke mezhepsel ve etnik olarak parçalanmışlık içerisinde. Güneyde Dürzî topluluğu, kuzeyde Kürt grupları, Batı'da iktidardaki Alevi azınlık ve doğu bölgesi ile Şam ve Halep gibi büyük şehirlerde Sünni çoğunluk yaşamaktadır. Bunların yanında yine önemli oranda Hıristiyan azınlıklar da vardır³⁹⁹. Rejimin yıkılması durumunda, Hafız Esad dönemi ile birlikte üstü kapatılmış olan mezhepsel çatışmaların su yüzüne çıkması ihtimal bulunmaktadır⁴⁰⁰. Nitekim, bugün Irak'ta yaşanan gelişmeler de dikkate alındığında birçok Suriyeli var olan etnik ve mezhepsel farklılıklara dayanarak Baas rejiminin devrilmesiyle ülkede kaotik bir ortamın egemen olacağından endişe etmektedir⁴⁰¹. Yine bu çerçevede bir diğer önemli husus, nüfusun yaklaşık yüzde 9'unu oluşturan Kürtlerin yönetim boşluğu durumunda bir istikrarsızlık unsuru olarak ortaya çıkmaları ihtimalidir. Suriye'de bütün olumsuz şartlarına rağmen Iraklı Kürtlerden farklı olarak, Suriyeli Kürtler, herhangi bir özerklik ve bağımsızlık talebinde bulunmamaktadırlar. Ülke içinde faaliyet gösteren Kürt parti liderlerinin de ifade ettikleri üzere Suriyeli Kürtlerin mücadelesi Suriye vatandaşları olarak kültür haklarının kazanılması ve daha fazla özgürlük mücadelesidir. Ancak, bu durum değişmez değildir. Nitekim, buna en somut örnek, 2004 Mart ayında Haseki vilayetine bağlı Kamışlı ilçesinde bir futbol maçı sonrasında Araplarla Kürtler arasında çatışmaların çıkması ve söz konusu çatışmaların bütün ülkeye yayılmasıdır. Birçok insanın ölümü ve yaralanmasıyla sonuçlanan Kamışlı olayları, Kürt sorununun Suriye'de bir istikrarsızlık potansiyeli taşıdığı açık bir şekilde göstermiştir. Suriye'deki mevcut rejimin yıkılması sadece Suriye'yi değil, bölgeyi de etkileyebilecek bir

³⁹⁸ Türel, a.g.m.

³⁹⁹ Uri Avnery, "Die naechsten Kreuzzüge, Libanon, Syrien, Irak und Iran – Drohen Bürgerkriege im Namen von "Freiheit und Demokratie"?", <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/regionen/Libanon/avnery.html>.

⁴⁰⁰ Türel, a.g.m.

⁴⁰¹ Avnery, a.g.m.

başka sorunu daha şiddetlendirebilir. Radikal İslam'ın yükselişi ve iktidarı ele geçirmesi sorunu Suriye ve bölge ülkeleri için gittikçe artan bir tehdit unsurudur. Suriye'de, Hafız Esad'ın ölümünden itibaren rejime yönelik en ciddi tehdit, 1950'li yıllardan itibaren Suriye politikalarında İslam'ın temsilcisi olarak ortaya çıkan radikal İslamcı “Müslüman Kardeşlerden” gelmiştir. Örgüt son dönemde varlığını hissettirmeye başladığı gibi, ülke içinde de İslam'ın sosyal yaşamda etkisinin arttığı gözlenmektedir. Doğal olarak bu sürecin ortaya çıkışında Suriye siyasal sisteminin otoriter yapısı önemli rol oynamaktadır. Rejimin yıkılması halinde Orta Doğu'daki gelişmeler ve özellikle de Ocak 2006'daki Filistin seçimlerinde radikal İslami kimliğiyle ön planda olan Hamas'ın kazandığı zafer dikkate alınırca, İslami akımların güçlenmeye başladığı bir ortamda Suriye'de ciddi bir yönetim alternatifi olarak İslamcılar yükselişe geçebilir⁴⁰². Baktıaya, bu noktada Suriye'de “demokratikleştirme” ile gelen serbest seçimlerin büyük olasılıkla aşırı İslamcılar ve milliyetçileri güçlendireceğini iddia etmektedir⁴⁰³. Kazgan ise, Suriye gibi laik yapıdaki otoriter Arap devletlerinde, demokratik seçimlerin, iktidara “şeriat” rejimini getirebileceğini belirtmektedir⁴⁰⁴.

Söz konusu tehlikelerin güncel örneğini son zamanlarda Irak'ta yaşananlar ortaya koymaktadır. Irak'a gerçekleştirdiği askeri müdahaleden sonra ülkeye demokratik sistemi etkin kılacağını belirten ABD'nin bunu henüz gerçekleştirememiştir. En başta, ülkede demokrasinin temel unsurlarından biri olan serbest seçimlerin uygulanmaya konmasının ülkede demokratik bir düzene geçişte hizmet etmemiştir⁴⁰⁵. Irak'ta yapılan seçimler etnik ve mezhepsel bölünmeyi daha da derinleştirmiştir⁴⁰⁶. Unutulmamalıdır ki, Suriye'de dâhil olmak üzere Ortadoğu'da birçok ülke etnik, mezhep, dini ve hatta kabile olarak bölünmüş toplumlardan meydana gelmektedir. Siyasi aktörlerin seçilmesinde öncelikli olarak hangi mezhebe, dine, kabileye ve etnik gruba ait olduğu kriteri aranmaktadır. Ulusal bilincinin zayıflamasına neden olan ve demokratikleşmeye engel teşkil eden bu unsur, demokrasinin bir toplumda yaşayabilmesi için öncelikle o topluma ait bir ulus devletin varlığını da tehdit etmektedir⁴⁰⁷. Başka bir ifadeyle dışarıdan müdahale yoluyla Ortadoğu'da demokratik bir sistemi etkin kılmak, sistem içerisine etnik, mezhep ve kabile unsurlarının derinlemesine nüfuz etmesine neden olabilir. Bu ise, başta var olan devleti parçalamak ve hatta ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir.

⁴⁰² Türel, a.g.m.

⁴⁰³ Baktıaya, a.g.e., s.193.

⁴⁰⁴ Kazgan, a.g.e., s.280.

⁴⁰⁵ Kreisky, a.g.m.

⁴⁰⁶ Massarrat, a.g.m.

⁴⁰⁷ Kreisky, a.g.m.

Özetle, Ortadoğu'yu dışarıdan müdahale yoluyla demokratikleştirmek en başta var olan ulus devleti yok ederek, onun yerine demokrasiyi zarara uğratabilecek etnik, mezhep ve dine dayalı siyasi yapıların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Ortaya çıkabilecek yeni siyasi yapıların ise, demokrasi adı altında müdahalede bulunan dış güce karşı mücadele etmesi beklenebilir. Bütün bunlar, dış müdahale ile bölgeyi demokratikleştirmenin diğer çelişkilerini ortaya koymaktadır. Varlığı somut olaylara dayanan bu çelişkiler, bir ülkeye ve devamında tüm bölgeye demokrasinin getirileceği söylemlerini bir ölçüde geçersiz kılmaktadır.

SONUÇ

Suriye ve Ortadoğu'daki toplumlar tarihinin hiçbir döneminde gerçek bir demokratik gelişimi ve siyasi çoğulculuğu yaşamamışlardır. Demokratik gelenek ne toplum içerisinde ne de devlet yapısında egemen olmuştur. Görünen sadece otoriter ve totaliter yapıda bir egemenlik biçimi ile hanedanlığa dayanan iktidar yapılarıdır. Bunda hiç kuşkusuz bölgenin içinde bulunduğu koşulların ve dünyada meydana gelen siyasi ve askeri olayların etkisi büyük rol oynamıştır ve oynamaktadır.

Bugün otoriter yapıdaki Suriye'de demokratikleşmenin önündeki engellerin nedenini yukarıda belirtildiği üzere içte ve dıştaki koşulların dayatmalarında aramak gerekir. Bu bağlamda, demokratik geleneğin ve demokratik unsurların Suriye'de Osmanlı döneminden itibaren oluşmadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira, Osmanlı imparatorluğunun katı merkezîyetçilik anlayışı, bölgede ve Suriye'de, Batı'daki durumun aksine tarihsel evrim içerisinde demokrasiyi talep edecek bir burjuva sınıfını ortaya çıkaramamıştır. İmparatorluğun kendi iç dinamiklerinin çıkaramadığı demokratik gelenek, ancak tanzimatla beraber dışarıdan gelen modernleşme olgusu içinde bir takım ilerlemeler kaydedebilmiştir. Bu gelişmeler demokrasi yönünde bazı olumlu sonuçları beraberinde getirmiştir. En başta demokrasinin önemli unsurlarından bir olan parlamentonun ve seçimlerin imparatorluk içerisinde yaşama geçirilmesi demokratik gelenek açısından olumlu gelişmeler idi. Bu gelişmelerden hiç kuşkusuz imparatorluk içerisindeki Arap kökenli vatandaşlar da yararlanmışlardır. Osmanlı parlamentosunda birçok Suriyeli milletvekili kendi bölgesini temsil edebiliyordu. Yine Suriye'de birçok dernek siyasi faaliyette bulunabiliyordu. Ancak, bu olumlu gelişmeler Osmanlı'da uzun süre varlığını koruyamamıştır. Önce istibdat dönemiyle parlamentonun kapatılması ve siyasi faaliyetlerin yasaklanması, ardından Jön Türklerin iktidara gelmesiyle "Pan-Türkizm" akımının güçlenmesi, bölgede ve Suriye'de olumsuz bir hava yaratmış ve demokratik gelişmeyi sekteye uğratmıştır.

Bu gelişmelerin hemen ardından yaşanan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye, Fransız işgaline uğramıştır. Bu dönemde ülkede zayıf da olsa demokratik unsurlar oluşmaya başlamış ancak bunlar, işgal koşulları altında gerçek anlamda bir demokratikleşmenin işaretini vermemiştir. Çünkü bu dönemde geleneksel yapıların ortadan kalkmaya başlamasıyla yeni

siyasi partilerin ve yerel liderlerin ortaya çıktığı görülse de, bunlar ülkede demokratikleşmeye katkı sağlamamıştır. Buna engel olan başlıca etken bu partilerin öncelikli olarak yeni gelişmeye başlayan Arap milliyetçiliği bağlamında ülkeyi Fransız sömürgesinden kurtarmak için milli mücadeleyi esas almaları olmuştur. Zira, bağımsızlık mücadelesinin cereyan ettiği bir ortamda ilk aşamada demokrasi ve demokratikleşme doğrultusunda girişimlerde bulunmak mücadele açısından pek doğru bir hareket olmayacaktı. Diğer bir etken de, söz konusu partilerin genel olarak toplumun bütünü temsil etmemiş olmalarıdır. Mevcut partiler farklı dinsel, mezhepsel ve sınıfların sözcüsü durumundaydılar. Bunda hiç kuşkusuz Fransızların ülkeyi böl-yönet anlayışı etkili olmuştur. Fransızlar bu anlayış çerçevesinde ülkenin farklı etnik ve mezhep yapısından yararlanarak, ülkedeki azınlık gruplarını desteklemiş ve ülkeyi mezheplere göre idari olarak bölmüştür. Dolayısıyla, toplum içerisinde var olan bölünmeler bu suretle daha da derinleşmiştir. Bu durum ileriki zamanlarda etkisini göstermiş ve demokratikleşme sürecinin yaşama geçmesindeki engellerden birini oluşturmuştur. Özellikle, Askeri darbeler dönemi olarak da adlandırılan bağımsızlık sonrası yeni süreçte, yer yer hayata geçirilen demokrasi deneyiminin darbeler yoluyla kesintiye uğramasında mezhep, kabile faktörü ve liderlik etrafında şekillenen hiziplerin etkisi önemli olmuştur.

Bu dönemde demokrasinin önündeki engellerden bahsederken, yukarıda belirtilen faktörlerin yanı sıra, ülkede yeni ortaya çıkmaya başlayan toplumsal güçlerin varlığını da hesaba katmak gerekmektedir. Bu güçlerden en önemlisi bürokrasi ve ordu kesimlerinin oluşturduğu yeni orta sınıf idi. Bunlar ülkenin içinde bulunduğu sorunlar karşısında güçlü bir devletin varlığına dikkat çekerek, var olan sorunlar karşısında önce “demokrasi yerine önce “savunma” anlayışını benimsemişlerdir. Zira, dışta İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın ABD ve SSCB etrafında kutuplaşması, bölgede İsrail devletinin kurulması, içte ise, ekonomik istikrarsızlıklar ve toplumsal kargaşalar söz konusu anlayışın benimsenmesinde etkili olmuştur. Bu anlayış etrafında kenetlenen güçler, modern ve güçlü bir Suriye’ye ancak sosyalist bir yapıya dayanan otoriter bir yönetim anlayışıyla ulaşılabileceğine inanmışlardır.

Ancak, bu fikirler toplum katında fazla yaygın değildi. Suriye’de iktidar demokratik yollardan belirlendiği zaman iktidara çoğunlukla muhafazakârlar gelmekteydi. Dolayısıyla, radikal milliyetçi sol ideolojiyi benimsemiş bürokratik ordu kesimi mensuplarının iktidara demokratik olmayan yollardan gelmesi ve sonrasında otoriter bir rejimin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bunun askeri bir darbe ile gerçekleştirilmesinden sonra ülkede tek partiye (Baas Partisi) dayalı bir yönetim yapısı meydana getirildi. Bu dönemde iktidara gelen Baas

Partisi ve ordu ülkede “merkezi demokrasi” anlayışı çerçevesinde otoriter ve ihtilalci bir hukuk devleti düzenini ülkeye yerleştirmişlerdir.

Tek partiye dayalı yönetim yapısı ise, Hafız Esad’ın iktidarında gerilemeye başlamıştır. Daha açık bir ifadeyle Baas Partisi önemini yavaş yavaş kaybetmekteydi. Zira, Suriye’de bu sefer Esad dönemiyle patrimonyal bir egemenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Demokratik sistemle tamamen zıt yapıdaki bu egemenlik biçiminde Esad’ın kişisel egemenliği temelinde tek bir azınlık, belli kabileler ya da aşiretler, akrabalar ve dostlar devlet içerisindeki yönetim mekanizmalarında sürekli etkin bir konumda bulunmaktadır. Bunlar, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı bir yapıda rejim tarafından kollanırken aynı zamanda ekonomik ve siyasi imtiyazlar çerçevesinde rejime ve devlet başkanına bağlı kalmaktadırlar.

Aynı yapı Beşar Esad iktidar sürecinde de varlığını korumaktadır. Alevi azınlığın yönetimdeki imtiyazları, Esad ailesinin akraba ve dostlarının ekonomi siyaset ve ordu içerisindeki stratejik mevkilerdeki pozisyonları devam etmektedir. Her iki liderin (Hafız Esad ve Başar Esad) iktidar dönemlerinde yapılan reform hamleleri mevcut yapı içerisinde ülkenin demokratikleşmesine ciddi anlamda katkı sağlamamıştır. Reformlar ağırlıklı olarak ekonomi alanında cereyan edip, siyasi alanda bazı kısıtlı yenilikleri kapsamaktaydı. Bu da otoriter rejimin, gerçekleştirilen reformlar vasıtasıyla kendini günün iç ve dış koşullarının dayattığı gelişmelere göre düzenlediği anlamına gelmektedir. Nitekim, Hafız Esad’ın Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesinden sonra Batı dünyasının güçlenmeye başladığı bir süreçte pragmatik bir karar alarak, ülkeyi rejimin temelini sarsmayan liberal reformlarla Batıya yaklaştırmıştır. Yine aynı şekilde, iktidarının ilk günlerinde ülkedeki rejim aleyhtarı ve çoğunluğunu Sünni tüccar sınıfının oluşturduğu muhalefeti rejimin yanına çekmek için liberal bağlamda ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir.

Öte yandan, reformların, her iki lider için de geçerli olmak üzere, rejimin temelini sarsacak nitelikte olmaması gerekirdi. Gerçek anlamda bir demokratikleşmeye yol açabilecek reformlar sonucunda gerçekleştirilecek demokratik bir seçim, ülkedeki Sünni çoğunluğu ve büyük ihtimalle onların önemli bir kısmının taraftarı olduğu İslami prensiplere dayalı bir din devleti modelini iktidara taşıyabilir. Bu ise, iktidardaki Baas Partisi’nin ve Alevi azınlığın sonunu getirecektir. Aynı şekilde gerçekleştirilecek geniş çaptaki reformların, mevcut rantiyer yapıdan faydalanan devlet içindeki, özellikle de Alevi elitlerin, imtiyazlarının kaybedilmesine neden olacaktır.

Dolayısıyla, rejimin geleceği açısından mevcut tehlikelerin bilincinde olan iktidardaki seçkinler, gerçekleştirilen reformların Batı tarzında demokratik bir siyasal sistemi hedef almamıştır. Reformlar belli dengeler gözetilerek gerçekleştirilmiştir. Hiçbir zaman radikal değişimlerin yaşanmasına izin verilmemeye çalışılmıştır.

Ancak, 2003'te Irak'ın işgalinden sonra Beşar Esad'ın iktidar sürecine denk gelen dış baskıların Suriye'deki rejimi zorladığı düşünülebilir. Bu süreçte ABD'nin Suriye'yi teröre destek verdiği gerekçesiyle açık bir şekilde tehdit etmesi ve ardından demokratikleşme yönünde baskılarda bulunması rejim içerisindeki dengeleri bozmaya başlamıştır. Bu baskılar sonucunda Suriye'deki yönetim daha kapsamlı reformlar yapmak zorunda kalmıştır. Özellikle, siyasi alanda Baas Partisi'nin egemenliğini sarsacak reformların yapılması rejimin ve devletin geleceğini ileriki süreçlerde ciddi anlamda tehdit edeceği açıkça ortadadır.

Çalışmada elde edilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, ABD'nin bölgedeki ülkeleri demokratikleştireceği söylemlerinin arka planında kendi küresel egemenlik anlayışı yer almaktadır. Bu bağlamda “demokratikleştirme” esas olarak ABD'nin “yeni dünya düzeni” çerçevesi içinde bölgeyi ekonomik, siyasi ve hatta toplumsal olarak kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmasının bir parçasıdır. Söz konusu yapılandırma, siyasi anlamda bölgede ABD ile uyumlu hükümetlerin ortaya çıkması, ekonomik anlamda bölgenin Batı sermayesine açılması ve son olarak toplumsal anlamda Batı değerleri ile ters düşmeyen “ılımlı İslam” kültürünün oluşturulmasına dayanmaktadır⁴⁰⁸.

Dolayısıyla, bölge ülkelerinin demokratikleştirilmesi projesinin gerisinde bölgeyi ABD'nin ve hatta Batı'nın çıkarlarına göre yeniden yapılandırmak isteği bulunmaktadır. Bunun bölge ülkelerinin demokratikleşmesi ile nasıl bir bağ oluşturduğu önemlidir. Zira, temelde kendi ekonomik, siyasi ve toplumsal çıkarlar bağlamında başka bir ülkeye demokrasi adı altında yapılan askeri ve siyasi bir müdahale, Ortadoğu gibi bir bölgede, demokratikleşmeden çok kaos ve parçalanmayı getirecektir. Nitekim, Irak'ta bugün olanlar bu konuda önemli ipuçları sunmaktadır. Şu anda Irak'ta radikal dinciler seçimleri kazandılar. Ülkede her gün yaşanan şiddet eylemleri ve kargaşalar sonucunda ulusal birliğin yavaş yavaş yok olmaya başladığı bir ortamda, demokratik bir yönetim şeklinin uygulanabilmesi olanak dışıdır.

⁴⁰⁸ Akar, a.g.e., ss.26-27.

Bu durumda dışarıdan demokratikleştirmenin Ortadoğu'daki ülkelerde devleti ve toplumu parçalayacak sonuçlar doğurması gerçeği, önceki yüzyıllarda uygulanan emperyalist politikalar ile örtüşmektedir. Bu bağlamda, Ortadoğu'ya demokrasi ihracının bölge ülkelerinin otoriter rejimlerden kurtulması ve çağdaşlaşması ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Demokratikleştirme, daha çok neo-muhafazakârlar tarafından oluşturulan jeo-stratejik çıkarlar bağlamında dile getirilmektedir. Bu haliyle 19. yy'da Avrupalı sömürgecilerin "barbarlığı yok etmek ve medeniyeti getirmek için işgal gereklidir" mantığıyla örtüşmektedir⁴⁰⁹.

Artık günümüzde, Otto Czempiel'in de ifade ettiği gibi, dışarıdan bir ülkeye askeri müdahalede bulunarak, değiştirmenin mümkün olmadığını belirtmek gerekmektedir. Zira, günümüz toplumları dışarıdan gelen bir askeri gücün zorla bir şeyleri değiştirmesini kabul etmeyecek kadar kendini geliştirmiştir. Bunun, ister bir ülkeyi demokratikleştirmek amacıyla yapılmış olsun fark eden bir şey olmayacaktır. Suriye'de dışarı ile bağlantısı olan bir demokratik rejimin kabul edilmesi pek mümkün değil. Birçok Suriyeli mevcut rejimin demokratik olmadığını farkında olmalarına rağmen, dışarıdan Amerikan işgali ile gelebilecek bir rejimi kesinlikle istememektedir⁴¹⁰. Massarrat, Ortadoğu ülkeleri için demokratikleşmenin en iyi yolunun kendi iç dinamiklerini harekete geçirmek ve reformların dışardan baskı yoluyla uygulanmasının önlenmesiyle mümkün olacağını belirtmektedir⁴¹¹. Ancak, iç dinamiklerin Suriye'de, ülkeyi demokratikleşmeye götürecek yeteri bir güce sahip olduğunu iddia etmek en azından şu dönem için doğru olmayacaktır.

⁴⁰⁹ Massarrat, a.g.m.

⁴¹⁰ Ernst Otto Czempiel, "Militaerische Gewalt von aussen kann keinen Staat im Inneren veraendern", http://www.zeit-fragen.ch/ARCHIV/ZF_104a/T05.HTM.

⁴¹¹ Massarrat, a.g.m.

KAYNAKLAR

- Aita, Samir, “Assad junior sitzt in der Falle”, <http://www.taz.de/pt/2005/07/08.nf/mondeText.artikel,a0054.idx,16>.
- Akar, Atilla, 2005, *Büyük Ortadoğu Kuşatması, Yeni Dünya Düzeninin Ortadoğu Ayağı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Akdemir, Salih, 2000, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, İstanbul: ASAM Yayınları, cilt:6, sayı:1, sayfalar: 211-213, 216-220.
- Amanov, Şatlık, 2004, “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, Der: Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.
- Ana Britannica, 1987, İstanbul: Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri, cilt:10.
- Arı, Tayyar, 2005, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Atay, Mehmet, 2000, “Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine” *Avrasya Dosyası*, İstanbul: ASAM Yayınları, cilt:6, sayı:1, sayfalar: 131,135.
- Athoğlu, Yasin, 2004, “Suriye’nin Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları – Avrupa Birliği ve Türkiye”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, İstanbul: Tasam Yayınları, sayı:3, sayfalar: 229-232,237.
- Avnery, Uri, “Die naechsten Kreuzzüge, Libanon, Syrien, Irak und Iran – Drohen Bürgerkriege im Namen von “Freiheit und Demokratie”?”, <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/regionen/Libanon/avnery.html>.
- Bader, Tobias, “Neokonservatismus, Think Tanks und New Imperialism”, <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/regionen/USA/neocons.html>
- Baktaya, Adil, 2004, “Bir Propaganda Karşı Propaganda Aracı Olarak Dünyada Amerikan Karşıtlığının Yükselişi”, Der: Toktamış Ateş, *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bank, Andre ve Becker, Carmen, “Syrien unter Bashar al-Asad: Strukturen und Herausforderungen”, <http://www.imi-online.de/2005.php3?id=1098> .
- Beck, Martin ve Dr.Schlumberger, Oliver, “Der Vordere Orient – ein entwicklungspolitischer Sonderfall?”, http://www.Ipb.bwue.de/aktuell/bis/3_98/bis983a.htm.
- Bibilik, Erol, 2003, *Amerikan Kuşatması*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- “Chronik, Arabische Republik Syrien”, <http://www.mittelmeerbasar.de>.

Czempiel, Ernst Otto, "Militaerische Gewalt von aussen kann keinen Staat im Inneren veraendern", http://www.zeit-fragen.ch/ARCHIV/ZF_104a/T05.HTM.

Çam, Esat, 1995, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.

Dam, Nikolaos Van, *Suriye'de İktadar Mücadelesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Dağ, Ahmet Emin, 1999, *Haftız Esad'ın Dış Politikası ve Soğuk Savaş Sonrası Suriye-İsrail Barış Süreci*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Daver, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.

"Demokratie Focus: Syrien", <http://www.nahostfocus.de/page.php>.

"Demokratische, totalitaere und autoritere Systeme", <http://www.dadalo-d.org/deutsch/Demokratie/Demokratie/Grundkurs1/Material/abgrenzung.htm>.

Dursun, Davut, 1995, *Ortadoğu Neresi*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Duverger, Maurice, 1964, *Politikaya Giriş*, Ankara:Varlık Yayınevi.

Erciyes, Erdem, 2004, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.

Erdmann, Gero, "Neopatrimoniale Herrschaft, Der Übergang zur Demokratie ist nicht gelungen", <http://www.inwent.org/E+Z/1997-2002/ez1001-6.htm>.

Foster, John Bellamy, 2005, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*, İstanbul: Devin Yayıncılık.

Gambill, C. Gary, "The Political Obstacles to Economic Reform in Syria", http://www.meib.org/articles/0107_s1.htm.

Gehrmann, Anke, "Rente und Wirtschaftssysteme", http://www.uni-leipzig.de/~ib/study/Lehrveranstaltungen/Quaissa/ss03/Referate.doc-Zusaetzliches_Ergebnis

Ghadry, N.Farid, "Syrian Reform:What Lies Beneath", <http://www.meforum.org/article/683>.

Giritli, İsmet, 1978, *Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları*, İstanbul: İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları.

"Government", <http://www.traveldocs.com/sy/govern.htm>.

Gysling, Erich, "Syriens böse Baathisten", http://www.forumwest.ch/seiten/gysling_artikel_3.htm.

Hacke, Christian, „Die US-Nahost-Politik-Der Einfluss Amerikas“, <http://www.db-thueringen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-7256/hacke.html>.

“Harte Zeiten Für Syrische Reformer”, [http://www. Henner-kirchner/vorlagen/2001/2001h2sr.htm](http://www.Henner-kirchner/vorlagen/2001/2001h2sr.htm).

Heydemann, Steven, “Taxation without Representation, Authoritarianism and Economic Liberalization in Syria”, 1993, Der: Ellis Goldberg ve Reşat Kasaba ve Joel Migdal, *Rules And Rights In The Middle East*, University of Washington Press.

Heywood, Andrew, 1999, “Demokrasi”, Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hinnebusch, A. Raymond, 1993, “State and Civil Society in Syria”, *The Middle East Journal* Washington: Indiana University Press, , vol.47, no.2, sayfalar: 244-245.

Hippler, Jochen, “Die Demokratisierung der Dritten Welt nach dem Ende des Kalten Krieges”, http://www.jochenhippler.de/Aufsätze/Demokratisierung_Dritte_Welt/demokratisierung_dritte_welt.html.

_____, “Ein Schritt vorwärts”, <http://www.freitag.de/2001/28/01280901.php>

Hourani, Albert, 2003, *Arap Halkları Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

İbrahim, Ferhad, “Eine praesidiale Monarchie zwischen Kontinuität und Diskontinuität, Politische Strukturen in der Zeit der Stagnation” http://www.forschungsstelle-dritte-welt.de/Dokumente/AP/AP_FSDW_31_Ibrahim.pfd-zusaetzliches_Ergebnis.

_____, “Der schwierige Weg zur Demokratie im Vorderen Orient”, http://www.Ipb.bwue.de/aktuell/bis/3_98/bis983a.htm.

İnsel, Ahmet, “Amerika’da Yeni Muhafazakârlık”, 2003, *Birikim Dergisi*, İstanbul: Birikim Yayınları, sayı:169, sayfalar: 10, 14-15.

Jung, Dietrich, “Globale Sicherheitspolitik und Staatliche Herrschaft, Die Aktuelle Entwicklung im Mittleren Osten Nach dem 11. September 2001, Staatenbildung im Mittleren Osten”, http://www.reader-sipo.de/artikel/0307_Alll1.htm.

Kazgan, Gülten, 2005, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran.

Khalatbari, Babak, “Laenderstudie, Syrien”, <http://www.dias-online.org>.

Kışlalı, Ahmet Taner, 2003, *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kochen, Viktor, “Herrschaft und Machtwechsel im Nahen Osten, Erbrepublik und Erbmonarchie anstatt Demokratie”, http://www.quantara.de/webcom/show_article.php/c-494/nr-2/p-1/i.html.

Kreisky, Eva, “Forschungspraktikum: Alte oder Neue Kriege? Der Irakkrieg”, http://evakreisky.at/2004-2005/fop0405/FoP_WS045_Gruppe7.pdf.

- Lewis, Bernard, 2003, *Tarihte Araplar*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Linz, J.Juan, 1975, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Ankara, “S” Yayınları.
- Lobmeyer, Hans Günter, 1997, “Suriye: Leviathan’ın Diyarı”, Der: Ferhad İbrahim ve Heidi Wedel, *Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Massarrat, Mohsen, “Demokratisierung des Greater Middle East”,
http://www.bpb.de/publikationen/Q6E4BX,0,0,Demokratisierung_des_Greater_Middle_East.htm.
- Moubayed, Sami, “Politische Reformen in Syrien”,
http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-468/nr-312/i.html.
- Okur, Mehmet Akif, 2003, “Küresel Siyaset”, *Der: Mümtaz’er Türköne, Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi.
- _____, 2004, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye”, Der: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara, Platin Yayınları.
- Orhan, Oytun, “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Ankara: ASAM Yayınları, Eylül 2005, cilt:6, sayı:65, sayfalar: 20,22,24,27.
- _____, “Irak Savaşı’ndan Sonra Suriye’de Ekonomi ve Siyaset”,
http://levantwatch.blogspot.com/2003_07_01_levantwatch_archive.html.
- _____, “Küreselleşme Kıskaçındaki Suriye’de Reform Hareketi”,
http://levantwatch.blogspot.com/2001_05_01_levantwatch_archive.html.
- Özcan, Güner, 2004, “Doksanlı Yıllar Boyunca Ortadoğu’da ABD’nin Değişen Konumu”, Der: Fulya Atacan, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Öztürk, İbrahim, “Büyük Ortadoğu Projesinin Siyaset ve İktisat Felsefe”,
http://www.turkishtime.org/27/32_tr.asp.
- Pany, Thomas, “Der junge Löwe umstellt von Wölfen”,
<http://www.heise.de/tp/r4/artikel/15/15242/1.html>.
- Pawelka, Peter, “Die USA als Hegemonialmacht im Vorderen Orient, Der Vordere Orient in der Weltpolitik”,
http://www.lpb.bwub.de/aktuell/bis/3_98bis983c.htm.
- _____, 2003, “Entwicklung und Globalisierung- Der Imperialismus des 21. Jahrhunderts”, *Der Bürger im Staat*, Stuttgart: Landeszentrale für politische Bildung, cilt: 2/3, sayı:53, sayfalar: 92,94.
- Perthes, Volker, 1993, “Incremental Change in Syria”, *Current History*, Philadelphia: Current History.Inc., vol.92, no.570, sayfalar: 25.

_____, "Syria's Time For Action",
<http://www.oxfordbusinessgroup.com/weekly01.asp?id=240>.

"Politics of Syria", <http://www.answers.com/topic/politics-of-syria>.

Ronnefeldt, Clemens, "Syrien, İnan, Nordkorea – Wer ist als Naechster dran?",
<http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/regionen/USA/ronnefeldt.htm>.

Roy, Oliver, "Demokrasi Kolay Değil", Radikal Gazetesi, 15 Nisan 2005.

Saikal, Amin ve Schnabel, Albrecht, 2003, *Democratization in the Middle East, Experiences, Struggles, Challenges*, Tokyo: The United Nations University.

San, Coşkun, 1971, *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Schami, Rafik, "Die Geschichte Syriens", http://www.rafik-schami.de/dunkleseitederliebe_3.cfm.

Schapke, Richard, "Der Löwe von Damaskus, Hafez el Assad und das moderne Syrien",
<http://www.die-kommenden.net/dk/bn-ai/assad.html>.

Schmitter, C.Philippe ve Karl, Tery Lyn, 1999, "Demokrasi Nedir, Ne Değildir", Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Schulz, Jörn, "Zwischen Baathismus und Pragmatismus",
<http://www.oeko-net.de/kommune/kommune3-98/zzsyria3.htm>.

Serbest, Yasemin, "Die Aussenpolitik Syriens",
http://www.weltpolitik.net/Regionen/Naher%20u.%20Mittlerer%20Osten/Syrien/Grundlagen/Die%20Au%DFenpolitik%20Syriens.html#_ftnref21.

Slavícek, Jan David, "Dritte Welt, Politische Konditionalität im Barcelona-Prozess",
<http://www.hausarbeiten.de/spiegel/hausarbeit/po9/24937.html>.

"Syria", <http://www.countrystudies.us>.

"Syrien", <http://www.reintegration.net/syrien/index/htm>.

"Syrien", Den Wandel Gestalten", <http://bertelsmann-transformation-index.de/130.0.html>

"Syriens Geschichte, Militaerregierungen", <http://www.die-wasserpfeifen.de/syrien/syrieninfo06.htm>.

Şen, Sabahattin, 2004, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Şentürk, Doğan, 2003, *Saddam'ın Baas'ı, Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Yılmaz, Türel, “Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler”,

http://66.249.93.104/search?q=cache:WjrXCV9HnQJ:www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/SEM_POZYUM_MART_2006/10_TUREL_YILMAZ.doc+suriye+ekonomisi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=25.

Wernecke, Andre, “Perestroika in Damaskus?- Teil 1”.

http://www.e-politik.de/www.e-politik.de/beitragdruck71a9.html?Beitrag_ID=1272.

Wieland, Carsten, “Sind Assads Tage Gezaehlt?, Syrien Unter Reformdruck”.

<http://www.das-parlament.de/2005/32-33/thema/007.html>.

Yaraşır, Volkan, 2005, *İmparatorluğun Yeni Av Sahaları*, İstanbul: Mephisto Basım Yayın.

Yayla, Atilla, 1999, “Liberalizm ve Demokrasi: Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık”, Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yıldızoğlu, Ergin, 26.10.2005, Cumhuriyet Gazetesi.

Zakaria, Fareed, 1999, “İlliberal Demokrasinin Yükselişi”, Der: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Zisser, Eyal, “The Syrian Army: Between the Domestic and the External Fronts”.

<http://www.meria.idc.ac.il/journal/2001/issue1/jv5n1a1.html>.

_____, 2000, “Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet-Süreklilik ve Değişim”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, İstanbul: ASAM Yayınları, cilt:6, sayı:1, sayfalar: 118.